

2. Het leven van Lodewijk Meijer

2.1. Jeugd in Amsterdam 1629 – 1654

Lodewijk Meijer is geboren en opgegroeid in Amsterdam. In deze stad ging hij naar school. Hier onderging hij de invloed van zijn halfboer Alhardt Lodewijk Kók, die in 1653 “al-te on-tijdiglijk (...) ten ghrave in-ghe-sleept” werd¹. In Amsterdam schreef Meijer zijn vroegste gedichten en vertaalde hij zijn eerste werk. Deze periode werd besloten met een bewerking van de Woorden-Schat in 1654, het jaar waarin hij naar Leiden vertrok om verder te studeren.

2.1.1. Afkomst

De ouders van Lodewijk Meijer gingen op 9 mei 1619 te Amsterdam in ondertrouw:

Willem Janszn van Mulheym laeckenbereyder wed(uwnaa)r van Tryntjen Henrix, wone(nd) (?)wyesteegh (...) Maria Lodewijxsdr van Groningen wed(uw)e van Gillis reyniers, verclar(ende) byde 2 Jaren (wede) gheweest hebben, wone(nd) inde Dollebagynen Steegh.²

Het paar tekende met ‘Willem Janszn’ en ‘Maria Lodewijcks’, en werd op 19 mei 1619 in de echt verbonden in de Oude Kerk als ‘Willem Janszn’ en ‘Marijtjen Lodewijxdr’³.

Ruim tien jaar later, op 18 oktober 1629, werd in dezelfde Oude Kerk ten doop gehouden hun zoon ‘lodewijck’:

Op donderdach 18 dijto (...)

Willem Jans(zn) bierstek(er) marija Waelwijx en(de) griet Jan(s) (getuige) lodewijck⁴

‘Waelwijx’, de naam van de moeder, zal een verschrijving zijn geweest van ‘Lodewijx’. De vader, Willem Jansz, blijkt van beroep veranderd. In plaats van lakenbereider, vervaardiger van laken, was hij nu biersteker, handelaar in bier⁵.

Het echtpaar vestigde zich op de Bierkade, waar Maria Lodewijcks in 1612 al woonachtig was⁶ en waar ze nog woonde toen zij stierf in 1664. Ook haar zoon Lodewijk zou bij zijn dood in 1681 nog steeds gevestigd zijn op de ‘Oude bierkay’, vermoedelijk in het ouderlijk huis.

De Bierkade was in de zeventiende eeuw een gedeelte van de Oudezijds Voorburgwal, gelegen tussen het Oudekerksplein en de Damstraat. Hier werd de biermarkt gehouden, zodat de gracht de Bierkade werd genoemd⁷. Volgens haar ondertrouw-akte woonde Maria in 1619 echter in de ‘Dollebagynen Steegh’, een kort steegje dat op de Bierkade uitkwam. Wellicht heeft zij het hoekpand bewoond dat zowel grensde aan de Bierkade als aan de Dollebagijnensteeg.

Het huwelijk van Willem Jansz en Maria Lodewijcks was voor beiden een tweede huwelijk. Willem Janszn was eerder getrouwd met Tryntjen Henrix. Maria had als eerste

¹Aldus Meijer in zijn voorwoord van *De Christlijke ghódt-ghe-leertheid*, p. [1].

²*D.T.B.* 423 fol. 128v. Zeer slecht leesbaar.

³*D.T.B.* 969 blz. 418. Trouwregister Oude Kerk.

⁴*D.T.B.* 6. Deze gegevens ook in *Nederlands cartesianisme*: 357-358.

⁵Biersteker of Bierbeschooier; iemand die tappers en anderen voorziet van ingevoerde bieren; inzonderheid te Amsterdam. *WNT* II [1-2]: 2551 en 2546.

⁶nl. toen ze voor de eerste keer trouwde. *D.T.B.* 942 p. 271.

⁷De Ridder 1958: 16.

man ‘Gillis Reyniers van Stikhuisen Lakenbereyder’. Met hem ging zij als 25-jarige op 19 mei 1612 te Amsterdam in ondertrouw¹. Het trouwregister van het stadhuis deelt mee dat daar op 3 juni 1612 in de echt werden verbonden:

Jelis Reijnertsz van Stikhuisen laecken bereijder wednr van Fijtgen Gijsbertsdr
wone(nd) in de St Jacobs Straet
en(de) marri lodewijxdr van Groeningen wonen(d) op de biercaij²

Zowel de eerste als de tweede man van Maria was dus weduwnaar en tevens een lakenbereider afkomstig uit het oosten. De eerste kwam uit Stickhausen, gelegen bij Embden in Oost-Friesland, de tweede uit Mülheim, dat bij Essen aan de Ruhr ligt. Zij kunnen bekenden van elkaar zijn geweest, misschien handelsrelaties. Er waren in die tijd veel meer Duitsers die naar het westen trokken. Omstreeks 1620 werd de bevolking van Amsterdam voor 25% gevormd door immigranten uit het huidige Duitsland³.

In het eerste huwelijk van Maria Lodewijcks was eveneens een zoon geboren. Op 17 maart 1616 werd in de Lutherse Kerk ten doop gehouden Alard(us):

Alard. Gillis Neynartsz zn.
Tngen Jan Arntsz, Tijt, Anne Thoms, Folger Reynersz.⁴

Deze mededeling in het doopboek is nogal verwarrend. Als vader wordt genoemd Gillis Neynartsz, hetgeen waarschijnlijk een verschrijving is voor ‘Gillis Reynartsz’⁵. In strijd met de gewoonte wordt de moeder niet genoemd. Getuigen zijn Jan Arntsz, Anne Thoms, en Folger Reynersz. De laatste zal familie van de vader zijn geweest⁶.

Overzien we de gegevens, dan wordt duidelijk dat Maria vier jaar nadat ze voor de eerste maal trouwde haar eerste zoon Alardus kreeg. Kort daarna moet haar eerste man zijn gestorven. Als Alardus drie jaar is, trouwt Maria voor de tweede maal. Tien jaar later krijgt ze een tweede zoon, Lodewijk. Alardus is dus de halfbroer van Lodewijk en hij is 13 jaar ouder. Meijer noemt hem later ‘Alhardt Luidewijk Kók’⁷.

Deze naam ‘Kók’ kan afkomstig zijn van het beroep dat Meijers halfbroer waarschijnlijk heeft uitgeoefend, dat van kok⁸. De naam ‘Meijer’ wordt als laatste naam al gevoerd door Meijers vader, zoals in 1664 blijkt uit de begraafakte van Meijers moeder: ‘Marija Lodewijcks wedu Willem Jansz Meijer’⁹.

2.1.2. Godsdienst

Het tweede huwelijk van Maria Lodewijcks werd bevestigd in de hervormde Oude Kerk. Zij hield haar zoon Lodewijk ten doop in dezelfde Oude Kerk, die vlakbij hun huis stond.

¹D.T.B. 667 p. 21. Zeer slecht leesbaar.

²D.T.B. 942 p. 271. Zie ook Dibbets 1981: 13.

³*Geschiedenis van de Nederlandse taal*: 247.

⁴D.T.B. 138 p. 193. Duidelijk leesbaar.

⁵De naam ‘Neynartsz’ komt in het Amsterdam van die tijd niet voor.

⁶Het is een vreemd doopbericht. Zijn er twee extra getuigen meegekomen? En waarop wijst het woord ‘Tijt’, afkorting van ‘tijttelijk’, nl. tijdelijk? Ook Dibbets vermeldt geen ander doopbericht. Zie Dibbets 1981: XIII.

⁷Meijers *Leidse handschrift*: 33r, 34r.

⁸Zie p. 15 van deze studie.

⁹Dat in deze studie de naam ‘Meijer’ steeds is gespeld met ‘ij’, is een bewuste keuze voor de vorm waarmee Meijer in 1655 eigenhandig elk exemplaar zou signeren van *De christlijke ghódt-ghe-leertheid*, Kóks vertaling die hij voltooidde. Ook zijn ondertrouwakte ondertekende hij in 1661 met ‘Luidewijk Meijer’. De spelling lag in zijn tijd niet vast en de keuze voor wel of geen punten op de ‘ij’ was meer persoonlijk dan belangrijk.

Zo heeft Moller erop gewezen dat het gebruik van ‘ij’ of ‘y’ in Vondels werk meer afhangt van de zetter en van de inhoud van diens letterkast, dan van de keuze die de auteur zelf maakte. Moller 1908: 130, 131.

Het eerste huwelijk van Maria was niet in de kerk voltrokken, maar op het Stadhuis. De zoon die daaruit voortkwam, Alhardt, werd gedoopt in de Lutherse Kerk.

Het lijkt niet al te gewaagd te veronderstellen dat de eerste man van Maria niet hervormd was, maar luthers. Pas na zijn dood zal zijn vrouw zijn overgegaan tot of teruggekeerd naar de Hervormde Kerk, mogelijk door de invloed van haar tweede man. Alle huwelijken en begrafenissen in het gezin hebben sindsdien binnen de Hervormde Kerk plaatsgevonden. Zelfs de luthers gedoopte Alhardt trouwde naderhand in de hervormde Nieuwe Kerk en werd begraven in de hervormde Oude Kerk.

De ouders van Lodewijk Meijer waren dus in de echt verbonden in de hervormde Oude Kerk. Meijer zelf werd in deze kerk gedoopt en liet er in 1661 zijn huwelijk bevestigen. Toen hij in 1681 overleed, werd hij bijgeschreven in het grafboek van dezelfde Oude Kerk. Hiermee lijkt wel bewezen dat hij lidmaat was van de Hervormde Kerk.

In weerwil van deze duidelijke feiten is Meijer later herhaaldelijk luthers verklaard. Oorzaak was een handgeschreven gedicht in het *Leidse handschrift*¹ van Meijer, getiteld 'Over het Oprichten van het Orgel in de Oude Luitersche kerk. Ten verzoeke van Mr. Jacobus Hafner des zelfs orgelist':

Lof zij u, Godt, die niet alleen met gorgelen²
 En keel, in onze Kerk; maar ook met orgelen
 De kalvren onzer lip wilt offren zien³.
 Eer zij u, Kerkenraadt, die zo bescheiden,
 En wijslijk 't werk hebt weeten te beleiden,
 Dank u, die mildt de handt hebt willen biên
 En rijkelijk uit uw beurs daar toe gegeven.
 Zo lang dit Orgel houdt zijn klank,
 Zal ook die lof, die eer, die dank
 Steets op de tong van uw gemeente leeven.

Het dankdicht heeft later bij menigeen de mening doen postvatten dat Lodewijk Meijer lid was van de Lutherse Kerk. Duidelijk staat er echter boven dat het is geschreven 'ten verzoeke van'. De dichter heeft op verzoek van organist Hafner een gedicht geschreven, waarin de organist aan God, kerkenraad en gulle gevers zijn dank betuigt voor het nieuwe orgel.

Het idee dat Meijer luthers is geweest, treffen we in 1896 al aan in het invloedrijke werk van Meinsma⁴. Het misverstand blijft regelmatig opduiken, in het bijzonder bij hen die zich met de wijsbegeerte bezighouden. Nog in 1988 bij Lagrée en Moreau in *La philosophie interprète de l'écriture sainte*⁵: 'Meyer était luthérien...' En in 1994 bij Steenbakkers in *Spinoza's Ethica from manuscript to print*⁶. Deze laat een hervormde doop volgen door een lutherse overtuiging: 'The baptism took place in the Oude Kerk (...) Meyer's denomination was Lutheran'⁷.

Dat Meijer behoorde tot de Hervormde Kerk sluit niet uit dat hij sympathie kan hebben gevoeld voor de lutherse overtuiging. Meijer is zeker niet altijd even orthodox in de leer geweest. Aanvankelijk helde hij over tot het piëtisme, wat blijkt uit zijn waardering voor de

¹Op blz. 36r.

²gorgel: strottenhoofd, werktuig van de stem

³Vrij vertaald betekent deze regel: onze lippen offers wilt zien brengen

⁴Meinsma 1896: 146.

⁵Lagrée et Moreau: 2, 5.

⁶Steenbakkers 1994: 17.

⁷Volgens hetgeen W. Meijer schrijft in 1921, was Meijer niet alleen luthers, maar ook nog een Duitser, en zelfs een onwettig kind. *NNBwb* V: 342, 343.

Imitatio Christi van Thomas a Kempis. In de ‘Inleiding’ van het *Leidse handschrift* beschrijft Meijer hoe hij Van Kempen in het Nederlands heeft nagevolgd. In later jaren gaat hij veel om met collegianten en andere zelfstandige denkers, zoals Adriaan Koerbagh, de katholieke Van den Enden, Jakob Linnich, voor wie hij een bruiloftsgedicht schrijft, de vrijzinnige boekverkoper Jan Rieuwertsz en de bekende wijsgeer Baruch de Spinoza. Maar voor we ons richten op Meijers vrienden, keren wij terug naar zijn halfbroer Kók.

2.1.3. A.L. Kók de halfbroer

A.L. Kók trouwde toen hij 24 jaar was. Op 7 juli 1640 gingen in Amsterdam in ondertrouw de 24-jarige zijdereder Allert Cock van de ‘bierkay’, en de 21-jarige Trijntje Caspers uit Amsterdam, die woonde op de hoek van de ‘betanienstraet’. Getuigen waren de moeders van bruid en bruidegom, Magdalena Nanninx en Marretie Lodewijx¹.

De ondertrouwakte werd door ‘Alardus Cock’ zwierig ondertekend, maar ‘trijntgen kaspers’ knoeide bij het ondertekenen de letters door elkaar en maakte een inktmop². Zij lijkt minder bedreven met de pen dan haar bruidegom. Het huwelijk werd op 24 juli 1640 bevestigd in de hervormde Nieuwe Kerk te Amsterdam.

Uit het huwelijk van Kók is in elk geval één kind geboren. Op 20 juli 1663 gaan in ondertrouw de 24-jarige chirurgijn Rijcker Datus, afkomstig uit Noordhorn, van de Prinsengracht, en de 21-jarige Neeltje Kockx, wonend hoek Betaniënstraat. Getuigen zijn Jan Datus en Trijntje Caspers. Het huwelijk wordt bevestigd op 12 augustus 1663 te Diemen, waar op 7 september van dat jaar de poorterinschrijving wordt geregistreerd van Rijcker Datus, gehuwd met Neeltje Cox, dochter van Allardus Cock, in zijn leven muzikant en poorter³.

Allardus Kók is inmiddels overleden. Op 19 augustus 1653 wordt begraven in de hervormde Oude Kerk te Amsterdam: ‘Allart Cock comt vande Biercaey’⁴. Zijn weduwe huwt drie jaar later Jan Dates Meyme, afkomstig uit Noordhorn, een 26-jarige factor, die in Amsterdam op de Heiligeweg woont. Zijn 9 jaar jongere broer Rijcker Datus is haar latere schoonzoon.

Dibbets veronderstelt dat Kók, gezien zijn kennis van het Latijn, leerling is geweest van een der twee ‘hoofd-scholen’ van Amsterdam. Het is mogelijk dat hij vervolgens het Athenaeum illustre heeft bezocht. Noch van de Latijnse school, noch van het Athenaeum, gaan de lijsten met leerlingen terug tot in de tijd waarin Kók de leeftijd had om deze instellingen te bezoeken⁵.

Wagenaar beschrijft hoe het stadsbestuur van Amsterdam in 1629 besloot een Athenaeum op te richten. Het wilde onderwijs in het leven roepen dat de leemte kon opvullen tussen de Latijnse school en de universiteit, en stelde twee professoren aan, Vossius en Barlaeus. Toen in 1632 het Athenaeum werd geopend was Kók 15 jaar en Lodewijk Meijer nog maar 2. Gezien hun leeftijd hebben beiden de nieuwe opleiding kunnen doorlopen:

De Regeering, in aanmerking neemende, dat de jeugd deezer Stad, in ‘t gemeen te vroeg, en eer zy eenige gronden van Filozoffie gelegd hadt, van de Latynsche Schoolen, naar de Akademien gezonden werdt, daar zy, buiten ‘t oog haarer ouderen, ligtelyk, verviel tot ongebondenheid, hadt, reeds op ‘t einde des jaar 1629, beslooten, eenen Professor in de Filozoffie en Historien herwaards te beroepen (...) Men ging dan aldaar voort met het werk,

¹Dibbets 1981: XIV.

²*D.T.B.* 454 p. 201.

³Dibbets 1981: XIV.

⁴*D.T.B.* 1046 / 130v.

⁵Dibbets 1981: XIV, XV.

en beriep Gerardus Joannes Vossius en Caspar Barlaeus(...) tot eerste Professoren: Vossius in de Historien, en Barlaeus in de Filozoffie en Welspreekendheid. De Doorlugtige School werdt door Vossius geopend met eene plegtige redenvoering, die, den agsten January des jaars 1632, onder eenen grooten toevloed van menschen, uitgesproken werdt¹.

Als Kók 24 jaar oud is, vermeldt zijn ondertrouwakte dat hij ‘zijdereder’ is, dat wil zeggen zijdefabrikant. Volgens de poorterinschrijving te Diemen was Kók tijdens zijn leven muzikant. Ook Lodewijk Meijer gewaagt hiervan wanneer hij in 1653 Kóks *Radt van avondtuuren* uitgeeft². In het lof-sonnet voorin het werk zegt hij van Kók:

Zijn Ieughdt nóch leeren most’, de kittel-keur’ghe snaaren
Van arm-veel³ met sijn keel, van Syter met zijn zingen
(Op dat hy smaakte jong ook jonger oeffeningen)
In maat-rijk’ een-dracht van betoov’rendt vleyen paaren.

Het stuk was bij de uitgave al bijna 12 jaar oud⁴, dus Meijer zegt dit van een ongeveer 26-jarige Kók⁵.

Dibbets heeft uit Meijers sonnet ‘Op de Letter-konst van A.L. Kók’, voorin Kóks *Ontwerp der Neder-duitsche letter-konst*, geconcludeerd dat Kók ‘dienst heeft gedaan als soldaat tegen de Spanjaard’⁶. Hoewel het sonnet nogal onbegrijpelijk is, lijkt ook dit niet onmogelijk⁷.

Er zijn bovendien duidelijke aanwijzingen dat Kók het koksvak heeft beoefend, van welke bezigheid zijn naam een uitvloeisel zou zijn. Hiervoor pleit bijvoorbeeld zijn zinspreuk ‘Kookt smakelyk’, ondermeer onder de voorreden van *Frank Burghersdijks Kort be-ghrijp van ’t reden-konstigh onderwijs* in 1646. Eveneens de zinsnede in Meijers lofdicht dat voorafgaat aan de *Logica practica* van 1648: ‘O smaakelijke Kók! ô roem der Kókken!’ En de uitspraak in Meijers lofdicht in de *Woorden-Schat* van 1654⁸: ‘ghy, O Kók, (...) discht de Weetenschap In eighe schootels⁹ op’.

Het zijn wel zeer uiteenlopende beroepen waarmee Kók zich heeft beziggehouden: zijdereder, muzikant, kok, mogelijk soldaat in de oorlog tegen Spanje... Heeft wellicht zijn wetenschappelijk werk een geregelde maatschappelijke carrière in de weg gestaan?

In de laatste 10 jaar van zijn leven zijn verscheidene vertalingen van Kóks hand verschenen. Behalve de voornaamste werken van Burghersdijk, vertaalde hij ook de *Elementa rhetorica* van Vossius. Als gevolg van de herziening der leerprogramma’s van de Latijnse scholen in Holland en West-Friesland, door de Hollandsche *Schoolordre* van 1625, was een nieuw pakket schoolboeken samengesteld waaraan Vossius en Burghersdijk als auteurs hun medewerking verleenden. Toen Kók werk van hen beiden wilde vertalen, koos

¹Wagenaar 1763: 487, 490.

²Bij Thomas Fonteyn te Amsterdam.

³arm-veel of armvedel: een strijkinstrument, voorloper van de viool.

⁴*Radt van avondtuuren*, Opdracht [1].

⁵Meijers *Leidse handschrift*, 39r en 41r, bevat twee sonnetten die de lof bezingen van de dove violist Pieter Meyer. Misschien een familielid?

⁶Dibbets 1974.

⁷Dibbets geeft als terughoudend commentaar op het sonnet: ‘Ik wijs erop dat dit sonnet met name in de tweede helft merkwaardige formuleringen bevat, waarvan de betekenis slechts met welwillend intuïtie geduid kan worden’. Dibbets 1981: 3n.

⁸De variant in Meijers handschrift spreekt nog duidelijker taal:

... Ghij Kók, verstooft aldus met smaaklijk zap,
En discht met weetenschap de weetenschap
in eighe schootels voor uw’ landtsghenooten... Het *Leidse handschrift* 36v.

⁹In eighe schootels, nl. in de moedertaal.

hij voor deze veelgebruikte leerboeken, waarmee hij zich consequent richtte tot de ‘liefhebbers’¹. Naast vertalingen vervaardigde Kók enkele oorspronkelijke werken.

Een opsomming van al Kóks werken vinden we bij Dibbets². De belangrijkste zijn:

- 1644 *Korte en klare uytlegghing des Christelyken ghelóófs, van Hulrich Zwinghel verkondicht*. Vertaald uit het Latijn door Kók.
- 1646 *Frank Burghersdijks Kort be-ghrijp van 't reden-konstigh onder-wijs, óft reden-konstigh ruigh-be-werp*. Vertaald uit het Latijn, ‘en met eenighe korte ver-klaaringen ver-rijkt’, door Kók.
- 1646 *Institutio logica, dat is, Reden-konstigh onder-wys*, door F. Burghersdijk. Vertaald uit het Latijn door Kók.
- 1648 *Idea philosophiae naturalis. Dat is: Ont-werp der natuurlyke wys-gheerte*, door F. Burghersdijk. Vertaald uit het Latijn, ‘en met an-teke-ningen ver-klaart’, door Kók.
- 1648 *Institutio physica, dat is: Onder-wijs der natuur-weet*, door F. Burghersdijk. Vertaald uit het Latijn door Kók.
- 1648 *Elementa rhetorica. Dat is Be-ghinselen der reden-rijk-konst*, door G.J. Vossius. Vertaald uit het Latijn door Kók.
- 1648 *Logica practica, oft oeffening der reden-konst*. ‘By een ghe-braght en der Reden-konst van Frank Burghers-dyk toe-ghe-past’, door A.L. Kók.
- 1649 *Institutio metaphysica. Dat is, Onder-wijs der over-natuur-weet*, door F. Burghersdijk. Vertaald uit het Latijn door Kók.
- 1649 *Ont-werp der Neder-duitsche letter-konst*. Door A.L. Kók.
- 1653 (postuum) *Alhardt L. Kóks Radt van avondtuuren*. Bly-endendt truer-spel. Het ‘Rat van Avonturen’ was op 29 april 1652 al opgevoerd in de Amsterdamse Schouwburg³.
- 1655 (postuum) *De christlijke ghódt-ghe-leertheid*, door M. F. Wendelinus. Uit het Latijn door Kók.

Dibbets wijst erop dat Kók met zijn vertalingen aansloot bij de traditie van ‘verdietsing’ van cultuur en wetenschap in Noord en Zuid-Nederland en bij het purisme dat ermee gepaard ging. Kók had de bedoeling om de wetenschappen toegankelijk te maken door ze te vertalen in het Nederlands. In verschillende voor- en nawoorden merkte hij op dat hij de vertaling maakte ter wille van hen die het Latijn niet machtig waren en die toch kennis wilden nemen van het betreffende terrein van wetenschap⁴.

In al zijn werk bleek Kók purist. In de tekst van zijn vertalingen kwamen slechts Nederlandse woorden voor. Een enkele maal mocht ter verduidelijking de Latijnse technische term in de marge worden opgenomen, zoals dat ook was gedaan in werken die hem bekend waren, bijvoorbeeld die van Stevin. Hiermee leverde Kók het bewijs dat de wetenschappen in het Nederlands te verwoorden waren, hetgeen door sommige geleerden van zijn tijd werd betwijfeld.

Aan het eind van verscheidene van zijn vertalingen voegde Kók een lijst toe met wetenschappelijke termen in het Nederlands en hun Latijnse equivalent, zoals ook was gedaan in het trivium⁵ van de Amsterdamse Kamer In liefde’ bloeyende⁶.

¹Klifman 1983: 106, 107.

²Zie Dibbets 1981: XV-XXI. Alle werken van Kók verschenen in Amsterdam.

³Wybrands 1873: 260. In 1652 was A.L. Kók nog in leven.

⁴Dibbets 1981: XXIII, XXIV.

⁵Het trivium bestond uit drie vakken. 1. Grammatica, de vaardigheid van het wel-zeggen. 2. Dialectica, de vaardigheid van het wel-redeneren. 3. Retorica, de vaardigheid van het wel-spreken. Deze vakken werden alle drie onderwezen aan de Latijnse school. De Amsterdamse Kamer liet achtereenvolgens een grammatica, een dialectica en een retorica in de volkstaal het licht zien. In 1584 de *Twe-spraack vande Nederduitsche letterkunst*, in 1585 het *Ruygh-bewerp vande redenkaveling*, in 1587 een *Rederijck-kunst*.

Zie: *Geschiedenis van de Nederlandse taal*: 257, 258, 263.

⁶Dibbets 1981: XXIV.

Het vertalen van bovengenoemde werken zal voor Kók zwaar zijn geweest en moeilijk. Voor veel wetenschappelijke Latijnse termen bestond nog geen Nederlands woord. Kók heeft de Nederlandse vertalingen dikwijls zelf moeten bedenken. Misschien heeft hij in deze jaren te veel van zichzelf gevraagd. In 1653 stierf hij, op 37-jarige leeftijd, na 'een moeylijke en langh-duurige ziekte'.

Dit is te lezen in het voorwoord van *De christlijke ghódt-ghe-leertheid*, waar Meijer meedeelt dat hij het laatste kwart van het godgeleerd geschrift zelf vertaalde om het werk te kunnen uitgeven voor Kók, die inmiddels was overleden:

En al over-lang zoud dit Werk (...) den dagh be-schouwt hebben, 't en zy¹ en de ghe-neeghenheit en de ghe-leeghenheit, om daar in bezigh te zijn, hem² be-nómen had ghe-weest van een moeylijke en langh-duurige ziekte, die hem eindlijk, al-te on-tijdighlijk voor de Be-minners der Neder-duitsche Wijs-gheerte, en Taal, ten ghrave in-ghe-sleept, en van de maght, om dit Werk te vol-trekken³, ver-steeken heeft. Dóch, op-dat het, on-vol-maakt, der Ver-gheetelheit niet op-ghe-óffert (...) ghe-raaken zoud, hebben wy by-na het vierde deel daar van, dat nóch On-duitsch sprak, met alle vlijt en naerstigheid, onze stijl na de zijne, zo veel ons mooghlijk ghe-weest is, buighende, en op zijn wijs spellende, meê Duitsch doen spreken, en, op-dat ghy 't niet langer ont-beeren zoud, al-voort⁴ onder de Pars ghe-braght.⁵

Ieder exemplaar van deze uitgave kreeg, om illegale nadruk te voorkomen, als teken van echtheid Meijers eigenhandig neergeschreven ondertekening mee: 'L. Meijer'.

2.1.4. Meijers bewondering voor Kók

Meijer had voor het werk van zijn halfbroer grote bewondering en heeft hieraan uiting gegeven in dichtvorm. Voorin Kóks *Logica practica* van 1648 staan twee lofdichten 'Op de Oeffening der Reden-konst van A.L. Kók'. Het tweede is van Meijer⁶ en begint met:

Zo steekt de Batavier met ruime schreeden
Den Romer na de Kroón der weetenheden,
En stelt, 't gheen hy met Ghrieksch be-morste taal
Naauw zegghen kan, in duitscher spreek-ghe-praal...⁷

In het bijzonder Kóks vertaling van konstwoorden, uitheemse wetenschappelijke termen, oogst de waardering van Meijer, die veel van Kóks vertalingen in de *Woorden-Schat* zal overnemen. In 1654 plaatst hij het lofdicht 'Op de Vertaaling der Konstwoorden Van A.L. Kók' in de *Woorden-Schat*. De beginregels luiden:

D'Onmooghlijkheidt, gheschat in Konstvertaal⁸
Uit Grieksch' en Roomsch'⁹ in onze Moedertaal,
Wordt hier door vlijt, door konst¹⁰, en schrander oordeel
Verbrooken, Neêrlandt en de Konst¹¹ ten voordeel¹².

¹t en zy: als niet

²hem: nl. Kók

³vol-trekken: voltooiën

⁴al-voort: spoedig

⁵Meijers voorwoord [1].

⁶Het is ondertekend met 'Zo ghezaayt Zo ghe-maayt L.M.'

⁷Vrij weergegeven staat hier: Zo overtreft de Batavier de Romein. Wat de laatste nauwelijks onder woorden kan brengen in een met Grieks bevuilde taal, zegt de Batavier in prachtig Nederlands.

⁸Konstvertaal: het vertalen van wetenschappen

⁹Roomsche: Roomsche taal, Latijn

¹⁰konst: kennis of (des)kundigheid

¹¹Konst: wetenschap

¹²Op dit gedicht reageert Axters: 'De hulde welke Lodewijk Meyer hem brengt is (...) niet te hoog angeslagen'. En over Kóks betekenis voor de wijsgerige lexicografie zegt Axters: 'Voor ons blijkt hij namelijk één onder hen die gedurende de zeventiende eeuw de dringende behoefte aan een Nederlandsch Scholastiek Lexicon het felst hebben gevoeld en, in zoover zulks toen mogelijk was, tot de verwezenlijking er van het meest afdoende hebben bijgedragen'. Axters 1937: 115*.

In het voorwoord van deze uitgave van de *Woorden-Schat* stelt Meijer Kóks vertaling van kunstwoorden ver boven die van anderen¹:

Zommighe hebben de Konsten en Weetenschappen duitsch leeren spreekken, als de Kamer in Liefd bloeyende, S. Stevin, de Vertaalers van Kekkerman, Ramus, en Molinaeus, en A.L. Kók, die alle zijn voorghanghers, zo ver als zy hem in tijdt², in konst van vertaalen, en vinding van bequaame woorden, te boven ghaat.

Wanneer in 1656 het *Mergh der ghódtgheleerdtheit* verschijnt, geheel door Meijer vertaald uit het Latijn van G. Amezius, blijkt het toch weer Kók, aan wie Meijer zich in het vertalen schatplichtig voelt:

De eer ook van dien schranderen Kók, wien hy³ alles, wat hy in dusdaanighe dingen uitrechten kan, dank te wijten heeft, is hem in dezen arbeit by der handt te neemen, gheen zafte prikkel gheweest.⁴

In het *Leidse handschrift* neemt Meijer vijf gedichten op die de lof bezingen van Kók:

- Op t Lóf der Wysheid van Alhardt Luidewijk Kók.⁵
Een weinig geslaagd sonnet. Werk van Kók waar het naar verwijst, is niet bekend.
- Op des Zelfdens Neder-duitsche Letterkonst⁶.
Een sterk afwijkende variant van het sonnet dat in 1649 de lof bezingt van Kók in diens *Ont-werp der Neder-duitsche letter-konst*: ‘Op de Letter-konst van A.L. Kók’⁷. Denkelijk heeft Meijer in het handschrift, waaraan hij pas is begonnen in 1651, een verbeterde versie willen neerschrijven.
- Op ‘t Radt van Avonduuren van A.L. Kók⁸:
‘Hier beeldt de Schouwborg af in ‘t kleen...’
Een 6-regelig lofdichtje, dat waarschijnlijk is gebruikt bij opvoeringen van Kóks stuk in de Schouwborg.
- Op het Zelfde.⁹
Dit is een licht afwijkende versie van Meijers sonnet ‘Op Alhardt L. Kóks Radt van Avonduuren’, dat in 1653 voorin Kóks *Radt van avonduuren* staat.
- Op de Vertaaling der Kunstwoorden Van A.L. Kók.¹⁰
Het bekende 8-regelige lofdicht dat Meijer in 1654 voor de eerste maal opneemt in de *Woorden-Schat*. Het handschrift geeft een iets afwijkende versie. Deze zal later bijna letterlijk in de *Hollantsche parnas* terecht komen¹¹, zodat ook in die verzamelbundel Kóks lof bezongen wordt.

A.L. Kók is voor Meijer een lichtend voorbeeld geweest. Zijn invloed op Meijer is groot, vooral in de beginjaren van diens werkzaamheden.

2.1.5. Voorbereidend onderwijs

De ouders van Lodewijk Meijer behoorden tot de welgestelde burgerij. Daarvan getuigt hun woning aan de Bierkade, het beroep van Meijers vader, en bovenal de studie van de beide zoons. Had Alhardt al een behoorlijke opleiding genoten, Lodewijk studeerde langer. Het staat vast dat hij het Amsterdamse Athenaeum illustre doorliep, een opleiding van twee of drie jaar, en dat hij vervolgens naar de Leidse universiteit ging. In de eerste helft van de zeventiende eeuw was studeren niet algemeen gebruikelijk. Van de jongens volgde zo’n

¹Woorden-Schat 1654 voorwoord Meijer [4].

²Hier dient ingevoegd: te boven gaan, d.w.z. overtreffen, vóór zijn.

³hy: nl. Meijer

⁴De Vertaaler an den Leezer: [1] en [2].

⁵*Leidse handschrift* 33r.

⁶*Leidse handschrift* 33v.

⁷Het is ondertekend met Meijers zinspreuk ‘Zo ghe-zaait, zo ghe-maait’.

⁸*Leidse handschrift* 34r.

⁹*Leidse handschrift* 34v.

¹⁰*Leidse handschrift* 36v.

¹¹Amsterdam 1660, op p. 590, 591.

10 à 15 procent voor enige tijd de Latijnse school. Slechts 2,5 procent van hen bezocht daarna een illustere school of een universiteit¹.

In 1656 droeg Meijer zijn vertaling *W. Amezes Mergh der ghódtgheleerdtheit* op aan Arnoudt Senguerdt, ‘Mr. in de Vr. Kon.² Opperhooghleermeester der Wijsgheerte in de Doorluchtighe School’³. Meijer sprak van:

... uwe gheleerdtheit, die zo vaak met zielevoedend zap mijn weetzucht ghelaaft heeft ...
 ... uwe beleefdtheit, die in ’t drókste van haar bezigheden zelfs mijne vertaaling gheen onderstandt gheweighert heeft...
 ... uw verplichtste Leerling, en toegheneeghenste Diener L. Meyer.⁴

Uit Meijers woorden blijkt dat hij het Athenaeum illustre bezocht, dat hij er college liep bij A. Senguerdt en dat deze hem bij de vertaling van het godgeleerd geschrift van Amezius van advies had gediend.

Welk onderwijs Meijer vóór het Athenaeum illustre heeft gevolgd, staat niet geheel vast. Gezien zijn toelating tot het Athenaeum en zijn grote kennis van Latijn en Grieks, moet het wel de Latijnse school zijn geweest. Deze duurde in zijn tijd zes jaar, hoewel een leerling er ook langer over kon doen⁵. De lessen werden voor het overgrote deel in beslag genomen door onderricht van het Latijn, in de hogere klassen ook van het Grieks⁶.

Als voorbereiding op de Latijnse school kan Meijer een Franse school hebben doorlopen. Franse scholen waren er in verschillende soorten en van uiteenlopende duur⁷. Op een school van behoorlijk niveau was Frans de voertaal, zoals op de Latijnse school het Latijn⁸. Zowel in de ene als in de andere taal was Meijer volkomen thuis.

Met zoveel waardering als Meijer later sprak over het hoger onderwijs dat hij volgde aan het Athenaeum illustre, met zoveel afkeer sprak hij over het overvloedige talenonderwijs in de voorafgaande periode. Het onderwijs in de talen kostte de jeugd naar zijn mening zoveel tijd dat voor andere zaken veel te weinig aandacht overbleef. Het is een thema dat Meijer herhaaldelijk benadrukte.

Het klonk al in 1648, toen hij 19 jaar was, en zijn halfbroer prees vanwege een vertaling uit het Latijn. Door vertalingen als van Kók, aldus Meijer, hoefde de jeugd zich niet langer te belasten met het buitensporig talenonderwijs. Geen angst meer voor de plak. Zowel dochters als zonen konden nu kennis verwerven in de taal van hun vader en moeder:

... De jueghdt be-hoeft met ver-ghe-zóchte woorden
 Haar brein niet meêr en herssen-huis te moórden,
 En over-laân ’t ghe-hueghen met een last
 Waar van naauw vrucht ont-wijken kan de bast:
 Zy kan voort-an door vaderlijke lessen
 In-zwelghen het ghe-dróp van wijsheidts flessen
 By eighen Haert, ver buiten on-ghemak,

¹*Geschiedenis van de Nederlandse taal* : 259.

²Mr. in de Vr. Kon.: Meester in de vrije konsten. Er waren zeven vrije konsten of wetenschappen. Grammatica, dialectica en retorica, die betrekking hadden op de taal en die samen het trivium vormden. Verder arithmetica, geometria, musica en astronomia, die betrekking hadden op het getal en die samen het quadrivium vormden, de mathematische kant van de ‘septem artes liberales’. De vakken van het trivium werden vooral onderwezen aan de Latijnse school, aan die van het quadrivium werd vooral aandacht geschonken tijdens het filosofisch onderwijs van de universiteit. De studie der vrije konsten diende als voorbereiding op de overige universitaire studies, die der theologie, rechten en medicijnen. Klifman 1983: 73.

³Senguerdt was in 1648 een der opvolgers van Casper Barlaeus aan het Athenaeum illustre te Amsterdam.

⁴Opdracht [3] en ondertekening.

⁵Boekholt en De Booy 1987: 63.

⁶Kuiper 1958: 70.

⁷Over de Franse school zie Boekholt en De Booy 1987: 49, 50.

⁸In de laagste klas van de Latijnse school was dit nog niet het geval.

Ver buiten vrees van hert-ghe-quaste plak.
 Een Moeder-mondt boet dus met zoeter toónen
 De Weet-ghierheidt van Dóchters en van Zoonen¹...

Dit thema klonk nog altijd, en minstens zo luid, in Meijers laatste bewerking van de *Woorden-Schat* in 1669:

Want weinighe der voornaamste boeken, die de Konsten en Weetenschappen vervaten (...) neederduitsch spreekende, zoude een lange reeks van jaaren, moeyten, en onkósten, die men ghewoon is te hangen aan het leeren der Latijnsche taale (...) ghespaart, en te kóste ghelegt kunnen worden, in 't navórschen van nóch onbekende zaaken, niet alleen ter verghrootinge en opbouwinge der bloote kennis: maar ook ten ghebruike der Artsenyen en 't ghemeen leeven dienende. Der Jonkheidt zoude het niet noodtzaakelijk zijn, neeghen ófte tien jaaren om de kennis der taalen te bejaaghen, te verslijten, maar² straks³ de Beghinselen der Wiskunde, daar die ouderdom zich 't best na zetten kan, inghescherpt kunnen worden, en daar door een bequaamheidt anghebraght⁴, om in de overighe Onderwijzingen met gheen ghemeene stappen voort te loopen.⁵

Wetenschap bedrijven in de moedertaal, dat was wat Meijer wenste. Dan zou er minder tijd nodig zijn voor het talenonderwijs en kwam er meer tijd beschikbaar voor andere belangrijke zaken, zoals medicijnen en wiskunde. Voorlopig was het nog niet zo ver. De moedertaal stond allesbehalve centraal in het onderwijs. De studie aan de universiteit vond zelfs plaats in het Latijn en dat zou tot in de negentiende eeuw voortduren. Het streven van Meijer paste geheel in het purisme van zijn tijd en sloot naadloos aan bij de inzichten van zijn halfbroer.

2.1.6. De jonge dichter

Van Meijer is een verzamelhandschrift bewaard gebleven. Een onbekende schreef voorin: *Verzameling van minnedichten, lof-, eer-, lijk-, en grafdichten, deels gedrukt, deels eigenhandig geschreven, 1651 – 1671*⁶. Het jaartal 1671 is niet juist, want verschillende gedichten zijn van 1673. Het handschrift wordt gevormd door een soort plakboek. Hierin legde Meijer een verzameling aan van gedichten die hij bij allerlei gelegenheden vervaardigde. Verscheidene ervan werden gedrukt, en daarna ingeplakt. Soms verbeterde Meijer ze toch weer, zodat men de handgeschreven verbeteringen in de marge en tussen de regels terugvindt. Andere gedichten werden met de hand genoteerd en elders gedrukt in de uitgave van een of ander werk, meestal in afwijkende vorm. Er zijn ook geschreven gedichten bij die men alleen in dit handschrift aantreft. Steeds heeft Meijer nauwkeurig vermeld voor welke gelegenheid hij het gedicht schreef.

In de verzameling vindt men drie afdelingen. Een 'Eerste Boek' met 'Minnedichten', een 'Derde Boek' met 'Lóf- en Eerdichten', en een 'Vierde Boek' met 'Lyk- en Ghrafdichten'. Een 'Tweede Boek' ontbreekt.

Het eerste boek, 'Minnedichten', begint met een uitvoerig, met de hand geschreven gedicht, de 'Inleiding'⁷. Hierin staat de veel geciteerde zinsnede:

Mijn zwaaneschacht, van meêr, als eene lust ghedreeven,
 Wil steeds verschiet⁸ van spijs, die haar den honger boet';

¹Fragment uit het lofdicht voorin de *Logica practica* van Kók. Verklaring op p. 390 van deze studie.

²Op deze plaats dient 'der Jonkheidt zoude' herhaald.

³straks: terstond

⁴Hier is sprake van samentrekking: en daar door zoude een bequaamheidt anghebraght kunnen worden.

⁵W-S 1669 voorwoord [17] en [18]. Zie ook p. 397 van deze studie.

⁶U.B. Leiden, Handschrift Itk no. 1043. In deze studie het *Leidse handschrift* genoemd.

⁷*Leidse handschrift* 1r-3r, 160 regels.

⁸verschiet: overvloed

Nu toont zij't Kerstendom het spoor van 's Meesters leeven,
En volgt in Neêrlandsch rijm Van-Kempen op de voet;
Dan stapt zij prachtigh op bebloede Treurtooneelen...¹

Meijer doelt in dit fragment op een vertaling van de *Imitatio Christi* van Thomas a Kempis, uit de eerste helft van de vijftiende eeuw. Waarschijnlijk is hij daar in deze jaren mee bezig geweest. Pas veel later, in 1707, zal van Nil volentibus arduum een vertaling verschijnen uit het Frans: *Thomas van Kémpens Naavolging van Christus. Naar de Fransche uitbreiding van den heer Pierre Corneille, in Néderduitsche dichtmaat gebracht*². Uit de Nil-notulen blijkt duidelijk dat Meijer in de jaren vóór zijn overlijden nog aan deze overzetting heeft gewerkt hoewel hij haar niet voltooid³.

De 'bebloede Treurtooneelen' waarop Meijers 'zwaaneschacht' in het boven geciteerde fragment rondstapt, kunnen wel verwijzen naar het treurspel *Verloofde koninksbruidt*, waaraan de auteur naar eigen zeggen in 1652 was begonnen⁴.

Opvallend in het fragment is ook het zelfvertrouwen van de jonge poëet. Een zelfvertrouwen dat mogelijk voortkomt uit de mening die hij in dezelfde 'Inleiding' geeft:

... de konst is niemandt angebooren,
Maar wordt door oeffening bejaagt, en arbeidt,
Die anhoudt zonder rust, en voortstreeft onbezweeken...⁵

Nu, aan ijver ontbrak het Meijer niet, dus de 'konst' zou wel volgen... Deze gedachte vinden we later terug in de ideeën van Nil volentibus arduum, het kunstgenootschap waarvan de zinspreuk betekende: 'Niets is moeilijk voor hen die willen', en waarvan de werkwijze werd gekenmerkt door de raadgeving: 'Polissez, repolissez toujours'. Van dat genootschap was Meijer één der oprichters.

Op de 'Inleiding' van het *Leidse handschrift* volgt een 'Verschoon an den Leezer'⁶: 'Bespot den Schrijver niet, dat hij zijn min bedicht...' Nu zou men ontboezemingen over des dichters min verwachten, maar die blijven uit. Het eerste boek wordt verder in beslag genomen door bruiloftsgedichten, meestal gedrukt. De meeste lijken nogal moeizaam tot stand gekomen. Zeer centraal staat het echtelijk bed. In zijn jeugdig enthousiasme schrijft Meijer de arme echtelieden bijna het bed in – wat in toenmalige bruiloftsgedichten niet ongewoon was – en dan besluit hij steevast met een wens als: 'Dat binnen 't jaar een proefstuk van u leer / U met het Meesterschap vereer'⁷. Na 1657 zijn Meijers bruiloftsgedichten anders van toon, meer ingetogen en ernstiger.

Het derde boek, met de 'Lóf- en Eerdichten', is verreweg het grootst. Hierin staan de gedichten voor A.L. Kók, en een aantal verjaarsgedichten. Uit 1660 is er een klinkdicht in druk, dat hieronder in z'n geheel is opgenomen. Het bezingt een bibliotheek en men vraagt zich af of Meijer voor het bewerken en uitbreiden van de Woorden-Schat uit deze rijke boekenschat heeft mogen putten:

¹*Leidse handschrift*: 1r.

²Erven van J. Lescaille, Amsterdam 1707. Het bedoelde werk van Corneille is *L'imitation de Jésus-Christ*.

³Dongelmans 1982 p. 160, 215, 217, 229, 238, 253.

⁴Zie de 'Voorreeden' van het stuk, dat is verschenen in 1668.

⁵*Leidse handschrift*: 2v, 3r.

⁶*Leidse handschrift* 3v, klinkdicht van 14 regels.

⁷Julius Caesar Scaliger wijdde in zijn posthuum gepubliceerde *Poetica* uit 1561, een uitvoerig hoofdstuk aan het bruiloftsdicht. Een bruiloftsgedicht, zo stelde hij vast, ging in de eerste plaats over de lusten van bruid en bruidegom, waarbij die van hem wat meer gedetailleerd en die van haar versluierd beschreven moesten worden. Hierbij sloot aan de wens voor een spoedig nageslacht.

De criticus die dergelijke bruiloftsverzen platvloers vindt, moet zich er rekenschap van geven dat het volgens de theorie een eis van het genre was. Bouman 1982: XIV.

‘Op de Boekery van den E. Eed. Ghestrengen Heer, Hr. Jakob Fransz. Hinloopen, Rechtsghelerde, Oudt Scheepen der Stadt Amsterdam, Slótvooghdt van Purmerendt, en Landtvooghdt in de Beemster, Purmer en Wormer’¹:

Haakt ghy de Ghótdsdiens te bespiegh’len, óft de schaaalen
 Van ‘t Recht te wikken, óft het pit der Artseny
 Te smaaken, óft te zien der Deughden schildery,
 Oft met uw brein in ‘t hart van vrouw Natuur te daalen;
 Oft zoekt ghy ‘t afgesloofdt vernuft wat op te haalen
 In Schiedenissen, óft in Dicht en Rymery:
 Komt hier, en boet uw’ lust in deze Boekery,
 Die ‘t al behelst, en dat in veelerhande taalen.
 Ghriek, Syrier, en Vrank, En Roomer, oudt óft jong,
 En Hoogh-, en Nederduitsch, elk een vindt hier een tong,
 Die klank gheeft, wiens verstandt hem zyn gheboort verghunde².
 Denk Leezer, hoe de gheest van Die³, by nacht, by daagh,
 Dit ryk vertrek betreedt, en ‘t huisraadt⁴ nimmer traagh
 Ghebruikt, ghezult⁵ moet zyn in spraak- en zaakenkunde⁶.

Meijer zelf zal ‘dit ryk vertrek’ zeker hebben betreden. Misschien schreef hij het lofdicht uit erkentelijkheid voor het gebruik van de hier bezongen ‘Boekery’.

De meeste van de gedrukte gedichten behoren tot de gelegenheidsgedichten. Zulke gedichten werden bij een bepaalde gelegenheid op losse blaadjes uitgereikt. In het derde boek komen verschillende gedichten voor die Meijer schreef ter gelegenheid van officiële gebeurtenissen in de stad Amsterdam, zoals bezoeken van hooggeplaatste personen.

Er is bijvoorbeeld, in handschrift, het gedicht voor Amalia van Solms, ‘Gheboortegroet An haare Hoogheid Douariere van Oranje, Als zij in den Jaare 1659 t’ Amsterdam op haare Gheboortedagh prachtigh onthaalt wierdt’⁷.

Ingeplakt werd ook een gedrukt gedicht ter inhuldiging van Nikolaas van Vlooswijk ‘Tót Slótvooghdt en Dróst van Muiden, Baljuw van Ghooijlandt, Hoofdofficier van Weesp’, uit 1666⁸. Hij was de zoon van Anna van Hoorn, aan wie Meijer indertijd *De looghenaar* had opgedragen. Dit gedicht telt 138 regels en is waarschijnlijk als pamflet verschenen⁹.

Daarnaast zijn er gedrukte gedichten ‘ter welkomst’ of ‘ter afscheid’, gericht tot de leden van het stadsbestuur die in de Schouwburg een opvoering bijwoonden van een van Meijers toneelstukken.

Het vierde boek, met de ‘Lyk- en Ghrafdichten’, is maar kort en bevat niet meer dan vijf gedichten. Zij bezingen het verscheiden van bekende persoonlijkheden.

Veel is er geschreven over een lofdicht dat Meijer vervaardigde voor Vondel. Het is de ‘Lauwerkrans Den Hoofdt pöet Joost van den Vondel, Den 20 October van ‘t 1653ste Jaar op ‘t hoofd ghezet’, een gedrukt gedicht van 44 regels, waaraan Meijer later in handschrift nog vier regels toevoegde¹⁰.

¹Leidse handschrift 43r. Een andere plaats waar dit gedicht wordt gevonden is mij niet bekend.

²vrij weergegeven: die hij door zijn geboorte kan begripen.

³Die: degene die, nl. Hinloopen.

⁴t huisraadt, nl. de boeken

⁵gezult in: doortrokken van

⁶spraak- en zaakenkunde: kennis van talen en zaken

⁷Leidse handschrift 40v, een 14-regelig klinkdicht.

⁸Leidse handschrift 46r-48r.

⁹Ook Vondel schreef een gedicht op deze inhuldiging, dat verscheen als plano-uitgave: ‘Op het inhuldigen van den weledelen heere Nikolaes van Vlooswyk...’ Vondel VII: 291.

¹⁰Leidse handschrift: 35r-35v.

Volgens Brandt werd Vondel door ongeveer honderd schilders, dichters en liefhebbers van de dicht- en schilderkunst, in 1653¹ gehuldigd op het jaarlijkse Sint Lucasfeest². Meijer heeft daar met zijn ‘Lauwerkrans’ het zijne aan bijgedragen. De gedrukte versie zal hij waarschijnlijk op het Sint Lucasfeest hebben uitgedeeld, en bij die gelegenheid kan hij het lofgedicht hebben voorgedragen³. Vondel was zeer ingenomen met de hulde van 1653 en droeg een maand later zijn Horatius-vertaling op aan de kunstbroeders van Sint Lucas⁴.

Voor Meijer was Vondel de grote ‘Hoofdpöeet’⁵. In zijn verzamelhandschrift heeft hij nog uit 1663 een puntgedicht genoteerd, ‘Op de Afbeelding van Joost van de Vondel’:

Dit ‘s Vondels anghesicht, zijn gheest straalt uit zijn’ schriften
van allerleije stoffe, en stijl, en maat, en trant:
Al, waar Natuur en konst ooit Dicht’ren meê begiften,
Beslooten zij alleen in dit doorlucht verstandt.⁶

Tien jaar na de ‘Lauwerkrans’ was zijn bewondering voor Vondel niet verminderd.

Dat Meijer in 1653 zeer waarschijnlijk heeft deelgenomen aan het Sint Lucasfeest, bestaande uit een diner in de Sint-Jorisdoelen, en aan de huldiging van Vondel bij die gelegenheid, doet vermoeden dat hij in dat jaar al enige bekendheid genoot als dichter. De bekroning volgde voor hem in 1660, toen bij Jacob Lescaille een dichtbundel verscheen.

Het ging om de *Hollantsche parnas, of verscheide gedichten, gerijmt door J. Westerbaen, J.v. Vondel, J. Vos, G. Brandt, R. Anslo, en andere voornaamste dichters onzer eeuw*, samengesteld door T.v. Domselaer⁷. In deze bundel stonden meer dan negentig niet eerder gepubliceerde gedichten van Vondel, naast werk van andere dichters uit die tijd. Tussen de grote en minder grote goden werd voor drie gedichten van Meijer een plaatsje ingeruimd. Een aanzienlijke eer.

Het waren niet de fraaiste gedichten van Meijer die werden opgenomen. Meijer heeft veeleer gebruik gemaakt van de gelegenheid om de aandacht te vestigen op verschillende facetten van zijn werkzaamheden.

Hij plaatste de ‘Lauwerkrans’, het lofdicht dat hij in 1653 als jong dichter voor Vondel schreef bij het Sint Lucasfeest. Daarnaast het 8-regelig gedichtje ‘Op het Toneelspel De

¹Veel, te veel, is er te doen geweest over de datum van deze huldiging. Oorzaak was het volgende Sint Lucasfeest, op 21 oktober 1654, ter gelegenheid van welk feest eveneens gedichten zijn geschreven. Beide feesten werden met elkaar verward. (Zie bijv. Sterck 1923: 57-58.) Er bestaat ten aanzien van de datum van Vondels huldiging echter geen enkele twijfel. Brandt is een betrouwbare bron. En bij Meijer is het 1653ste jaar beslist het jaar 1653. Dit bewijzen in het *Leidse handschrift* gelijksoortige dateringen van bruiloftsdichten die behoren bij huwelijken waarvan de datum is vastgelegd in een ondertrouwakte. Een samenvatting van alle onenigheid geven Postma en Blok. In de *Hollantsche parnas* is bovendien ook van Thomas Asselijn een gedichtje opgenomen dat voor deze gelegenheid werd geschreven: ‘Op de vereeniging van Apelles en Apollo, Of ‘t Jaar-gety van S. Lucas; Geviert, door Schilders, Poëten en Liefhebbers der zelfder Konsten, op S. Ioris Doelen, den XX October, 1653.’

²St. Lucas, schutspatroon van artsen en schilders, kerkelijke feestdag 18 oktober.

³P. Leendertz jr. meent dat Meijer ‘die toen ook waarschijnlijk nog heel jong was’ zelf niet op het feest aanwezig was. Mij lijkt dit niet waarschijnlijk. Waarom zou Meijer het gedicht op een los vel hebben laten drukken als het niet moest worden uitgedeeld tijdens de huldiging? En waarom zou hij dat niet zelf hebben gedaan? Het gedicht dat in het handschrift werd geplakt, is in elk geval van een ander zetsel dan dat van 1660 in de *Hollantsche Parnas*. Meijer, die tijdens Vondels huldiging juist 24 jaar was, publiceerde zijn eerste gedicht al vijf jaar eerder, in 1648, in Kóks *Logica practica*. Vgl. Leendertz 1926.

⁴Brandt: 58.

⁵Deze eretitel staat in het opschrift van de ‘Lauwerkrans’.

⁶*Leidse handschrift*: 43v.

⁷Tobias van Domselaer was regent van de Amsterdamse Schouwburg. Hij was dat in 1665 nog, toen Meijer werd aangesteld in dezelfde functie. In deze bundel staan tevens gedichten van Jan Vos, die op dat moment eveneens schouwburgregent was en die dat ook nog was toen Meijer in 1665.

Looghenaar', waarmee hij in 1658 zijn gelijknamig toneelstuk inleidde¹. En als derde het gedicht 'Op de vertaling der Konstwoorden van A.L. Kók', dat de aandacht vestigde op het prijzenswaardig werk van Kók, maar tegelijkertijd op de Woorden-Schat, waarin het sinds 1654 was opgenomen.

In de *Hollantsche parnas* staan dus gedichten van Meijer, de bewerker van de Woorden-Schat. Ook van Geeraardt Brandt, een bekende van Meijer en een vriend van Johan Hofman, de samensteller van de eerste druk van de Woorden-Schat. Tevens van R. Anslo, een vriend van Brandt, die voor de Woorden-Schat van 1654 een lofdicht op het werk van Hofman schreef: 'Op de Nederlandsche Woorden-Schat van Johan Hofman'. De *Hollantsche parnas* had meerdere raakpunten met de Woorden-Schat.

2.1.7. De Woorden-Schat van 1654 en ander werk

Nadat Kók in 1653 was gestorven zocht Meijer een uitgever voor het *Radt van avondtuuren*, een toneelstuk van zijn halfbroer dat volgens de opdracht al bijna 12 jaar oud was. Het werd Thomas Fonteyn, 'Boek-drukker op de Nieuwe-zijds Voor-burgh-wal, by de Deventer Hout-markt, in de ghekroonde Drukkery'². Fonteyn was eerder dat jaar uit Haarlem gekomen en woonde nog maar kort in Amsterdam. Hij was van plan opnieuw een bastaardwoordenboekje uit te geven dat drie jaar geleden bij hem was verschenen, de *Nederlandsche Woorden-Schat*, en hij zocht iemand om het voor hem te bewerken. De vroegere samensteller van het werkje, Johan Hofman, was in Haarlem achtergebleven en had zich niet bereid verklaard de bewerking voor zijn rekening te nemen.

Meijer, die het boekje bleek te kennen en het voor eigen gebruik al had aangevuld met uitheemse wetenschappelijke termen, samen met vertalingen van Kók en van anderen, stemde toe. Hofman leverde een bijdrage vanuit Haarlem en stuurde bastaardwoorden op. Meijer zocht er nog meer bastaardwoorden bij en zo verscheen in 1654 bij Fonteyn de tweede druk van de *Nederlandsche Woorden-Schat*.

Meijer beschrijft deze geschiedenis in het voorwoord³:

Deeze⁴ ons ter handt gheraakt zijnde, hebben wy tot ons eighen nut, en voor ons eighen ghebruik met meest alle de Kunst-woorden, van A.L.Kók ghesmeedt, óft uit andere by een gheraapt, en met veel andere Uitheemsche woorden, eensdeels van I. Hofman ons toeghezonden, eensdeels van ons ghevonden, verrijkt. En alzo de Drukker van deeze Woorden-Schat op een tweeden Druk toeleide, hebben wy, oordeelende, dat het de Liefhebbers van onze rijke Moeders taal niet ondienstigh weezen zou, toeghestaan, dat ze met onze verrijking voor den dagh mocht komen.

Een lofdicht op het werk van Kók, 'Op de Vertaaling der Konstwoorden Van A.L. Kók', neemt Meijer in het werk op. Ook siert de naam van zijn halfbroer, leverancier van kunstwoorden met hun vertaling, de titelpagina. De wijsbegeerte is het domein van herkomst dat onder de nieuwe trefwoorden die Meijer in deze bewerking opneemt, het rijkst vertegenwoordigd is⁵. Dat valt te begrijpen, want Meijer houdt zich in deze periode door studie en vertalingen vooral met deze tak van wetenschap bezig.

Het is niet onmogelijk dat Meijer, na het volgen van het Athenaeum illustre te Amsterdam, aanvankelijk een literaire loopbaan heeft geambieerd, met vertaalwerk en lexicografisch werk als onderdeel. Hierop wijzen ook twee toneelstukken die hij in deze

¹De première vond plaats op 8 april 1658. Oey-de Vita en Geesink: 181.

²Aldus de titelpagina van het stuk.

³Op p. [5].

⁴nl. de Woorden-Schat van 1650.

⁵Zie Tabel 4 op p. 220.

periode op stapel zette, *De loogheenaar* en de *Verloofde koninksbruidt*, en die hij beide pas jaren later zou voltooien. Het *Leidse handschrift*, dat hij omstreeks 1651 heeft ingericht, doet eveneens iets dergelijks vermoeden. Hij moet dan uiteindelijk tot de conclusie zijn gekomen dat het verkieslijker was het literaire werk niet als broodwinning te verrichten.

Misschien heeft Meijer bij dit besluit het voorbeeld voor ogen gehad van zijn halfbroer Kók, de man van de grote literaire productie, maar met daarnaast een twijfelachtige loopbaan. Een degelijk beroep, dat van geneesheer, verdiende de voorkeur.

Meijer voltooide tenslotte nog Kóks vertaling *De christlijke ghódt-ghe-leertheid*, welk werk werd uitgegeven door Johannes van Ravesteyn te Amsterdam. Maar toen het in 1655 verscheen, was Meijer reeds als student naar Leiden vertrokken. Vroeg was hij niet met zijn studie. Tijdens de inschrijving was hij al bijna 25 jaar, voor die tijd ongewoon oud. Het overlijden van zijn halfbroer, het afwikkelen van diens literaire nalatenschap, het vertaalwerk, het bewerken van de *Woorden-Schat*, zijn eigen literaire pogingen, dat alles had de nodige tijd in beslag genomen.

523481.

Meyers
Nederlandsche

3175

G 29

Woorden-Schat,

Waar in meest alle de
Basterdt - Woorden,

Uyt

P. C. Hoófdt, H. de Ghróót, C. Huyghens,
I. v. Vondel, en andere voortreffelyke
Taalkundighe:

En

Konst - Woorden

Uyt

A. L. Kók, S. Stevin, de Kamer in Liefd^e
bloeiende, en andere Duitſche Wijsghieren,

Vergadert,

Nauwkeurighlyk en met Kraft vertaalt worden.

De tweede Druk, verbeterd en veel vermeerderd.

t^rAMSTERDAM,

by THOMAS FONTEYN, by de Deventer Hout-
markt, inde ghekroonde Drukkery, 1654.

2 Titelpagina van de tweede druk van de *Nederlandsche Woorden-Schat*, in 1654 uitgegeven door Thomas Fonteyn. Deze vestigde zich in 1653 in Amsterdam, op de Voorburghwal bij de Deventer Houtmarkt. Het robuuste drukkersmerk uit de vorige uitgave is in deze druk vervangen door een bescheiden siervignet.

(K.B. Den Haag 3175 G 29, vergroot)

2.2. Student in Leiden 1654 – 1660

2.2.1. Uit de universitaire archieven

Op 19 september 1654 liet Meijer zich inschrijven bij de universiteit van Leiden. Hij was op dat moment 24 jaar en nam zijn intrek bij Hendrick van Amstel:

Ludovicus Meyerus, Amstelodamensis,
annorum 24.
Philosophiae studiosus,
by Hendrick van Amstel.¹

Meijer ging van start als student in de wijsbegeerte. Het was in zijn tijd gebruikelijk dat een student medicijnen daarmee begon. Bovendien had Meijer voor deze tak van wetenschap veel belangstelling.

In 1656 werd Meijer genoemd op een lijst van studenten die afwezig waren vanwege de pest. Hij was toen woonachtig bij Jacob Verbeeck, in de Haarlemmerstraat:

Recensio ob pestem absentium postea a D. Rectore domi facta (...)
Ludovicus Meyerus.
Wn Jacob Verbeeck op de Haerlemstraet.²

Op 25 september 1658 schreef Meijer, ouder dan 20 jaar, zich in voor de studie medicijnen. Zijn huisbaas was Egbert Bont bij de Pieterskerk:

Ludovicus Meier, Amstelodamensis,
ultra 20 annos, studiosus Medecinae,
by Egbert Bont by de Pieterskerck³

In 1659 werd op een lijst van 'Costgangers' genoteerd:

Ludovicus (...)
2/14 20. Meyer. by Egbert Bont.⁴

Wat deze cijfers betekenen is niet duidelijk. Gaat het om kostgeld? Wel blijkt Meijer nog steeds bij Egbert Bont gehuisvest.

Op 26 november 1659 verdedigde Meijer een disputatie over de chijl, onder leiding van zijn leermeester Franciscus de le Boë Sylvius, 1614–1672. Sylvius was op 10 april van het voorgaande jaar in Leiden aangesteld als hoogleraar praktische geneeskunde⁵. Hij kende en bewonderde Descartes, hoewel Thijssen-Schoute van mening is dat hun relatie van oppervlakkige aard moet zijn geweest. Sylvius vertegenwoordigde onder de Nederlandse geneeskundigen de zogenaamde chemiatrische richting, die alle levensprocessen als chemische processen beschouwt, en bracht het in verval geraakte klinisch onderwijs in het Caecilia Gasthuis weer tot bloei. Door zijn geestdrift en zijn welsprekende colleges wist hij menig begaafde leerling te bezielen⁶.

De disputatie die Meijer met succes had verdedigd, verscheen nog datzelfde jaar als *Disputationum medicarum secunda, de chyli à foecibus alvinis secretionem, atque in lacteas venas propulsionem in intestinis perfectâ. Praesidente Franc. Deleboe Sylvio*⁷.

¹ASF nr. 10 p. 392.

²ASF nr. 32.

³ASF nr. 10 p. 519.

⁴ASF nr. 32.

⁵*Album scholasticum*: 14.

⁶*Algemene geschiedenis der Nederlanden*: 366. *Nederlands cartesianisme*: 247-249.

⁷Lugduni Batavorum, apud Joh. Elsevirium. Omvang 8 blz.

Op 23 december 1659 slaagde Meijer als student medicijnen voor het examen dat hem toe moest laten tot het schrijven en verdedigen van zijn inaugurele disputatie:

... Subijt Examen Medicum Ludovicus Meijer, Amstelodamensis, qui cum satis cisset, suscepit Alphons: 2^{dum} & 24um libri primi postridiè exponendos, at(que) ad hos interrogatus, admissus est ad disputationem Inauguralem¹

Zoals onder Leidse medische studenten vaker voorkwam, promoveerde Meijer ook in de wijsbegeerte. Dit gebeurde op 19 maart 1660, één dag voor zijn promotie in de medicijnen. De disputatie, over de materie en haar eigenschappen, verdedigde hij in het openbaar:

... Ludovicus Meyer, Amstelodamensis, publice defendit disput. de materia ejusque motu & quiete, & Philosophiae Doctor creatus est ab Heereboordio, loco Golii².

De professoren traden bij toerbeurt als promotor op³. Adrianus Heereboort was vanaf 1640, tot zijn dood in 1661, aan de Leidse universiteit hoogleraar in de wijsbegeerte. Hij ging aan drankzucht ten onder en zal ten tijde van Meijers promotie nauwelijks nog hebben gefunctioneerd⁴. Jacobus Golius werd in 1625 te Leiden benoemd als hoogleraar Arabisch, in 1629 tevens als hoogleraar wiskunde, en bleef in Leiden tot zijn dood in 1667⁵.

Meijers wijsgerig proefschrift, dat een omvang had van 11 bladzijden, werd in 1660 in Leiden uitgegeven, als *Disputatio philosophica inauguralis, de materia, ejusque affectionibus motu, et quiete*⁶. Over dit proefschrift schrijft de deskundige Thijssen-Schoute: 'Met arendsblikken heeft men erin gespeurd naar spinozistische trekken, zonder al te veel te kunnen ontdekken'⁷. Zij acht 'Het proefschrift van Meyer niet biezonder belangrijk noch zeer modern'⁸.

Meijers promotie in de medicijnen vond plaats op 20 maart 1660:

... Proposuit & alacriter defendit disputationem Inauguralem de Calido Nativo ejus(que) morbis Ludovicus Meijer Amstelaedamensis; at(que) universo senatu consentiente Doctor Medicinae creatus est à Magnifico D. Rectore Adolfo Vorstio, cum pridie Lib. Art: Magister esset renunciatus à Classiss. D. Adriano Heereboord⁹.

Adolphus Vorstius was in 1624 in Leiden aangesteld als hoogleraar geneeskunde, in 1625 eveneens als hoogleraar kruidkunde, en doceerde er tot zijn dood in 1663¹⁰. Met hem heeft Meijer zeker te maken gehad.

De uitgave van het proefschrift, met een omvang van 11 bladzijden, volgde in hetzelfde jaar 1660: *Disputatio medica inauguralis, de calido nativo, ejusque morbis*¹¹. En daarmee was Meijer tot geneesheer gepromoveerd. Vanaf die tijd liet hij zich 'Dr. Meijer' noemen.

2.2.2. De Woorden-Schat van 1658 en ander werk

In zijn Leidse jaren heeft Meijer meer gedaan dan het volgen van colleges en het behalen van de doctorstitel in wijsbegeerte en medicijnen. In 1655 was in Amsterdam al verschenen

¹ASF nr. 414, Actorum Facultatis Medicae Leydensis I. Achterin: Catalogus Eorum qui examinati & promoti sunt..., p. 41.

²ASF nr. 473, apart blad voorin geplakt: Nomina eorum qui in hac academia gradum doctoratus Philosophici vel magisterii artium liberalium sunt consecuti.

³Molhuysen III: [283*].

⁴*Nederlands cartesianisme*: 114-125.

⁵*Album scholasticum*: 57.

⁶Lugd. Batav. Ex Officina Francisci Hackii.

⁷*Nederlands cartesianisme*: 372.

⁸*Nederlands cartesianisme*: 386.

⁹ASF nr. 414, Actorum Facultatis Medicae Lejdensis. Achterin: Catalogus Eorum qui examinati & promoti sunt..., p. 42.

¹⁰*Album scholasticum*: 166, 167.

¹¹Lugd. Batav. Ex officina Francisci Hackii.

De christlijke ghódt-ghe-leertheid, de vertaling die hij voor Kók voltooide. Een jaar later zag weer een vertaling van een godgeleerd werk het licht, *W. Amezes Mergh der ghódtgheleerdtheid*, uitgegeven door Abraham Hoopwater in Amsterdam. Dit keer was de vertaling uit het Latijn geheel door Meijer vervaardigd en droeg hij het werk op aan Senguerdt, die hem hierbij van advies had gediend.

Het vertaalde werk was de *Medulla theologica* van William Ames, die omstreeks 1610 naar Nederland was uitgeweken omdat hij als puritein in botsing kwam met de Engelse staatskerk¹. Met de vertaling van ‘dit kóstelijk boek’ wilde Meijer zijn landgenoten helpen ‘den wegh ter opperghelukzaligheid’ te banen². Bovendien was het zijn bedoeling de eer te verdedigen van zijn halfbroer Kók, door aan te tonen dat deze terecht had beweerd dat alle wetenschappen in het Nederlands onder woorden gebracht kunnen worden:

De eer ook van dien schranderen Kók, wien hy³ alles, wat hy in dusdaanighe dingen uitrechten kan, dank te wijten heeft, is hem in dezen arbeit by der handt te neemen, gheen zaft prikkel gheweest. Want eenighe, die na ’t voorschrift haarer hartstóghen bet, dan der reden zich reeghelen⁴, waanen zijn zegghen⁵, dat alle de konsten en weetenschappen duitsch konnen leeren spreken, om ver te vallen, zo lang an dit boek zijn konst⁶ niet te kóst gheleidt waar. Deze heeft hy⁷ te ghemoedt willen komen, verhoopende dat zy endelijk de waarheid erkennen...⁸

Meijer schreef het vertaalwerk zo vervelend te hebben gevonden, en zo lastig, dat hij niet van plan was met vertalen door te gaan:

Want boven de verdrietigheid⁹, welke an alle vertaalingen vast is, is hier nóch gheweest, een onghewoone stóf, onvertaalde Konstwoorden, hooghe zaaken, diep- en scherpzinnighe begrippen, en die beknóptelijk en duisterlijk uitghedrukt. Welk alles de meeste Gheleerde deze overzetting onmooghelijk heeft doen schatten: En my de vertaallust zodaanigh¹⁰ verghaan, dat ik de prijs, die in deze loopbaan te behaalen staat, ghewillighlijk overlaat an anderen...¹¹

In de voorrede van dit werk kondigde Meijer tevens aan dat de *Woorden-Schat* opnieuw zou worden uitgegeven, aangevuld met veel konstwoorden, en beter ingedeeld:

...de Woordenschat, welke (...) teghenwoordigh van ons overzien, verbeterd, met ontallijke Konstwoorden vermeerderd, en op een byzondere en ghemakkelijker órde gheschikt op nieuws voor de derde maal de pers zal ghevoelen...

Inderdaad verscheen in 1658 Meijers tweede bewerking van het woordenboek. De *Nederlandsche woordenschat* werd uitgegeven door Jan Hendriksz en Jan Rieuwertsz in Amsterdam, maar was nog afkomstig uit de drukkerij van Thomas Fonteyn, zoals achterin vermeld stond. Meijer had niets te veel beloofd. Hij vulde de *Woorden-Schat* aan met bastaardwoorden, maar vooral met talrijke konstwoorden. Zoals we nog zullen zien, rekende hij vernederlandste en zuiver Franse trefwoorden tot de bastaardwoorden. De volledig uitheemse wetenschappelijke termen, meestal behorend tot het Latijn, in mindere mate tot het Grieks, maar nooit tot het Frans, rekende hij tot de konstwoorden.

Meijer verdeelde de *Woorden-Schat* dit keer in twee delen. In het eerste plaatste hij alle bastaardwoorden, in het tweede alle konstwoorden. De delen hadden nagenoeg dezelfde

¹*Nederlands cartesianisme*: 370.

²Opdracht aan Senguerdt [2] en [3].

³hy nl. Meijer

⁴Vrij weergegeven: Want enigen die zich meer richten naar hun emoties dan naar hun verstand, menen ...

⁵waanen zijn zegghen (...) om ver te vallen: menen dat zijn (nl. Kóks) bewering wordt geloogenstraft

⁶zijn konst: nl. de bekwaamheid om de wetenschap in het Nederlands te verwoorden

⁷hy nl. Meijer

⁸Voorwoord [1] en [2].

⁹verdrietigheid: onaangenaamheid

¹⁰Op deze plaats dient ‘heeft doen’ herhaald te worden.

¹¹Voorwoord [2].

omvang. Beide telden ze nu ongeveer 250 bladzijden en bevatten ze ruim 17.000 woorden. Het was al met al geen geringe prestatie voor een student die zojuist had ingetekend voor de medicijnstudie. Meijers studie vond zijn weerslag in de wetenschappelijke terreinen waaruit nieuwe trefwoorden waren opgenomen in deze bewerking. Grootste leverancier van trefwoorden was de wijsbegeerte. Daarop volgde de geneeskunde. De kruidkunde telde nog niet mee¹. Waarschijnlijk moest de student daar nog aan beginnen.

In 1658 verscheen, bij Jacob Lescaille te Amsterdam, nog een ander werk van Meijer. Het was *De looghenaar*, een blijspel in vijf bedrijven. Het stuk werd opgedragen aan Anna van Hoorn, echtgenote van Kornelis van Vlooswijk, burgemeester van Amsterdam. Op 8 april 1658 werd het voor de eerste maal opgevoerd in de Amsterdamse Schouwburg², hetgeen Meijer ongetwijfeld met trots zal hebben vervuld. In zijn handschrift is een sonnet bewaard dat hij schreef als ‘Dankóffer Toeghewijdt an Mèvrouw, Mev. Anna van Hoorn (...) Toen H.E. zich verwaerdicht had mijn Looghenaar te zien spelen’³.

Meijer vertaalde dit stuk uit het Frans, naar *Le menteur* van Corneille. Dat het een vrije vertaling was, bleek uit de opdracht, waarin hij beschrijft hoe *De looghenaar* van hem Nederlands leerde:

‘t Is nu by na zes jaar gheleeden, dat hy ze⁴ van my gheleert heeft; en met eenen (...) op mijn anraaden zich met een Duitsche naam verzien, zijn woonplaats in den Haagh an ‘t Hóf ghenomen, en na ‘s Landts wijs zijn reden en zeden ghevórm⁵, om by den Inboorlingen⁵ welkomer te zijn⁶.

Volgens hetgeen hier staat, had Meijer de vertaling bijna zes jaar geleden al vervaardigd. Waarschijnlijk was hij toen juist van het Athenaeum illustre gekomen. Aan het stuk is dat nog wel te merken. De taal is niet zelden nogal plechtig en saai, en hoofdpersoon Roemer, een chronische leugenaar, dist zoveel leugens op dat het stuk er bepaald chaotisch door is geworden. Toch ondervond *De looghenaar* waardering, want er volgden herdrukken in 1667, 1699, 1721⁷, en tot in de 18e eeuw werd het blijspel opgevoerd⁸.

In zijn opdracht aan Anna van Hoorn deelde Meijer mee:

Ik had U.E. Tót teken mijner dankschuldigheid iet deftighers, daar mijn Zangghódin nóch mede zwanger ghaat, toeghedacht; maar dat nóch niet voldraaghen zijnde...⁹

Wat bedoelde hij hiermee? In de voorrede van de *Verloofde koninksbruidt* spreekt Meijer in 1668 over ‘de voetstappen van den Heer Kórneille in zijn Heraklius, dat wij weleer vertaaldt hebben...¹⁰’ Wordt in de opdracht van *De looghenaar* bedoeld op een nog niet uitgegeven *Heraklius*-vertaling? De enige ons bekende uitgave is de vertaling *Heraklius. Treurspel* van F. Ryk, die verscheen in 1695.

Wellicht is het meer aannemelijk dat Meijer de *Verloofde koninksbruidt* in gedachten had, want daar werkte hij aan sinds 1652, en dat stuk zou het licht pas zien in 1668.

¹Zie Tabel 4 op p. 220.

²Wybrands 1873: 261.

³*Leidse handschrift* 38v. Anna van Hoorn was ook de beschermvrouwe van Vondel, die zijn *Jeptha* aan haar opdroeg. Zij bezorgde hem een aanstelling bij de Bank van Lening. Ze was regentes van het Gasthuis. Bij haar overlijden schreef Vondel het gedicht ‘Ter lyckstaatsie der weledele mevrouwe Anna van Horen...’:

... Dees wijze Pallas plagh in boeken
De nutte kunsten t’ onderzoeken.
Zy sprak uitheemschen in hun spraek...

Vondel VII: 469-470.

⁴ze, nl. ‘onze taal’.

⁵Inboorlingen: de ingezetenen (van Nederland)

⁶Opdracht [2]. Het woord ‘heeft’ dient herhaald na ‘verzien’, na ‘ghenomen’, en na ‘ghevórm’.

⁷In 1667 verscheen het bij Jacob Lescaille, in 1699 en 1721 bij de Erfgenamen van J. Lescaille te Amsterdam.

⁸Van de Louw, III: 744, meldt 26 voorstellingen in de Amsterdamse Schouwburg, in de jaren 1667-1725.

⁹Opdracht [4].

¹⁰Voorrede *Verloofde koninksbruidt* p. [6].

2.2.3. Invloed van het cartesianisme

Het filosofisch klimaat van Nederland is in de zeventiende eeuw ingrijpend beïnvloed door het optreden en door de ideeën van René Descartes (1596-1650). Aan het Athenaeum illustre te Amsterdam was Meijer reeds in aanraking gekomen met Cartesiaanse denkbeelden toen hij college liep bij Arnoudt Senguerdt, die door Descartes was beïnvloed wat betreft zijn natuurkundige opvattingen¹.

In Leiden zal de invloed van het cartesianisme zijn voortgezet, door Meijers leermeester Franciscus de le Boë Sylvius bijvoorbeeld, die Descartes kende en bewonderde, al was hun relatie niet van diepgaande aard². Door Adriaan Heereboort, die tijdens Meijers studiejaren in Leiden hoogleraar was in de wijsbegeerte en die een enthousiast bewonderaar was van Descartes. Door Jacobus Golius, in Meijers studietijd hoogleraar Arabisch en wiskunde te Leiden, die door Thijssen-Schoute zelfs als ‘paladijn van Descartes’ is gekenschetst³.

Het openlijk enthousiasme voor Descartes had weliswaar geleid tot twist en tweedracht binnen de Leidse universiteit, zodat de curatoren in 1647 hadden verboden voortaan tijdens de colleges nog naam of denkbeelden van de wijsgeer te noemen. Maar zolang de naam van Descartes maar werd verzwegen kon in alle stilte, en volgens Sassen ook in alle vrijheid, de propaganda voor het Cartesianisme worden gecontinueerd⁴.

In de natuurwetenschappen en in het bijzonder in de medische wetenschap, is Descartes' invloed verstrekkend geweest en Meijer, zowel filosoof als medicus, blijkt voor deze invloed niet onverschillig. Dit zal ondermeer aan het licht komen als hij in 1666 zijn *Philosophia S. Scripturae interpres* publiceert.

2.2.4. Vrienden voor nu en later

2.2.4.1. Thomas la Grue

Sommige van de vriendschappen die Meijer in Leiden sloot, zijn blijven bestaan tot in later jaren. Een belangrijk contact was dat met de Fransman Thomas la Grue. La Grue, die uit Dieppe afkomstig was, had aan de universiteit van Parijs de graad behaald van meester in de vrije kunsten en zette zijn studie voort in Leiden, waar hij in 1661, een klein jaar later dan Meijer, promoveerde in de medicijnen⁵:

1661. Ian. 29. Thomas la Grue, Dieppaeus,
L.A.M., de Dysenteria, disput. in Senatu, Med.

La Grue moet eveneens gepromoveerd zijn in de wijsbegeerte. Op de titelpagina van zijn bewerking van *Le grand dictionnaire François-Flamen* van Jean Louis d'Arsey wordt hij in 1682 tenminste ‘Doctor in de philosophie en medecyne’ genoemd⁶.

In 1654 was in Leiden van de hand van La Grue een *Grammatica Gallica* verschenen⁷, een Franse grammatica. Aanvankelijk probeerde La Grue in Leiden toestemming te krijgen om voor de universiteit lessen te geven in het Frans aan de beursstudenten die theologie studeerden. Op zijn voorstel gingen de curatoren echter niet in, zoals blijkt uit de resoluties der curatoren van 1657. Zij...

¹Zie: *Nederlands cartesianisme*: 433.

²Zie p. 27 van deze studie.

³*Nederlands cartesianisme*: 74-79.

⁴Sassen 1959: 150, 151.

⁵Molhuysen: 293*.

⁶Of zou zijn Parijse opleiding tot ‘meester der vrye kunsten’ op deze plaats met ‘Doctor in de philosophie’ gehonoreerd zijn?

⁷Bron: Centrale Catalogus K.B. Den Haag.

...weigeren aan “Thomas de la Grue, meester der vrye konsten in d’Universiteyt van Parijs” zijn verzoek om “den bursalen vant Nederduytsche Collegium Theologiae in de Françoische tale te mogen onderwijzen, ende in de selve tale openbare lessen te mogen doen”.¹

Men kan dus La Grue, net als Lodewijk Meijer, scharen onder wat men ‘geleerde studenten’ zou kunnen noemen, studenten die vóór hun universitaire studie op het gebied van de wetenschap meer hadden verricht dan enkel het volgen van voorbereidend onderwijs.

In welke plaats La Grue na zijn promotie het beroep van geneesheer heeft uitgeoefend is niet bekend. Misschien was het Amsterdam. In elk geval zijn, nadat hij de universiteit had verlaten, verschillende werken van hem verschenen bij de Amsterdamse uitgever Abraham Wolfgangh. Ook sprak in 1682 de Opdracht van zijn bewerking van het woordenboek van d’Arsy over de ‘genegentheden en gunsten’ die burgemeester Nicolaus Witsen van Amsterdam hem ‘altyd getoont’ had².

De samenwerking tussen boekverkoper Wolfgangh en La Grue begon naar wij weten in 1663, met een ruzie over een contractbreuk. Lodewijk Meijer was daarbij betrokken. We vinden het verslag bij de Amsterdamse notaris G. Meyer³:

23 Augustus 1663. – Compareerden⁴ etc. d’Heeren Adriaen Vhoerback, advocaet ende Jacob Vallau, medicine doctor⁵ ende hebben ten versoecke van Abraham Wolfgangh, boeckvercoper, verclaert, hoe dat eenige maenden geleden sij attestanten⁶ zijn bij ende present geweest tot voortgangh van seecker contract dat den requirant⁷ met Dr. Tomas la Grue ende Lodewijck Meyer hadde gemaect over ’t drucken en maecken van een frans en duyts wordeboek mette correctie van dien, doch dat de voorn. Dr. la Grue ende Meyer alsdoen haer gemaect contract niet en hebben willen presteren, seggende de voorsz. la Grue dat het contract wirye warye⁸ was ende dat zij daarmede lachte ende hem daeraen niet en begeerde te houden, seggende de voorn. Dr. la Grue vorder tegens den requirant, dat in gevalle hij het boeck wilde hebben, dat hij meerder moste geven als voren bedongen was doch dat partijen over het selve meerder malcanderen niet en hadde konnen verstaen, sulx dat sij onverrichter saecken scheyden niettegenstaende de requirant aen de voorsz. la Grue en Meyer yder een gouden ducaton meerder presenteerde dat⁹ sij haer gemaect contract soude houde mits dat een tijt soude werden gestelt, wanneer het boeck soude werden geleverd, Alles oprecht etc. etc.

Hoewel er van het ‘frans en duyts wordeboek’ niets meer kwam, werd de ruzie sneller bijgelegd dan men zou verwachten. Reeds een jaar later, in 1664, verscheen bij Wolfgangh de tweede druk van de *Grammatica Gallica* van La Grue, en in 1671 de derde druk¹⁰. Ook Meijers *Italiaansche spraakkonst* zag in 1672 bij Wolfgangh het licht.

De publicaties van La Grue hielden steeds verband met de Franse taal. Hij vertaalde enkele Nederlandse werken in het Frans, en Wolfgangh gaf van hem ook, zonder jaar, de *Fransche letterkonst* uit. In 1671 volgde, eveneens bij Wolfgangh, de tweede druk als *Fransche letterkonst, zeer bequaam, om in korten tijdt, en met weynigh moeite, volkomelijck de Fransche taal te leeren leezen, verstaan, spreekken en schrijven*. Meijers *Italiaansche spraakkonst* toont met dit werk trouwens wel enige overeenkomst wat betreft woordenlijsten en samenspraken. Waarschijnlijk hebben beiden voor deze onderdelen dezelfde bronnen gebruikt. Maar daarmee houdt de overeenkomst op. Meijers werk blijkt bij vergelijking veel omvangrijker te zijn en van zeer veel beter gehalte.

¹Molhuysen: 127.

²*Le grand dictionnaire François-Flamen*, Opdracht p. [2].

³Kleerkooper en Van Stockum II: 1528.

⁴compareerden: verschenen

⁵Jacob Vallau, medicine doctor’ zal de Amsterdamse geneesheer Jacob Vallan zijn, een vriend van Meijer.

⁶attestanten: opgeroepen getuigen

⁷requirant: eiser

⁸wirye warye: onzin (?)

⁹dat (...) mits dat: indien (...) op voorwaarde dat

¹⁰In 1669 en in 1675 verschijnt van dit werk een beknopte versie, in 1678 een Duitse vertaling (aldus Dibbets).

In Dordrecht zag van La Grue in 1675 nog *La vraye introduction à la langue Française* het licht. In 1682 bewerkte hij het omvangrijke woordenboek van J.L. d'Arsy, *Le grand dictionnaire François-Flamen*. Deze uitgave verscheen te Amsterdam 'Chez la Vefve de J.J. Schipper'¹. Dit kan wel het 'frans en duyts woordeboek' zijn waar in 1663 met Wolfgangh onenigheid over ontstond. Mogelijk heeft La Grue in 1682 een adres gevonden waar hem voor zijn bewerking een passender loon wachtte. De volgende druk van deze bewerking zag in 1684 het licht bij de Weduwe van Joris Willemsens te Antwerpen en in 1694 verscheen het werk dan toch uiteindelijk nog bij A. Wolfgangh te Amsterdam.

La Grue zelf maakte dit niet meer mee. In zijn bewerking van het woordenboek van d'Arsy lezen we in het door hem geschreven voorwoord dat het hem drie jaar kostte om het woordenboek te verbeteren en aan te vullen. De 'Opdracht' van deze bewerking is echter niet door hemzelf ondertekend, maar door zijn zonen Joannes en Philippus.

Overeenkomstig de wens van hun stervende vader dragen zij het boek op aan de Amsterdamse burgemeester Nicolaus Witsen, als dank voor ondervonden 'genegentheden en gunsten'². La Grue zal dus overleden zijn in of kort voor 1682.

Of het 'frans en duyts woordeboek' waarover in 1663 onenigheid bestond, werkelijk het woordenboek van d'Arsy was, is niet zeker. Het verslag van notaris Meyer spreekt van: "t drucken en maecken van een frans en duyts woordeboek mette correctie van dien". Hier krijgt men eerder de indruk dat het woordenboek gemáákt dan dat het bewérkt moest worden. Anderzijds kan men in een notaris-verslag geen waarheidsgetrouwe weergave verwachten van lexicografische werkzaamheden. In elk geval is Wolfgangh in 1663 al van plan geweest een Frans-Nederlands woordenboek uit te geven. En dat lukte hem pas in 1694 met het woordenboek van d'Arsy, in de bewerking van La Grue.

Aangaande Wolfganghs privilege voor het uitgeven van dit woordenboek meldt Van Eeghen: 27-7-1686 kreeg hij³ privilege van de Staten voor een Frans en Nederduits Woordenboek, waarmee bedoeld moet zijn *Le Grand dictionnaire*, Het Groot Woordenboek van J.L. d'Arsy, waarvan de laatste druk in 1682 bij de wed. van J.J. Schipper was verschenen, op wier veiling Wolfgangh het recht van copie zal hebben gekocht. Het privilege is echter niet afgedrukt in de uitgaaf van 1694.⁴

Van betrekkingen tussen La Grue en Meijer na 1663 is verder niets bekend. Zeker is dat de geneesheren zich allebei hebben beziggehouden met de lexicografie. Meijer al vanaf het begin van zijn studententijd, La Grue in later jaren. Het is beslist niet ondenkbaar dat Meijer op lexicografisch gebied invloed heeft uitgeoefend op La Grue en animerend heeft gewerkt. Hun gezamenlijke onderneming van 1663 strandde wel, maar La Grue kwam aan het eind van zijn leven toch nog met de bewerking van een bekend woordenboek.

2.2.4.2. Adriaan Koerbagh

Een andere Amsterdamse geneesheer die gelijktijdig met Meijer in Leiden studeerde en die zich bezighield met lexicografie, was Adriaan Koerbagh. Met hem heeft Meijer de vriendschap vermoedelijk langer onderhouden, aangezien ze later allebei behoorden tot de vriendenkring van Spinoza. Adriaan was in 1632 geboren in Amsterdam. Samen met zijn twee jaar jongere broer Johannes had hij vanaf 1653 wijsbegeerte gestudeerd in Utrecht. In 1656 werden beiden ingeschreven aan de universiteit van Leiden. Adriaan als student geneeskunde, zijn broer als student in de godgeleerdheid. Op 28 april 1659 promoveerde

¹Gegevens over de verschillende bewerkingen door La Grue zie: Claes 1980: nr. 1418.

²Ik heb deze opdracht aangetroffen in de uitgave van 1684, maar veronderstel dat deze ook in de uitgave van 1682, de eerste uitgave van La Grues bewerking, aanwezig zal zijn.

³hij, nl. Wolfgangh

⁴Van Eeghen IV: 185.

Adriaan in de medicijnen, op 13 april 1661 in het recht¹. Johannes slaagde in 1660 voor zijn proponenten-examen. Meijer studeerde dus vier jaar lang tegelijk met de broers in Leiden, en heeft hen daar zeker heel goed gekend.

Na de studie vestigde zowel Johannes als Adriaan Koerbagh zich in Amsterdam. Johannes als proponent, Adriaan als rechtsgeleerde en geneesheer². Adriaan Koerbagh maakte deel uit van de Amsterdamse vriendenkring van Spinoza, net zoals Meijer en diens beste vriend Johan Bouwmeester.

In 1664 verschijnt van Adriaan Koerbagh, bij de Weduwe van Jan Hendriksz Boom te Amsterdam, *'t Nieuw woorden-boek der regten, ofte een vertaalinge en uytlegginge van meest alle de Latijnse woorden, en wijze van spreken, in alle regten en regsgeleerders boeken en schriften gebruykelijk: ten deele uyt de schriften van de heeren H. en W. de Groot, en andere versamelt en by een gestelt, ende ten deele nu eerst uyt het Latijn in 't Nederduyts tot dienst en nut van alle practisijns en liefhebbers overgeset*³.

Waarom hij dit woordenboek liet drukken, vertelt Adriaan in het voorwoord:

De beweegrede dan, dat ik dese Vertaalinge en Uytlegginge, de welke ik voor mijn selven en tot mijn eygen behaagen geschreeven had, an den Drukker heb gegeven, om door den druk gemeen te maaken, is, om dat ik dagte, ofse iemand meer mogt behagen...⁴

Het woordenboek bevat drie onderdelen. Het eerste gedeelte van ongeveer 237 pagina's, het eigenlijke woordenboek, geeft Nederlandse vertalingen voor zuiver Latijnse rechtskundige termen. Het tweede gedeelte, *By-voegsel van nog eenige overgeslage woorden, dewelke wy nodig geagt hebben om hier agter te voegen, tot vermeerdering van de Woorden-Schat*, met een omvang van ruim 100 pagina's, vormt hierop een aanvulling. Als derde volgt een lijst van ongeveer 55 pagina's, met een *Anwysing Om de Vertaaling en Uytlegging der Bastaart-woorden / de welke in de Regts-geleertheyd en Regts-vordering gebruykt worden / in de Woorden-Schat Of in het Byvoegsel der Woorden-Schat te kunnen vinden*. Deze *Anwysing* geeft een opsomming van rechtskundige bastaardwoorden, en verwijst bij elk bastaardwoord naar het bijbehorende zuiver Latijnse trefwoord in het *Woorden-boek* of in het *By-voegsel*.

Het is buitengewoon merkwaardig dat Koerbagh zowel in de titel van zijn *By-voegsel* als in de titel van de *Anwysing* naar het *'t Nieuw woorden-boek der regten* verwijst als naar 'de Woorden-Schat', zoals hierboven ook te zien is. Dit wordt nog onderstreept doordat de eerste bladzijde van *'t Nieuw woorden-boek der regten* aanvangt met de woorden: 'Nederlandsche Woorden-Schat Der Regts-geleertheyd en Regts-vordering'. Bovendien prijkt boven de linker bladzijden van *'t Nieuw woorden-boek der regten* als kopregel 'Nederlandsche', boven de rechter bladzijden 'Woorden-Schat'⁵.

In de *Nederlandsche woordenschat* Van Meijer van 1663, uitgegeven door Jan Hendriksz Boom in Amsterdam, stond boven de linker bladzijden 'Nederlandsche', boven de rechter 'Woordenschat'. Wanneer dus het woordenboek van Koerbagh werd gebonden achter deze bewerking van Meijer, dan werd op zo'n manier de indruk gewekt dat beide

¹Molhuysen 1918: 290*, 294*.

²Volgens de titelpagina van *Een bloemhof*: 'regtsgele. en geneesmr.'

³Axters schrijft enthousiast: 'Zes jaar na het eerste Nederlandsch Scholastiek Lexicon [nl. Meijers Woorden-Schat] krijgen we ook een Nederlandsch rechtskundig lexicon'. Axters 1937: 123*-125*.

⁴Voorwoord [2].

⁵In 1677 wordt in het pamflet *De koeckoecx-zangh van de nachtuylen van het collegie Nil volentibus arduum* op p. 8 over Nil gezegd: ' 't Is een uitschot van eerlijke luyden, die dat kostelijk woordenschat van Doctor Koerbagh gesmeet hebben...' Kalff (1909: 552) is van mening dat hier wordt gesproken over *Een bloemhof*. Echter, gezien de naam 'woordenschat' is zeer waarschijnlijk bedoeld *'t Nieuw woorden-boek der regten*. Dat Meijer enige bemoeienis met de publicatie van dit woordenboek heeft gehad is aannemelijk.

woordenboeken één geheel vormden en dat het werk van Koerbagh een voortzetting was van de *Nederlandsche woordenschat* van Meijer.

Van 't *Nieuw woorden-boek der regten* zijn in onze tijd nog drie exemplaren bekend¹. Eén is inderdaad gebonden achter de *Nederlandsche woordenschat* van Meijer uit 1663², de twee overige zijn afzonderlijk gebonden. Maar van alle drie is de inhoud precies gelijk, en lijkt deze een aanvulling te geven op Meijers woordenboek. Dit ondanks het feit dat Meijer in zijn bewerkingen van de *Woorden-Schat* het domein van het recht zeker niet heeft verwaarloosd en nieuwe rechtstermen opneemt in elk deel van elk van zijn bewerkingen³.

De familie Boom was in die jaren de vaste uitgever van Meijers *Woorden-Schat*. Is de samenhang van beide woordenboeken een idee geweest van de Weduwe van Jan Hendriksz Boom, die juist in 1664 haar man in de boekhandel was opgevolgd⁴? Of was het een idee van beide vrienden zelf, dat Adriaans woordenboek zou kunnen dienen om de *Woorden-Schat* van Meijer aan te vullen met rechtstermen?

Opmerkelijk is het dat Koerbagh een streng onderscheid maakte tussen de zuiver Latijnse rechtstermen in 't *Nieuw woorden-boek der regten* en het *By-voegsel* enerzijds, en rechtstermen in de vorm van een bastaardwoord in de *Anwysing* anderzijds. Een dergelijk onderscheid maakte Meijer al sinds 1658 bij de verdeling van trefwoorden in de *Woorden-Schat*, hetgeen resulteerde in een deel met kunstwoorden en een deel met bastaardwoorden. Vrijwel zeker moet men op dit punt invloed van Meijer veronderstellen. Temeer daar Adriaan in volgend lexicografisch werk dit onderscheid geheel zal laten varen⁵.

Alsof hij een voorgevoel heeft van komende gebeurtenissen, besluit Adriaan Koerbagh het voorwoord van 't *Nieuw woorden-boek der regten* aldus:

De goed gunstige Leesers neemen dit dan voor tegenwoordig aan, dewijle het toekomende zeer onseker is, de meening is wel om in tijd en wijle dit Boekje wat te verbeetere en te vermeerdere, dog overmits iemands voorneemen door veelderley toevallen kan belet worden, soo en kan ik mede van het toekomende niet zekers seggen.

In juni 1666 ontstaat een conflict tussen de gebroeders Koerbagh en de calvinistische kerk. Johannes blijkt ketterse, spinozistische ideeën te verkondigen vanaf de kansel en krijgt een preekverbod opgelegd. Adriaan, die dezelfde ideeën is toegedaan, en die bovendien leeft in concubinaat en een buitenechtelijk kind heeft, wordt uit de kerk gezet. Johannes bindt in en wordt in zijn functie hersteld, maar in 1667 begint hij opnieuw spinozistische en sociniaanse denkbeelden uit te dragen⁶.

In 1668 verschijnt van Adriaan Koerbagh opnieuw een puristisch woordenboek, *Een bloemhof van allerley lieflijkheid sonder verdriet geplamt door Vreederijk Waarmond...* Het bevat een ander bestand van trefwoorden dan 't *Nieuw woorden-boek der regten*. Nu niet enkel zuiver Latijnse trefwoorden en een aparte lijst bastaardwoorden. *Een bloemhof* geeft in hoofdzaak vernederlandste uitheemse woorden als trefwoord, bastaardwoorden dus, met zo hier en daar een zuiver uitheems woord ertussen. Het zijn niet alleen trefwoorden uit het

¹Meinsma kent slechts één exemplaar en veronderstelt 'dat misschien de geheele oplaag (...) door brand of iets dergelijks vernietigd is'. (Meinsma 1896: 297n.) Er zijn tegenwoordig echter drie exemplaren bekend, en het is volstrekt niet uitzonderlijk dat van een dergelijk woordenboek in onze tijd slechts enkele exemplaren over zijn. Ook Vandenbossche, [± 1972]:3, kent maar één exemplaar, terwijl toch in de Centrale Catalogus van de K.B. in Den Haag drie verschillende exemplaren genoemd worden.

²K.B. Den Haag, sign. M 108 C 25.

³Zie Tabel 4 op p. 220.

⁴Gruys en De Wolf 1989: 19.

⁵Klever schrijft over 't *Nieuw woorden-boek der regten*: 'Hierin vertaalde en verklaarde hij enkele duizenden juridische vaktermen, meestal Latijnse bastaardwoorden'. De zuiver Latijnse rechtstermen kan men echter over het algemeen niet rekenen tot de bastaardwoorden. Klever 1997: 87.

⁶Zie: Vandenbossche 1978: 1, 2.

domein van de rechtsgeleerdheid, maar eveneens uit andere disciplines zoals godgeleerdheid, wijsbegeerte, gastronomie, muziek, mode en erotiek.

De *Bloemhof* van Koerbagh uit 1668 is door J.J. Salverda de Grave vergeleken met de *Woorden-Schat* van Meijer, tot en met diens bewerking van 1663. Hij constateert met grote beslistheid invloed van de *Woorden-Schat* op Koerbaghs *Bloemhof*¹:

Onze taak zal zijn de verhouding waarin beide woordeboeken tot elkander staan te trachten vast te stellen en beider bronnen op te sporen. (...)

Dat de werken van Koerbagh en Meyer in een even nauwe betrekking tot elkander staan als de twee schrijvers gedurende hun leven, blijkt uit de volgende feiten. Zij hebben verscheidene fouten gemeen (...) Beide bevatten analogiese vormen die men elders niet aantreft (...) Talrijk zijn de nieuwgevormde woorden die men alleen bij M. en Bl. vindt. (...) Maar wat vooral hun verwantschap bewijst, dat is de overeenstemming in de interpretamenta en in de inrichting der verschillende artikelen (...) Staat het dus vast dat de een de ander heeft gebruikt, niet minder zeker is het dat Koerbagh, niet Meyer, de navolger was: de jaartallen van hun werken bewijzen het.

Was 't *Nieuw woorden-boek der regten* uitsluitend een verklarend woordenboek, *Een bloemhof* is tevens uitlegkundig. Adriaan gebruikt het om zijn ideeën te ventileren op vrijmoedige, dikwijls spottende en niet zelden sarcastische wijze. Hij hekelt de katholieke én de calvinistische godsdienst, verkondigt allerlei spinozistische ideeën, en blijkt bovendien verschillende, in die tijd afkeurenswaardige seksuele gedragingen goed te keuren². En dat alles ook nog in de voor iedereen begrijpelijke volkstaal.

Het verdere verloop van deze geschiedenis is bekend³. De kerkenraad protesteert. De Amsterdamse overheid neemt *Een bloemhof* in beslag. Adriaan wijkt uit naar de vrijplaats Culemborch, waar hij verder werkt aan een volgend boek. In *Een ligt schijnende in duistere plaatsen, om te verligten de voornaamste saaken der Godts geleertheyd en Gods dienst...* zet hij zijn ideeën uiteen op godsdienstig en wijsgerig terrein. Het werk blijkt sterk beïnvloed door Hobbes⁴ en door Spinoza. Koerbagh kon op de hoogte zijn van Spinoza's theorieën door de handschriften die in de Amsterdamse Spinoza-kring rondgingen en door zijn persoonlijk contact met de wijsgeer. *Een ligt* komt wel op de pers, maar de drukker weigert het te voltooien en overhandigt het manuscript aan de schout. De Amsterdamse overheid weet Koerbagh te achterhalen en arresteert hem. Ook Johannes is inmiddels in de kerker gezet, om over zijn afkeurenswaardige ideeën na te denken.

Tijdens de rechtszitting neemt Adriaan Koerbagh alle verantwoordelijkheid op zich voor de inhoud van zijn werken, hoewel tegen zijn vriend Bouwmeester verdenkingen bestaan van medeplichtigheid en veel meer nog tegen zijn broer Johannes. Adriaan geeft alleen toe omgang te hebben gehad met Spinoza en met Van den Enden⁵. Het vonnis is hard: 10 jaar tuchthuis, 10 jaar verbanning, f 2000 voor betaling van de onkosten en f 4000 boete.

Na zijn veroordeling wordt Adriaan Koerbagh, geneesheer en advocaat, tussen boeven en rabouwen in het Rasphuis gezet. Twee maanden later wordt hij overgeplaatst naar het Willige Rasphuis, een werkhuis voor bedelaars. Na een jaar gevangenschap overlijdt hij in

¹Salverda de Grave 1906: 12-17.

²Vandenbossche, [± 1972]: 105, schrijft: 'De aktualiteit van Koerbagh's moraal op seksueel gebied mag ook even onderstreept worden. Zij impliceert de aanvaarding, de goedkeuring van een groot aantal zogenaamde seksuele perversiteiten...'

³Een uitvoerig verslag van de gebeurtenissen bij Meinsma 1896: 293 e.v. Zie ook Evenhuis 1971: 350-361.

⁴Van Hobbes' *Leviathan*, in 1651 gepubliceerd in het Engels, had juist in 1667 een Nederlandse vertaling het licht gezien.

⁵Vandenbossche, 1978: 7, meent dat Koerbaghs bijbelinterpretatie wel is beïnvloed door Meijers *Philosophia*, hoewel tussen beide exegeten een fundamenteel verschil bestond. Voor Meijer was God de auteur van de *Bijbel*, terwijl voor Koerbagh de Schrift een menselijk produkt was.

1669, ongeveer 37 jaar oud¹. Zijn broer Johannes, na afloop van het proces nogmaals geschorst wegens sociniaanse ideeën, blijft tot zijn dood voorgaan als leraar bij de vergaderingen der socinianen. Oud wordt hij evenmin, want hij sterft al in 1672².

Op de Amsterdamse vrienden moeten al deze gebeurtenissen een verpletterende indruk hebben gemaakt. Het zal hen zeker tot grote behoedzaamheid hebben aangespoord. Meijer was overigens toch al veel voorzichtiger dan Koerbagh. Zijn *Philosophia*³ van 1666 was heel wat minder uitdagend geschreven dan *Een bloemhof* en verscheen anoniem. Koerbaghs hantering van de lexicografie stond ver af van Meijers lexicografische werkwijze. Nimmer heeft Meijer een woordenboekartikel gebruikt om persoonlijke ideeën te benadrukken die niets met lexicografie te maken hadden. Trouwens, in 't *Nieuw woorden-boek der regten*, zijn lexicografische eersteling, deed Koerbagh dat evenmin.

In een pamflet uit de doktorentwist van 1677 werd later geïnsinueerd dat Johan Bouwmeester een belangrijk aandeel had in het tot stand komen van *Een bloemhof*:

...oock heeft Tryn Ariaens soon⁴ den Aucteur van dat profane Woordenboeck in het paenitentiehuis van St. Raspinus⁵ sigh nergens meer over beklaght, als dat die Duyvelsche Docter Dick (dit waren syn eygen woorden) meer schult als hy aen het boeck had, en nogh voor een fyne Kerck-pylaer heene gingh...⁶

Met 'die Duyvelsche Docter Dick' werd de welgedane Bouwmeester bedoeld. Thijssen-Schoute acht de veronderstelling dat hij meewerkte aan *Een bloemhof* niet onwaarschijnlijk. Bouwmeester was met Koerbagh bevriend en hij was een veelzijdig ontwikkeld man. Toch dunkt me dat Bouwmeester eerder zal hebben bijgedragen in de vorm van denkbeelden dan in die van tekst. Hij was bijzonder onproductief. Zowel van Meijer als van Spinoza heeft hem dat een vermaning opgeleverd, zoals nog zal blijken.

2.2.4.3. Johannes Bouwmeester

De belangrijkste van Meijers studievrienden was Johannes Bouwmeester. Meijer beschouwde hem als zijn 'oudste en trouwste vriend'⁷ en kende hem dus al voor hij naar Leiden vertrok. Zij trokken met elkaar op tot Bouwmeester in 1680 stierf.

Johannes Bouwmeester werd geboren op 4 november 1630⁸ en was een jaar jonger dan Meijer. Volgens een pamflet in de latere Amsterdamse doctorentwist was Bouwmeester, bijgenaamd 'Nero Bulleman', een 'snijers soon'⁹. Dat hij de Latijnse school van Van den Enden bezocht, zoals is beweerd¹⁰, is niet mogelijk, want deze werd pas omstreeks 1652 geopend. Hij kan wel dezelfde Amsterdamse Latijnse school hebben bezocht als Meijer, waarschijnlijk de school die was gevestigd in de Koestraat.

Op 30 maart 1651 - drie jaar eerder dan Meijer - werd Bouwmeester in Leiden ingeschreven als student filosofie:

¹Deze en andere gegevens in *Nederlands cartesianisme*: 362-367.

²Vandenbossche 1978: 4.

³Meer hierover zie 2.3.5.

⁴Trijn Ariaens soon: De moeder van Adriaan Koerbagh heette Trijntje Claes Roch.

⁵het paenitentiehuis van St. Raspinus: het rasphuis

⁶Citaat uit: *De onschult of zamenspraak tusschen de geesten van imandt en niemandt*, Pamflettenbundel *Vershil tusschen Dr. B.v. Dortmund en Mr. A. Boeckelman*. U.B. Amsterdam sig. 1391 C 4 31, p. 28.

⁷*Leidse handschrift*, verjaarsgedicht voor Bouwmeester: 62r.

⁸Meinsma 1896: 150.

⁹Pamflet *De onschult of zamenspraak tusschen de geesten van imandt en niemandt*. U.B. Amsterdam 1391 C4.

¹⁰Lindeboom 1984: 240.

Johannes Baumeester, Amstelodamensis, ann. 20, studiosus philosophiae, habitat op de delftse vliet bij Willem Cornelisz. Cleermaker¹.

Bouwmeester promoveerde in de medicijnen in mei 1658, na zeven jaar studie. Meijer werd ingeschreven als student filosofie op 19 september 1654. In maart 1660 promoveerde hij, zoals wij hierboven zagen, zowel in de wijsbegeerte als in de medicijnen, na nog geen zes jaar studie. Als men bedenkt hoeveel ander werk Meijer in deze jaren heeft verricht, dan kan men rustig aannemen dat Meijers productiviteit aanzienlijk hoger heeft gelegen dan die van zijn vriend.

Wel is het waarschijnlijk dat Bouwmeester niet tot aan zijn promotie onafgebroken te Leiden studeerde. Meinsma vond in de protocollen van de kerkenraad van de Hervormde Kerk te Amsterdam een vermelding dat op 2 juli 1671

Johannes Bouwmeester, voor 16 jaar (1655) lidmaat geworden te Montpellier, 1 jaar later vandaar vertrokken met het leger van den koning van Vrankrijk in Piemont², zonder attestatie op te vragen; voor 9 jaar (1662) hier³ gekomen, nooit gecommuniceert⁴ bij gebrek aan attest⁵ [verzocht] tot het avondmaal toegelaten te worden. Na een kort onderzoek van zijne kennis zal men hem toelaten.⁶

Meinsma veronderstelt dat het hier om dezelfde Johannes Bouwmeester gaat, die dan tijdens de Leidse studiejaren enige tijd in Frankrijk en Italië zou hebben vertoefd. Is dit inderdaad het geval dan heeft deze in 1671 gevraagd tot het avondmaal te worden toegelaten in de Hervormde Kerk te Amsterdam, hetgeen werd toegestaan. Twee jaar na de dood van zijn vriend Adriaan, die werd veroordeeld wegens te vrijzinnige denkbeelden, zou dat een opmerkelijke actie zijn geweest⁷.

Nadat Bouwmeester in 1658 was gepromoveerd in de medicijnen vestigde hij zich als geneesheer in Amsterdam. Volgens boven geciteerd protocol zou dat pas in 1662 zijn geweest. Hij huwde er Maria Oortmans.

Evenals Meijer sloot Bouwmeester zich aan bij de Amsterdamse vriendenkring van Spinoza. Hij behoorde zelfs tot de meest intieme vrienden van de wijsgeer, zodat deze hem soms de kritiek niet spaarde. In een brief van juni 1665 schreef Spinoza hem:

Intussen zou ik u dringend willen vragen, ja ik bid en vraag het u bij onze vriendschap, dat ge u met ware ijver voor serieus werk zult inspannen en het beste deel van uw leven wilt wijden aan de ontwikkeling van uw verstand en ziel. Ik bedoel nú, terwijl het nog tijd is, en voordat ge u te beklagen hebt over het verlies van tijd, ja van uzelf!⁸

In 1669 zouden zowel Meijer als Bouwmeester behoren tot de oprichters van het kunstgenootschap Nil volentibus arduum. Hoewel Bouwmeester niet de meest ijverige 'konstgenoot' was, wist het genootschap hem toch tot verschillende letterkundige activiteiten aan te zetten. De notulen van Nil getuigen ervan dat hij deelnam aan diverse projecten. Belangrijk was zijn aandeel in het *Naauwkeurig onderwys in de tooneel-poëzy*, dat pas in 1765 verscheen⁹. In zijn dissertatie schrijft Harmsen hierover:

¹*Nederlands cartesianisme*: 414n.

²De Franse stad Montpellier bezat een der oudste universiteiten van Europa. Vanuit het Franse Montpellier zou Bouwmeester naar de Italiaanse streek Piemonte zijn getrokken. Inderdaad werd een reis door Frankrijk en Italië in zijn tijd van grote vormende waarde geacht. Waarom hij met het Franse leger meegetrokken zou zijn is mij niet bekend.

³hier: nl. in Amsterdam

⁴nooit gecommuniceert: nooit deelgenomen aan het avondmaal

⁵attest: attestatie, bewijs van lidmaatschap, bij verhuizing door de kerkenraad afgegeven.

⁶Meinsma 1896: 263, 264.

⁷De woorden in het pamflet dat hij 'nogh voor een fyne Kerck-pylaer heene gingh' wijzen in dezelfde richting. Zie het citaat op p. 37 van deze studie.

⁸Tekst geciteerd naar *Spinoza. Briefwisseling*: 218.

⁹Bij C. van Hoogeveen jr. te Leiden.

Meyer en Bouwmeester zijn de belangrijkste auteurs van het Onderwys, maar Bouwmeester is de meest evenwichtige: zijn bijdragen vertonen een constante hoge kwaliteit¹.

Over een ander werk, dat Bouwmeesters enige publicatie zou worden, lezen we in de notulen van Nil voor de eerste maal iets op 29 december 1671:

Bouwmeester [zal] zeker Arabisch boek uit het Latyn vertaalen;
tegen Mey op boete van een dukaton.²

Boete dreigde als dit werk niet tijdig vertaald was, maar Bouwmeesters vertaling was op tijd klaar en verscheen nog hetzelfde jaar in Amsterdam bij Jan Rieuwertsz. De titel luidde: *Het leeven van Hai Ebn Yokdhan, in het Arabisch beschreeven door Abu Jaaphar Ebn Tophail, en uit de Latynsche overzettinge van Eduard Pocock. A.M. In het Nederduitsch vertaald. Waar in getoond wordt, hoe iemand buiten eenige ommegang met menschen, ofte onderwyzinge, kan komen tot de kennisse van zich zelven, en van God.*³ Thijssen-Schoute beoordeelt de vertaling van Bouwmeester als een 'keurige vertaling in het puristische Nederlands, gepropageerd door Meyers Woordenschat'...⁴ Als het is zoals ze zegt, zou dat opnieuw lexicografische invloed van Meijer betekenen, dit keer op zijn beste vriend.

In het *Leidse handschrift* heeft Meijer een verjaarsgedicht opgenomen dat hij in 1673 schreef voor Bouwmeester. 'Ik heb iets kleens voor mijnen Vriend te dichten', zo deelt hij mee aan het begin van het gedicht dat maar liefst 132 regels telt. Er spreekt warme genegenheid uit voor Bouwmeester en bewondering voor diens veelzijdige ontwikkeling.

Uitvoerig prijst Meijer de medische kennis van zijn vriend:

Hij peilt d'inwendige aart van kruiden, planten, boomen,
Van dieren op het veld, van visschen in de stroomen;
Van voglen in de lucht, en wat elk in zich dekt⁵,
Of voortbrengt, dat ons spijst, of ter gezondheid strekt.
Het men schlijk lichaam zelf ligt open voor zijne oogen,
Hoe long, hoe maag, hoe mild, en leever wordt bewoogen,
En zijne werking doet; wat vuur in 't harte brandt,
Wat vocht door d'adren vloeit, wat wind de spieren spant,
Wat geest de zeenen⁶ vult, wat beenen 't lichaam draagen,
En welke in hunnen stand de Leeden onderschraagen;
Hoe 't gansch gestel door vleesch en vliezen t'zamenhangt,
Hoe 't al zijn voedsel krijgt, en 't vel het al omvangt.⁷

Echter, ook een vermaning ontbreekt niet, een aansporing aan Bouwmeesters adres om toch eindelijk eens tot publiceren over te gaan:

Hoe meenigmaal heeft zij⁸ gewenscht, die hooge gaaven
Van zijn doorluchten Geest niet meer te zien begraaven
En weinigen gegund, maar heerlijk afgeprent
Te streeven wijd en zijd, tot aan des Waerelds end (...)⁹
Op, op, wat mart¹⁰ hij, op. Hij ban zijn' zufferijen.
Hij valle slechts aan 't werk, en 't zal van zelve glijen.¹¹

¹Harmsen 1989: 490.

²Dongelmans 1982 p. 78.

³Dongelmans 1982 p. 85.

⁴*Nederlands cartesianisme*: 417.

⁵in zich dekt: in zich verbergt

⁶zeenen: zenuwen, pezen, (soms) spieren.

⁷*Leidse handschrift*: 63r.

⁸zij: 'mijn Zanggodin', nl. Meijer zelf.

⁹In feite moet men in deze regels de woorden 'te zien' minstens drie keer gebruiken: niet meer begraaven te zien En weinigen gegund te zien, maar (ze) heerlijk afgeprent wijd en zijd te zien streeven...

¹⁰mart: talmt

¹¹*Leidse handschrift*: 63v, 64r.

Minder hoogstaand was de kritiek op Bouwmeester die klonk in een pamflet tegen Nil dat anoniem verscheen in de doktorentwist van 1677, namelijk *De koeckoeck-zangh van de nachtuylen van het collegie Nil volentibus arduum*¹:

Die² gaat met zijn tronie van twaalf schellingen de Atheisterye uit leeren, te bevragen by Joannes Ravestein, wat lessen hy zijn Swager³ Koerbach gegeven heeft: hy schrijft boecken, dat de Philosophie en natuurlijke⁴ reden de uitlegster is van Gods H. Woort⁵; hy smelt⁶ met Spinoza en anderen, de Theologische Politike Redenkaveling, die van de H.H. Staten verboden is⁷: Hy heeft alle geheime schriften⁸ van Dr. vanden Enden, die in Vrankrijk om hoogh in de open lucht door een Angina gestorven is⁹; 't is te beduchten, dat hy ook noch eens als een Absalon¹⁰, met zijn lang swart hair aan een boom vast zal raaken.

Wat we uit dit geschrift in elk geval wel begrijpen is dat Bouwmeester lang zwart haar droeg. En dat men hem ervan verdacht mee te hebben gewerkt aan verboden geschriften. Een medewerking die zich, naar ons idee, waarschijnlijk tot denkbeelden heeft beperkt.

In 1677 mengde zowel Bouwmeester als Meijer zich in de Amsterdamse doktorentwist, zoals alle geneesheren deden die lid waren van Nil. In het jaar 1678–1679 waren de beide vrienden gelijktijdig regent van de Amsterdamse Schouwburg. Bouwmeesters aanstelling werd niet verlengd. Misschien vormde zijn gezondheid daarvan de oorzaak, want op 22 oktober 1680 stond Meijer in de hervormde Nieuwe Kerk te Amsterdam aan het graf van zijn beste vriend:

Dr. Johannes Bouwmeester,
man van Maria Oortmans op de N.Z.Voorburgwal. f 15.¹¹

Vijftien gulden kostte de begrafenis. Dat bedrag was niet gering en het wijst erop dat Bouwmeester tijdens zijn leven een welgesteld man was. Zijn sterven zal voor Meijer, die hem maar één jaar overleefde, een groot verlies hebben betekend.

2.2.4.4. Jacob Vallan

Op 27 juni 1658 promoveerde de Amsterdammer Jacobus Vallan te Leiden in de medicijnen¹². Dat was zes weken na Bouwmeester. Vallan, in 1637 te Amsterdam geboren, was zes jaar jonger dan Meijer. Hij studeerde een aantal jaren gelijktijdig met Meijer in Leiden, maar samen met Bouwmeester volgde hij de studie medicijnen, zodat hij de laatste wellicht nog beter heeft gekend.

Na het voltooien van zijn studie vestigde ook Vallan zich als geneesheer in Amsterdam. In 1663 trad hij er als getuige op voor uitgever Abraham Wolfgangh, toen Meijer en La Grue hun contract niet na wilden komen aangaande het vervaardigen van het 'frans en duyts wordeboek'¹³.

¹U.B. Amsterdam, sign. 1391 C 4 31, p. 10.

²nl. Bouwmeester

³Koerbagh was de zwager van Johannes van Ravestein.

⁴lees: natuurlijke

⁵Hier wordt bedoeld op Meijers *Philosophia S. Scripturae*.

⁶waarschijnlijk geen 'smelt', maar 'smeet', nl. smeedt.

⁷Bedoeld is Spinoza's *Tractatus theologico-politicus* uit 1670, een werk dat in 1674, evenals Meijers *Philosophia*, werd verboden.

⁸Misschien wordt hier bedoeld op Van den Endens politieke geschriften. Zie Klever 1997: 32, 33.

⁹Gedoeld wordt op de terechtstelling van Van den Enden.

¹⁰Absalon, zoon van koning David, werd gedood nadat hij met zijn hoofd in een eik was vastgeraakt.

Bijbel: 2 Samuël 18.

¹¹Meinsma 1896: 450.

¹²Molhuysen 1918: 289*.

¹³Kleerkooper en Van Stockum: II 1528. Zie p. 32 van deze studie.

In de jaren 1667-1669 zou Vallan gelijk met Meijer twee jaar lang regent zijn van de Amsterdamse Schouwburg. De twee geneesheren behoorden tot dezelfde partij tijdens de onenigheden die binnen het schouwburgbestuur plaatsvonden. Zij werden tenslotte in 1669 allebei ‘uyt den stoel met armen (...) gebonst’¹, en afgezet als schouwburghoofd.

In 1669 vertrok Jacob Vallan naar Leiden, om daar stadsgeneesheer te worden. In 1675 vestigde hij zich in Utrecht, waar hij tot professor werd aangesteld aan de medische faculteit. Hij bekleedde dit ambt tot hij op 83-jarige leeftijd stierf².

Hoewel Vallan na 1669 niet meer in Amsterdam woonde, schijnt Meijer toch in 1671 nog contact met hem te hebben gehad. Meijer schreef aan Vallan, die op dat moment in Madrid verbleef, en verzocht hem namens het kunstgenootschap *Nil volentibus arduum* ‘alle de beste Spaansche Tooneel-stukken voor haar te willen kopen’³. Van verdere betrekkingen tussen Meijer en Vallan ons niets bekend, al kunnen ze er wel zijn geweest.

2.2.4.5. Florentius Lakeman

De studievriend van wie we het minst weten, is Florentius Lakeman. Hij werd geboren in 1636 en was afkomstig uit Haarlem. Op 13 september 1658 werd hij te Leiden ingeschreven als student medicijnen:

Florentius Lakeman Harlemensis. 22, M.⁴

Op 7 april 1660, enkele weken na Meijer, promoveerde ook hij in de medicijnen⁵.

In het *Leidse handschrift*⁶ heeft Meijer tussen gedichten uit 1654 en uit 1659 twee sonnetten opgenomen. Het eerste draagt als opschrift: ‘F. Lakeman M. Dr. An mij.’ Het is een lovend gedicht, dat zich tot Meijer richt met de woorden:

O ghroote Bouwman in het veldt van onze Taal,
Puikrijmer, Wijsgeer, Vriendt van Letteren en Staal.

Het ‘Staal’ zou erop kunnen wijzen dat Meijer zich bezighield met de wapenen, mogelijk met de degen tijdens het schermen, een passende studentensport.

Het tweede sonnet draagt als opschrift: ‘Mijn Antwoordt, Op den zelfden trant’, en bevat Meijers hoffelijke repliek. Hij beaamt dat hij ‘de letteren, en ’t staal Bemint met ijver...’

De gedichten zullen zijn geschreven terwijl de vrienden nog in Leiden studeerden. Reeds dan blijken studiegenoten Meijer te zien als letterkundige, poëet en wijsgeer. Vermoedelijk heeft Meijer later, bij het inschrijven van de beide sonnetten, Florentius met terugwerkende kracht voorzien van de titel ‘M.Dr.’, want tussen 1654 en 1659 was deze nog niet gepromoveerd.

¹Thomas Asselijn zegt dit in 1671 in zijn toespraak tot Nil, vóór zijn treurspel *De moordt tot Luyk*.

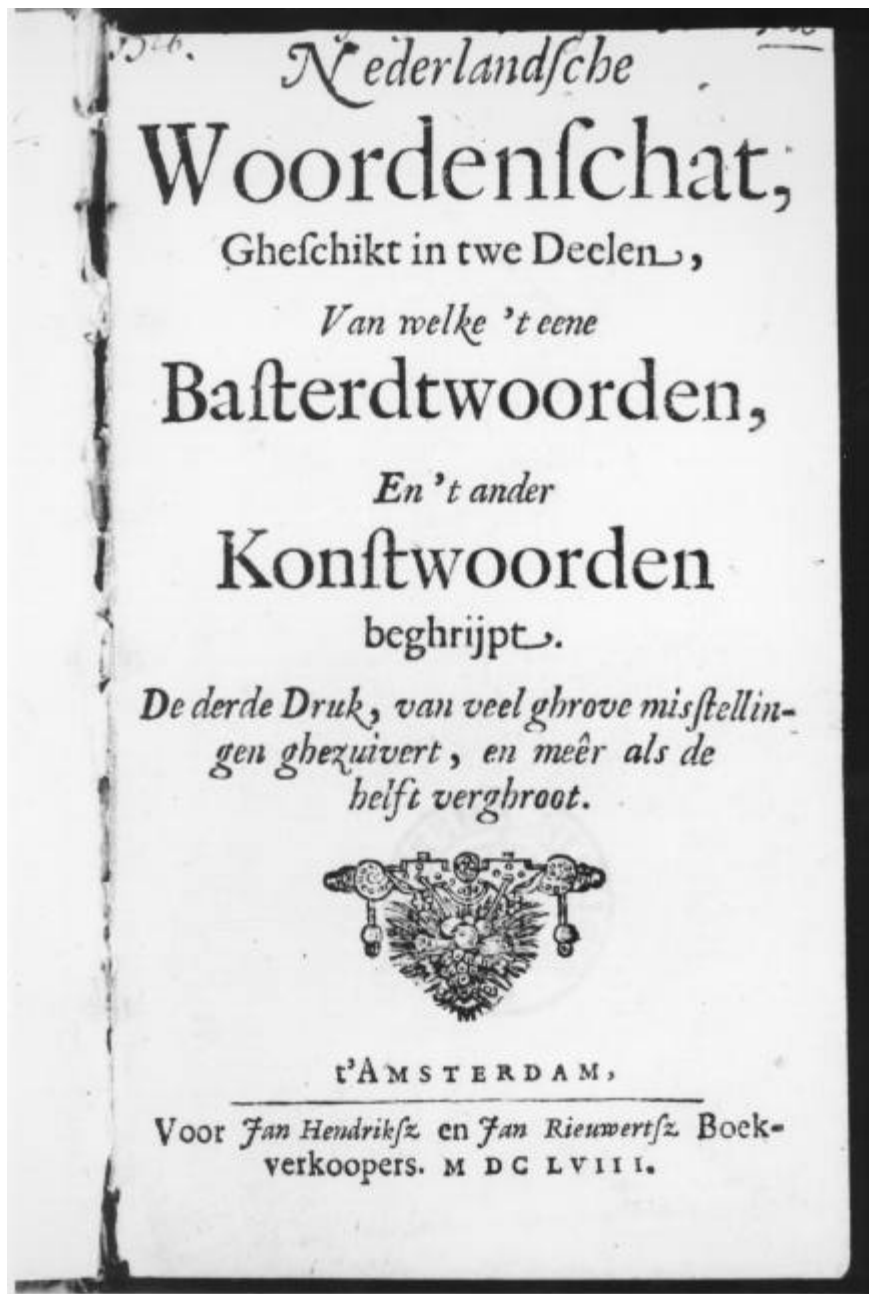
²Lindeboom 1984: 2022.

³Dit staat in het slot van het *Zedig en dichtlievend onderzoek op Aran en Titus...* berijmd door Jan Vos, 1718. Aan het woord was hier ene ‘L: R’. Zie: Pels 1677: 6-9.

⁴*Album studiosorum*: 466.

⁵Molhuysen 1918: 292*.

⁶Op 39v.

3 Titelpagina van de derde druk van de *Nederlandsche Woordenschat*, in 1658 uitgegeven door boekverkopers *Jan Hendriksz Boom* en *Jan Rieuwertsz* te Amsterdam. Achterin het werk staat: "t'Amsterdam, Ter Drukkery van *Thomas Fontein*, op de *Voorburghwal*, by de *Deventer Houtmarkt*, naast de voghel *Ghryp*". Ook deze uitgave komt dus nog uit de drukkerij van *Fonteyn*, die op de titelpagina hetzelfde siervignetje heeft geplaatst als in de vorige druk. De titelpagina deelt mee dat het werk nu is verdeeld in twee delen, een met *bastaardwoorden* en een met *konstwoorden*.

(U.B. Amsterdam 1095 E 2, vergroot)

2.3. Geneesheer en andere interesses 1660 – 1669

2.3.1. Het dagelijks brood

Een levendig beeld van de medische praktijk in de zeventiende eeuw schetst ons A.C.J. de Vrankrijker in zijn boek *Mensen, leven en werken in de gouden eeuw*¹. Vier stuivers voor de gewone man, een schelling voor de deftige burger was in het midden van de zeventiende eeuw de gebruikelijke doktersrekening voor een visite.

Doktoren van gevorderde leeftijd waren het meest gezocht, vooral omdat de pas afgestudeerden zonder ervaring op de patiënten werden losgelaten. In de zeventiende eeuw kreeg de arts zijn opleiding aan de universiteit. Het onderwijs bestond vrijwel uitsluitend uit theoretische lessen en een soort responsiecolleges. Wel mochten na het eerste examen de studenten, onder leiding van een ervaren arts, de ziekenhuizen bezoeken. Er werden demonstraties gegeven tijdens anatomische lessen en in de kruidentuinen. De student moest luisteren en over de theorie disputeren. Naar we zagen werd Lodewijk Meijer in september 1658 ingeschreven als medisch student, en promoveerde hij reeds in maart 1660 tot doctor in de medicijnen, na nog geen twee jaar studie.

De geneesheer, zoals hij in de zeventiende eeuw werd uitgebeeld, zat in zijn studeervertrek aan een kleine tafel tussen folianten. Voor zijn deur verdrongen zich de patiënten met glazen en potten. Veel hing er voor de geneesheer af van zijn kundigheid in de ‘piskykery’. Op ziekenbezoek werd de medicus gewoonlijk afgebeeld als een man van aanzien. Hij droeg een rijk fluwelen buis en schoudermantel, en had handschoenen in de hand. Geacht was hij wel, en dikwijls ook van goede inkomsten voorzien, getuige de rijke feestmalen die veel geneesheren lieten aanrichten².

Volgens de oude leer ontstond iedere ziekte door een verkeerde menging van vochten in het lichaam. Er werden soms de wonderlijkste geneesmiddelen toegepast. Afgezien daarvan stond de geneesheer bij de behandeling de gehele natuur ter beschikking. Een ruim gebruik werd gemaakt van velerlei kruiden. Bij gasthuizen aangelegde kruidentuinen leverden het materiaal. Een deel der kruiden was afkomstig van apothekers, drogisten en handelaren, die ze invoerden of zelf aanplantten in tuinen buiten de stad. De apotheek zien we op prenten afgebeeld als een winkel vol potten en flessen, retorten, bussen en kroezen. De apotheker zelf is met vijzel en stamper bezig kruiden te verpulveren en te mengen om zo de nodige medicijnen te vervaardigen.

Onder de geneesheer stond de chirurgijn, die niet academisch gevormd was en die uitsluitend in de praktijk werd opgeleid, hoewel later toch wel enige theoretische kennis werd verlangd. Wij weten dat Meijers nicht, de 21-jarige Neeltje Kockx, in 1663 trouwde met de 24-jarige chirurgijn Rijcker Datus. Zij vestigden zich in Diemen. Meijer had dus een chirurgijn in de familie.

De chirurgijn was de man die in zijn winkel operaties verrichtte als aderlaten, afzetten van ledematen, uitsnijden van gezwellen, zetten van beenbreuken, verbinden van wonden. Knechts hielden de arme patiënt tijdens de behandeling vast en hielpen bij het verbinden.

¹s-Gravenhage 1981. Zie: ‘Dokter en geneeskunde’, p. 81-92.

²Het geven van overvloedige maaltijden was in deze periode onder de welgestelden niet ongewoon. Doktoren, professoren, schouwburgregenten, ze deden er allemaal aan mee.

Narcose en antiseptische middelen waren nog onbekend en de anatomische kennis ging niet ver. Omstreeks het midden der zeventiende eeuw telde Amsterdam ongeveer 50 geneesheren, tegenover 250 chirurgijns¹. Bijzondere ziektes werden liever overgelaten aan specialisten als breukmeesters, steensnijders, kankermeesters en pestmeesters. In de loop van de zeventiende eeuw begon men chirurgijns en vroedvrouwen beter op te leiden.

Deskundige bij uitstek was de academisch gevormde geneesheer, zoals Meijer er een was. Hij werd geraadpleegd in moeilijke gevallen en gaf de diagnose in geleerde Latijnse termen. De geneesheer behandelde slechts de inwendige ziekten, beperkte zich tot de diagnostiek en schreef geneesmiddelen voor².

In Meijers uitgaven van de *Woorden-Schat* vinden we van zijn beroep de neerslag. Meijer nam in elk van zijn bewerkingen bastaardwoorden en veel meer nog zuiver uitheemse woorden op uit de toenmalige medische terminologie. Hij voorzag ze van een vertaling in de moedertaal. In zijn laatste twee uitgaven vindt men bovendien talrijke uitheemse botanische termen, samen met een Nederlands equivalent. Als men de vier bewerkingen van Meijer overziet, dan blijkt hij de meeste aandacht te hebben gegeven aan termen uit het domein van geneeskunde en kruidkunde, zoals men dat van een lexicograaf annex geneesheer kan verwachten³.

2.3.2. Gezinsleven

Hoewel de literatuurgeschiedenis lang met klem heeft beweerd dat Lodewijk Meijer ongehuwd bleef, is hij in werkelijkheid na zijn terugkeer uit Leiden in het huwelijk getreden met de 30-jarige Constantia Carret, een jonge vrouw die woonde in de buurt van zijn ouderlijk huis. De ondertrouwakte luidde:

Den 22 sept 1661

Compareerden Dr Ludovicus Meijer van A. oud 31 J geas met sijn moeder maria

Lodewijckx opde bierkaij end Constantia Caret van A. oud 30 J. geas me⁴ haer suster Sara Caret opde OZ achter burgwal

Luidewijk Meijer. Constance Carret⁵

Enkele weken later, op zondag 16 oktober, werd in de hervormde Oude Kerk het huwelijk voltrokken van:

Dr. Ludovicus Meijer

Constantia Caret⁶

Dit huwelijk schijnt, althans in later jaren, niet bijzonder gelukkig te zijn geweest. Het bleef kinderloos. In een pamflet uit de doktorentwist van 1677, *De koeckoeckx-zangh van de nachtuylen van het collegie Nil volentibus arduum*, wordt verteld hoe Meijer aangeschoten thuiskomt en wordt bekeven door zijn vrouw, die hem verwijt dat hij uit het hoerhuis komt en haar links laat liggen:

...van welke vrienden zy⁷ meesten tijd wel gevoejert, en veel tijds zo dicht bestooven⁸ t'huys quamen, dat zy haar huis qualijk konde vinden: waar over Dr. Meyers Vrouw dikwils als een oud Spinnewiel zoo ontstelt was, dat zy om de Roosekrans malkanderen wat

¹*Algemene geschiedenis der Nederlanden*: 369.

²Van Andel 1981: IX.

³Overzicht domeinen van herkomst trefwoorden zie Tabel 4 op p. 220.

⁴van A. oud 30 J. geas me: van Amsterdam oud 30 jaar geassisteerd door

⁵*D.T.B.* 482 p. 272. De eerste die op deze ondertrouwakte wees, was Thijssen-Schoute.

⁶*D.T.B.* 971 p. 409.

⁷zy, nl. Meijer en Bouwmeester

⁸dicht bestooven: zwaar beschonken

afrosten¹, meende, om dat zy geen kinderen krijgt, dat hy uit het hoerhuis zoo laat t'huys komende haar braek liet leggen, en zijn beste zuivel veel verspilde. (...) Drs. Meyers Vrouw heeft dit zoo qualijk niet opgevat², want zoo de buuren verhaalen zijn de levende getuygen van, die Papaje³ komen zeggen...⁴

Volgens hetgeen hier staat, zouden er buitenechtelijke kinderen van Meijer zijn geweest. Maar hetzelfde pamflet dicht de ongehuwde Pels ook al een kind toe⁵. In dergelijke pamfletten werd meestal heel veel meer beweerd dan men kon bewijzen.

Toch klinkt een gelijksoortig geluid bij Monnikhoff, die een en ander over Meijer had vernomen van iemand die hem persoonlijk had gekend:

Hij⁶ was (zoo mij van een der geene die hem gekend hebben is berigt) een Man kort en gedron⁷ gedrongen van Lichaam, en van een zeer spotagege en raljanten⁸ aart: hebbende, neevens zommige zijner Medeleeden van het voorgemelde Konst-geenootschap⁹, veel verkeerung met een Nymphje, ter dier tijd onder de naam van Nigtje de Flines zeer bekend¹⁰.

Hier is geen sprake van een onecht kind, maar wel van een 'Nymphje'. De onbekende zegsman schetst Meijer als een korte, gedrongen man met een grote mond, iemand die overal de gek mee stak, een spotvogel.

Een andere kant van Meijer, gemoedelijk, bijna vaderlijk, komt naar voren in een verjaardagsgedicht dat hij opnam in het *Leidse handschrift*. Hij schreef het voor 'Pietertje Sijmens de Bruin, (...) Den 11 van Sprokkelmaandt 1672'¹¹. Het volgt hier in z'n geheel:

Pietertje, beleefdt en jeugdigh,
Die zo vriendelijk, zo vreugdigh,
Als men uwen Heer vergast¹²,
Ons hebt dikwijls opgepast¹³:
'K wil u daer voor dank bewijzen,
En met een gedichje prijzen,
Nu, met toezeg van een taert,
Uw geboortedagh verjaart.
Zeeker, gij zijt fraaij van leeden,
En van aanzicht wel besneeden;
Op uw koontjes ligt een blos;
Uw schoone oogjes zien vrij los,
En vrij lodderlijk, en vierigh;
Uw gelaat is goedertierigh,
Eerbaar, zeedig, zacht, en zoet,
Ongeveinst is uw gemoedt;
Gij zijt minnelijk en aardigh,
En een braave Vrijer waerdigh:

Of gij uit den bruinen ziet¹⁴,
Dat misstaat uw schoonheid niet;
Zij¹⁵ zal langer standt behouwen
En zo lichtlijk niet verouwen¹⁶.

¹Vgl. Om de rozenkrans vechten : plukharen. *WNT* XIII: 1550.

²heeft dit zoo qualijk niet opgevat: heeft dit zo verkeerd nog niet begrepen, heeft het bij het juiste eind

³Papaje: papaatje

⁴*De koeckoeck-zangh* p. 11, 12.

⁵Van Pels wordt gezegd: 'hierom wouw hy ook de onkosten en moeyten van zijn kind te laten Doopen niet toestaan...' *De koeckoeck-zangh* p. 10, 11.

⁶nl. Meijer

⁷Dit 'gedron' zal moeten worden weggelaten.

⁸Woorden-Schat 1720 I: Raillant – gekkende, boertende, spottende

⁹nl. Nil volentibus arduum

¹⁰Monnikhoff, *Ethica of zede-leer*, Voor-reeden: p. [40]n, [41]n. K.B. Den Haag, [Hs 75 G 16].

¹¹*Leidse handschrift* 57r. Pietertje Sijmens de Bruin is ons verder niet bekend.

¹²vergast: een bezoek brengt

¹³Ons hebt opgepast: voor ons hebt gezorgd

¹⁴waarschijnlijk betekent deze regel: als je er bruin uitziet. In Meijers tijd was een bruine teint geen schoonheids-ideaal.

¹⁵Zij: 'uw schoonheid'

¹⁶verouwen: verouderen

Constantia Carret, Meijers echtgenote, heeft hem nimmer tot een dergelijk elegant gedicht geïnspireerd. In het *Leidse handschrift* is er geen enkele dichtregel aan haar gewijd en wordt haar naam niet genoemd.

Als Meijer, na een huwelijk van 20 jaar, in 1681 overlijdt, dan overleeft Constantia Carret hem nog 21 jaar. Zij wordt pas begraven op 17 oktober 1702¹:

Constansia Caret weduwe dr Lodewijk Meijer
tenhuijse van Libartus boelen Mr Timmerman op de Zingel 20

Haar laatste levensjaren zal Constantia hebben gesleten bij meestertimmerman Boelen, en niet meer aan de Bierkade. Toch bleef ze deftig, want ze overleed als de weduwe van 'dr Lodewijk Meijer', en haar graf was duur, 20 gulden, hetgeen getuigde van welstand. Dat betekende toch nog enige genoegdoening na een stroef huwelijksleven.

In 1664, toen Lodewijk Meijer ruim twee jaar was getrouwd, stierf zijn moeder, Maria Lodewijcks. Zij werd begraven op 26 januari, in een algemeen graf van de hervormde Oude Kerk²:

Marija Lodewijcks
wedu Willem Jansz Meijer vande(n) bierkaej

Meijers moeder was ongeveer 77 jaar toen ze stierf³. Zij kan zijn overleden van ouderdom, maar ze zou ook slachtoffer kunnen zijn van de pest, die in 1663 en 1664 gruwelijk in Amsterdam huishield. In 1663 stierven er bijna 10.000 mensen, in 1664 ongeveer 24.000⁴. 'Al wat vluchten kon ontvluchtte de besmette stad, handel en wandel stonden stil en bijna alle mogendheden hadden de handel met Holland verboden', zo bericht Israëls⁵.

Het overlijden van zijn moeder betekende voor Meijer zeker een verlies. Tot het einde van haar leven woonde zij op de Bierkade, waar ook Meijer levenslang gevestigd was. Twee jaar tevoren was de oude dame nog als getuige opgetreden bij zijn huwelijk. Toen op de dag van haar begrafenis een bepaalde opvoering in de Schouwburg 's avonds gewoon doorgang vond, maakte Meijer daar zelfs ruzie over⁶. Tijdens de doktorentwist van 1677 was het nog niet vergeten:

...zoo hebben eyndelijk de voornoemde Regenten van de Godshuysen om misnoegen, dat zy over Dr. Meyer hadden, hem eyndelijk bedankt⁷, en een ander in de plaats gesteld, 't zedert welke tijd hy met zijn makkers met een bitter haat tegens het Schouwburg en des zelfs Regenten is ingenomen geweest, als ook, om datze zeker Spel niet hadden opgehouden, om dat des Poets moeder op de zelve dag begraven wierd⁸.

Of deze bewering geheel overeenkomt met de werkelijkheid is nog maar zeer de vraag. Meijers moeder werd al begraven nog vóór haar zoon in 1665 schouwburgregent werd. En op dat moment was alles nog pais en vree tussen Meijer en de schouwburghoofden.

¹Bron: Gemeentearchief Amsterdam, Ned. Herv. Gemeente, *Begraafboek* nr. 91.

²Bron: Gemeentearchief Amsterdam, Ned. Herv. Gemeente, *Begraafboek* nr. 88.

³Volgens de ondertrouwakte van haar eerste huwelijk was zij in 1612 25 jaar oud. *D.T.B.* 667: p. 21.

⁴Als men de bevolking van de stad schat op 150.000 mensen, dan overleed er in 1664 van hen 16%.

⁵Israëls 1873.

⁶In januari 1664 was de Schouwburg dus normaal in bedrijf, de pestepidemie ten spijt.

⁷nl. bedankt als schouwburgregent.

⁸Pamflet *De koeckoeck-zangh van de nachtuylen van het collegie Nil volentibus arduum*, p. 9.

2.3.3. De Woorden-Schat van 1663 en de Woorden-Schat van 1669¹

In 1663 zag een derde bewerking van de Woorden-Schat het licht bij Jan Hendriksz Boom, weer als *Nederlandsche woordenschat*. Het deel Bastaardwoorden was aangevuld met zo'n 400 trefwoorden, meestal afkomstig uit het domein van het recht. Het deel Konstwoorden had Meijer uitgebreid met 2200 trefwoorden, voor de helft ontleend aan geneeskunde en kruidkunde². Meijer nam dus in deze druk meer dan duizend zuiver uitheemse termen op uit het vakgebied van de medicijnen. Het was dan ook zijn eerste bewerking van het woordenboek sinds zijn promotie tot doctor in de geneeskunde. Het kan hier gaan om termen die hij tijdens zijn medische studie was tegengekomen, maar hij kan ze ook elders hebben opgezocht.

Een vierde bewerking van het woordenboek zag het licht in 1669 bij de weduwe van Jan Hendriksz Boom. De titel luidde nu *L. Meijers woordenschat*. In het deel Bastaardwoorden waren 1200 nieuwe trefwoorden opgenomen, vooral afkomstig uit recht, geneeskunde en krijgskunde. Aan het deel Konstwoorden waren 1600 trefwoorden toegevoegd. Hoewel ook hier het domein van het recht niet was vergeten, ontleende Meijer deze termen voor meer dan de helft aan geneeskunde en kruidkunde. Zijn eigen vakgebied had kennelijk nog steeds zijn belangstelling. Hij achtte het van belang dat ook medische vaktermen voor een ieder begrijpelijk in de moedertaal werden weergegeven.

Volkomen nieuw was het derde deel met verouderde en ongewone woorden dat Meijer in deze bewerking opnam. Het bevatte 3400 trefwoorden, die meer samenhang vertoonden met het dagelijkse leven dan de trefwoorden in de andere delen. Het derde deel verkeerde nog in een vrij experimenteel stadium en het is jammer dat Meijer aan een volgende bewerking niet meer is toegekomen. Waarschijnlijk zou hij dan juist in dit deel aan het verbeteren zijn gegaan. Na 1669 zou het kunstgenootschap *Nil volentibus arduum* echter zoveel van zijn tijd vragen, dat het woordenboek bleef liggen. Zeker is wel dat Meijer met name voor het nieuwe derde deel nog stof in portefeuille had³.

2.3.4. Meijer en Spinoza⁴

Als medicus van zijn tijd heeft Lodewijk Meijer grote invloed ondergaan van het cartesianisme, meer nog dan van het spinozisme. Desondanks heeft de geschiedenis der wijsbegeerte hem tot op de dag van vandaag juist in verband gebracht met Spinoza, Nederlands meest bekende wijsgeer. Over de betrekkingen tussen Spinoza en Meijer is heel veel gepubliceerd en ook wel eens gefantaseerd. Reden genoeg om op deze plaats over dit onderwerp beknoptheid in acht te nemen.

Onze samenvatting begint in 1652, in Amsterdam. Daar opende dr. Franciscus van den Enden een Latijnse school, waarvan weldra een grote roep uitging⁵. Van den Enden, een

¹Een overzicht van de omvang der aanvullingen in Tabel 1 op p. 158.

Overzicht domeinen van herkomst trefwoorden zie Tabel 4 op p. 220.

²Gegevens betreffende de domeinen van herkomst in Tabel 4 op p. 220.

³Zie W-S 1669 voorwoord p. [14].

⁴Een overzicht van alle Spinoza-bronnen in *Spinoza. Briefwisseling*. Hierin ook de tekst van alle brieven.

⁵Dat noch Meijer, noch Bouwmeester, noch Koerbagh onderwijs heeft kunnen volgen aan de school van Van den Ende is duidelijk. Toen de school in 1652 werd geopend, was Meijer 22 jaar, Bouwmeester 21 jaar, Adriaan Koerbagh ongeveer 20 jaar en zijn broer Johannes ongeveer 18 jaar. Al in 1653 hebben de broers Koerbagh zich als student laten inschrijven in Utrecht.

Het is dus onmogelijk dat Spinoza van Meijer mogelijk 'een studiegenoot van het Atheneum' zou zijn, zoals De Boer veronderstelt. Toen Spinoza nog met zijn studie bij Van den Ende moest beginnen, was Meijer al van het Atheneum af en vertrok hij naar Leiden. Zie: De Boer 1996.

ex-jezuïet uit Leuven en doctor in de medicijnen, was een zeer ontwikkeld man. Hij studeerde ondermeer filosofie en was in de wijsbegeerte van Descartes goed onderlegd.

Baruch de Spinoza¹ werd op 24 november 1632 te Amsterdam geboren uit een Portugees-Joodse familie. Na zijn eerste schooljaren werkte hij aanvankelijk in de handel, zodat hij zijn uitgebreide eruditie later geheel zelfstandig heeft moeten verwerven. Omstreeks 1653 of 1654 moet Van den Enden Spinoza bij collegianten hebben ontmoet. Van den Enden bood aan Spinoza les te geven en op zijn school studeerde deze natuurwetenschappen en Latijn en raakte hij bekend met de filosofie van Descartes.

Door zijn afwijkende opvattingen kwam Spinoza in conflict met het geloof van zijn vaders en werd hij uit de Amsterdamse synagoge weggestuurd. In 1656 werd de ban over hem uitgesproken. Nadat Spinoza uit de joodse gemeenschap was verstoten, heeft Van den Enden hem vrijwel zeker een tijdlang bij zich in huis genomen. Spinoza vergoedde deze dienst door les te geven aan Van den Endens school. Hij legde zich in deze periode tevens toe op het slijpen en polijsten van glazen. In zijn verdere leven zou Spinoza, gesteund door enkele vermogende vrienden, in zijn sobere levensbehoeften voorzien door optische glazen te vervaardigen.

In 1660² verliet Spinoza zijn vaderstad en vestigde zich in een klein huisje te Rijnsburg, de vrijhaven der collegianten. Hier voelde hij zich veilig en kreeg hij rust om zich op de wijsbegeerte toe te leggen. Verschillende van zijn vrienden kwamen hem van tijd tot tijd bezoeken. Met de leden van de Amsterdamse vriendenkring onderhield de wijsgeer bovendien een regelmatige briefwisseling.

In april 1663 bracht Spinoza een bezoek aan Amsterdam, zoals hij dat in 1665 nog eens zou doen. En uit een brief van 20 april 1663 blijkt dat Spinoza, die op dat moment op het punt stond naar Voorburg te verhuizen, rekende op een bezoek van Lodewijk Meijer:

Nu zou ik, daar de tijd dringt, wel willen overgaan tot uw³ tweede brief, maar op de inhoud daarvan zal ik beter kunnen ingaan als ge mij de eer zult aandoen mij te bezoeken. Ik verzoek u dus zo spoedig mogelijk te komen want de tijd van mijn verhuizing nadert snel⁴.

Het is niet waarschijnlijk dat Lodewijk Meijer vóór het jaar 1660 een belangrijke rol heeft gespeeld in het leven van Spinoza. Vanaf 1654, tot in het voorjaar van 1660, heeft Meijer in Leiden gestudeerd en gewoond. Hij was in deze jaren druk bezig met studie en letterkundig werk, en hield zich waarschijnlijk slechts in Amsterdam op wanneer dat noodzakelijk was.

Hierbij valt te denken aan familiebezoek, overleg met de uitgevers van zijn werk⁵,

¹Leven, leer en werken van Spinoza bij Sassen 1959: 190-216.

²Het is in elk geval zeker dat Spinoza voorjaar 1661 te Rijnsburg woonde. *Spinoza. Briefwisseling*: 32.

³uw: nl. van Meijer

⁴*Spinoza. Briefwisseling*: 127.

⁵In 1655 naar Johannes van Ravestein (later de zwager van Adriaan Koerbagh) voor de uitgave van *De christlijke ghódt-ghe-leertheid*, in 1656 naar Abraham Hoopwater voor het *Mergh der ghódtgheleerdtheid*, in 1658 naar Jacob Lescaille voor *De looghenaar*, en naar Jan Hendriksz Boom en Jan Rieuwerts voor de derde druk van de *Woorden-Schat*.

het bijwonen van bruiloften waarvoor hij een gedicht geschreven had¹, en de opvoeringen in de Amsterdamse Schouwburg van zijn toneelstuk *De looghenaar*².

Ondanks de verplichtingen in Amsterdam, zal Meijer denkkelijk pas na zijn terugkeer in 1660 gelegenheid hebben gevonden om zich daadwerkelijk aan te sluiten bij Spinoza's vriendenkring en regelmatig deel te nemen aan de bijeenkomsten.

Door verschillende Spinozakenners is de indruk gewekt dat Meijer, Bouwmeester en Koerbagh Spinoza al veel eerder ontmoetten, namelijk in de kring van Van den Enden³. Uitgesloten is dit niet, maar dat de drie vrienden al tijdens de jaren van hun studie in Leiden tot Spinoza's kring hebben behoord en actief hebben deelgenomen aan de bijeenkomsten lijkt minder aannemelijk.

Van contacten tussen Meijer en Van den Enden getuigt het werk van Meijer slechts één keer. Dat is pas in een sonnet uit 1664, dat hij schreef om de opvoering van een Latijns schooldrama te prijzen. Het opschrift van het gedicht luidde:

Op het Speelen van Medea, Vertoont door de Jonkheidt, staande onder 't beleid van den Heer Franciscus van den Enden Der medicijnen Doctor, Waar in zijn Dochterkens, Adriana Clementia voor Medea, en Maria Anna voor Crëusa speelden in Ghrasmaandt des 1664sten Jaars.⁴

Na Spinoza's vertrek uit Amsterdam in 1660 begonnen zijn Amsterdamse vrienden eind 1662 of begin 1663 opnieuw bijeen te komen. Tot hen behoorden op dat moment in de eerste plaats drie collegianten van doopsgezinden huize, namelijk Jarich Jelles⁵, een welgesteld kruidenier in ruste, Simon Joosten de Vries⁶, een vermogend Amsterdams koopman, en de handelsagent Pieter Balling, een man van ontwikkeling⁷. Deze drie waren al langer met Spinoza bevriend en hadden hem mogelijk leren kennen tijdens bijeenkomsten van de collegianten, of misschien al vóór 1656, toen Spinoza nog zelf in de handel werkte.

Verder hoorden bij de vriendenkring de drie geneesheren Meijer, Bouwmeester en Adriaan Koerbagh. Meijer had zich te Amsterdam gevestigd na het voltooien van zijn studie in 1660, Koerbagh vermoedelijk na zijn promotie van 1661 en Bouwmeester was na zijn promotie van 1658 mogelijk pas in 1662 te Amsterdam gaan wonen⁸. Tenslotte was er nog de boekhandelaar Jan Rieuwertsz, ook een collegiant, bij wie zij geregeld vergaderden⁹.

Jan Rieuwertsz, die leefde in de jaren 1617-1687, was de uitgever van doopsgezinden en collegianten en werd in later jaren stadsdrukker. Bij hem verscheen ondermeer werk van Descartes, van Geeraardt Brandt en van Spinoza. In 1666 zag bij hem anoniem Meijers

¹Tijdens zijn studiejaren schreef hij vier gedichten voor huwelijken die in Amsterdam werden gesloten: Op 12 januari 1655 J. Phoonsen en Borghorst, op 4 april 1656 J.O. v.d. Weert en M. Coene, op 6 maart 1657 Jakob Leseuter en Lidia Maas, op 5 mei 1658 Jekob Linnich en Katarina de Vries. (De laatste bruidegom is de collegiant Jacob Linnich de Jonge.) Gegevens uit het *Leidse handschrift*: 15r-16r, 16v-17v, 18v-19v, 20r. Het is niet zeker dat Meijer alle bruiloften persoonlijk bijwoonde. Het konden ook bestelde bruiloftsgedichten zijn.

²Opvoeringen van *De looghenaar* op 8, 11, 15 april en 14 november 1658, ook op 11 augustus 1659. Gegevens bij Oey-de Vita en Geesink.

³Dit denkbeeld is waarschijnlijk afkomstig van Meinsma. Zie Meinsma 1896: 150, 153, 154.

⁴Met de hand geschreven in het *Leidse handschrift*: 44r.

⁵Sassen 1959: 202, 203.

⁶Meinsma 1896: 103.

⁷Sassen 1959: 202-204.

⁸Meinsma 1896: 263, 264.

⁹Meininger 1972. Meer gegevens betreffende Jan Rieuwertsz: *NNBwb* II: 1211, Kleerkooper en Van Stockum: 622-627, Gruys en De Wolf 1989: 147.

Philosophia het licht, evenals een jaar later de vertaling daarvan. Het meest warm bevriend was Spinoza met Bouwmeester en met Jarig Jelles.

Spinoza zond zijn Amsterdamse vrienden gedeeltes toe van zijn werk - met name van de latere *Ethica* - die zij samen bestudeerden. In een brief aan Spinoza beschrijft Simon Joosten de Vries hoe hun vergaderingen verliepen. Het is een veel geciteerd fragment:

Wat onze vergadering aanbetreft deze is op de volgende wijs ingericht: beurt om beurt leest er een van ons voor, geeft naar zijne opvatting eene verklaring, en betoogt verder alles naar volgorde uwer stellingen. Gebeurt het dan, dat wij elkander niet voldoen kunnen, zoo achten wij 't de moeite waard, dat op te teekenen en aan u te schrijven, opdat het ons zoo mogelijk duidelijker gemaakt worde, en wij, onder uwe leiding, tegen alle bijgeloovigen en Christenen de waarheid verdedigen en aller aanval weerstaan kunnen.¹

De vroegste brief van Spinoza aan Lodewijk Meijer die bekend is, werd verzonden vanuit Rijnsburg, op 20 april 1663. Spinoza beantwoordt daarin twee niet bewaarde brieven van Meijer, van 11 januari en van 26 maart 1663. Op Meijers verzoek zette Spinoza zijn standpunt uiteen over het oneindige². Deze belangrijke en uitvoerige brief heeft onder Spinoza's vrienden de naam 'De infinito' gekregen. Uit de brief wordt duidelijk dat Spinoza zich zeer aan Meijer verplicht voelde.

Nog twee brieven schreef Spinoza aan Meijer, op 26 juli en op 3 augustus 1663 vanuit Voorburg³. De brieven bevatten nauwkeurige instructies over veranderingen die Spinoza aangebracht wenste te zien in de *Praefatio* die Meijer in het klad had opgesteld voor Spinoza's *Renati des Cartes principiorum philosophiae pars I, & II more geometrico demonstratae*. Meijer voerde Spinoza's wensen zorgvuldig uit, en schaaftde ook diens Latijn wat bij. In zijn voorrede noemt Meijer Descartes (in de vertaling van Pieter Balling) 'die helderblinckende flonkerstar van onze Eeuw'⁴. Meijer vertelt in het voorwoord ook hoe Spinoza op zijn aandringen dit werk – waar hij zelf ook al eens aan was begonnen – voltooide voor een uitgave, en hoe Spinoza aan hem de zorg voor de publicatie had opgedragen⁵. De uitgave verschijnt bij Jan Rieuwertsz, evenals een jaar later de vertaling van Pieter Balling, *Renatus des Cartes beginzelen der wysbegeerte*. Dit geschrift over de ideeën van Descartes is het enige werk van Spinoza dat tijdens diens leven werd uitgegeven met de naam van de auteur op het titelblad.

Na het vonnis wegens spinozistische en sociniaanse ideeën dat voor Adriaan Koerbagh in 1669 de dood ten gevolge had, is het enthousiasme van de Amsterdamse vrienden van Spinoza denkkelijk wat bekoeld. Van den Enden vertrok het jaar daarop, in 1670, uit de stad en vestigde zich in Frankrijk, waar ook hij afwijkende ideeën en daden, maar nu op politiek terrein, met de dood zou moeten bekopen⁶. Simon Joosten de Vries was al gestorven in 1667 en Pieter Balling stierf nog voor 1669.

Meijer had zich steeds meer van de wijsbegeerte afgekeerd om zich bezig te kunnen houden met toneel en letterkundig werk. Samen met Bouwmeester wijdde hij zijn krachten aan het nieuwe 'konstgenootschap' dat zij in 1669 hadden opgericht. Gedurende de laatste jaren van Spinoza's leven horen we niet meer van Bouwmeester of van Meijer. Aan hun schriftelijk verkeer met Spinoza kwam weldra een einde.

¹Geciteerd naar Meinsma 1896: 203, 204.

²*Nederlands cartesianisme*: 386.

³De tekst van deze brieven in *Spinoza. Briefwisseling*: 120-129, 144-145.

⁴Op p. [3].

⁵*Nederlands cartesianisme*: 388-391.

⁶Van den Enden nam er deel aan een samenzwering tegen Lodewijk XIV en werd in 1674 veroordeeld tot de galg. Meinsma 1896: 412-414.

Ook Thijssen-Schoute maakt de gevolgtrekking:

Meer dan alle dogmatisch verschil moet Meyers belangstelling voor dichtkunst en toneel en zijn zucht, een voorname rol te spelen in het amsterdamse kunstleven, Meyer op wegen gedreven hebben ver verwijderd van de spinozistische¹.

Toen Spinoza in 1677 was gestorven, zorgden de Amsterdamse vrienden dat zijn verzameld werk werd uitgegeven. Dat gebeurde op verzoek van George Hermann Schuller, een jonge arts uit Amsterdam, die met Spinoza correspondeerde voor diens overlijden en die hem regelmatig had bezocht.

De lessenaar met Spinoza's nagelaten geschriften werd bezorgd bij Jan Rieuwertsz. De *Opera posthuma* verscheen nog in hetzelfde jaar bij Rieuwertsz, zonder vermelding van plaats of uitgever. Vrijwel zeker werd de *Praefatio*, in het Nederlands opgesteld door Jarig Jelles, door Meijer in het Latijn vertaald. De *Opera posthuma* zelf werd door J.H. Glazemaker vertaald in het Nederlands en deze vertaling zag, eveneens in 1677 bij Jan Rieuwertsz, het licht als *De nagelate schriften van B.d.S.* Weer werden plaats en uitgever verzwegen. De vertaling was zo snel vervaardigd dat men heeft verondersteld dat de Amsterdamse vrienden er, mogelijk al in een eerder stadium, aan hebben meegewerkt².

In de wijsbegeerte is men Lodewijk Meijer nog altijd dankbaar voor zijn bemoeienissen met Spinoza. Zoals Axters bijvoorbeeld:

Behalve een baanbreker op stuk van Nederlandsche wijsgeerige lexicographie is Meyer (...) vooral de man aan wie elk de kennis van het werk van Spinoza te danken heeft³.

Misschien wordt de betekenis die Meijer voor Spinoza heeft gehad hier wel wat overschat. In elk geval heeft de geschiedenis van de wijsbegeerte de neiging om de betekenis die, andersom, Spinoza voor Meijer heeft gehad te overdrijven. Spinoza is voor Meijer zeker belangrijk geweest. Maar het was een belang van tijdelijke aard.

Treffend is dit onder woorden gebracht door Thijssen-Schoute:

Voor de laatste drie [nl. Jelles, Balling en Simon de Vries] moge hun vriendschap met Spinoza de belangrijkste gebeurtenis in hun leven betekend hebben, maar voor Meyer en Bouwmeester gaat dit niet op, zodat het dan ook niet overeenkomstig de historie is hen te zeer te willen vastklitten aan het amsterdamse spinozistische collegium⁴.

Een nagekomen bericht over Meijers relatie met Spinoza houdt verband met de dood van de wijsgeer in 1677. Sinds 1671 woonde Spinoza in Den Haag, bij schilder Van der Spyck en diens vrouw. Spinoza leed al meer dan twintig jaar aan tering, toen hij in 1676 zijn einde voelde naderen. George Hermann Schuller, de Amsterdamse geneesheer die hem regelmatig opzoekt, stelde in februari 1677 vast dat hij niet lang meer te leven had⁵. Kort daarop stierf Spinoza, in aanwezigheid van de Amsterdamse geneesheer die hij had ontboden.

Een uitvoerige beschrijving van deze gebeurtenissen gaf de Haagse lutherse predikant Johannes Köhler, oftewel Colerus, bijna dertig jaar later, in 'een naukeurige levensbeschrijving, van dezen beruchten wysgeer' Spinoza⁶:

¹*Nederlands cartesianisme*: 407.

²*Spinoza. Briefwisseling*: 34.

³Axters 1937: 117*.

⁴*Nederlands cartesianisme*: 357.

⁵Meijer 1897.

⁶Johannes Colerus, *De waarachtige verryzenis Jesu Christi uit den dooden, tegen B. de Spinosa en zyn aanhangers verdedigt (...) Benevens een naukeurige levens-beschrijving, van dezen beruchten wysgeer, zo uit zyn nagelate schriften als mondeling verhaal van nog in 't leven zynde geloofwaardige personen, zamengesteld.* Amsterdam 1705. Het geciteerde fragment staat op p. 201 en 102 [202].

Hy¹ hadde een zeker Medicus L.M. van Amsterdam by zig ontboden, die aan de huisgenoten belaste van een ouden haan te kopen, en dezelve nog dien morgen te koken, op dat Spinoza 's middags het nat daarvan nuttigen mogt, gelyk dan geschiede; en de Huisheer neffens zyn liefste t'huis komende, at hy daar nog met smaak van. 's Agtermiddags gingen de huisgenoten gezamentlyk ter Kerk, blyvende de voornoemde Docter L.M. alleenig by hem; maar uit de Kerk komende, hoorden se dat Spinoza ten drie uren in tegenwoordigheid van deze Doctor overleden was: dewelke nog dien zelve avond met de nagtschuit weder naar Amsterdam vertrok, ziende na de verstorvene niet eens meer om, nadien hy eenig geld 't geen Spinoza had laten op de tafel leggen, te weeten een Dukaton, en nog eenig kleyn geld, beneffens een mes met een zilver hegt by zig gestoken had, en daarmede doorgegaan was.

Er is nogal wat geschreven over de hier genoemde 'L.M.', en niet zelden met leedvermaak. De letters moesten wel voor 'Lodewijk Meijer' staan.

In een artikel over 'Dr. Schuller en B. de Spinoza'² heeft W. Meijer op overtuigende wijze zijn mening verdedigd dat de Amsterdamse geneesheer aan Spinoza's sterfbed George Hermann Schuller is geweest. In een van zijn brieven aan Leibnitz, die van 13 november 1677, berichtte Schuller als executeur van Spinoza's geestelijke nalatenschap, dat hij Spinoza's manuscripten 'ante et post ejus obitum', voor en na diens overlijden, stuk voor stuk had bekeken. Na de verzegeling diezelfde avond was daar geen gelegenheid meer voor.

Aanvankelijk bood Schuller Leibniz het handschrift van de *Ethica* te koop aan. Maar in een volgende brief deelde hij mee dat hij erin was geslaagd de vrienden in Amsterdam over te halen om zelf de uitgave van de *Opera posthuma* op zich te nemen. Deze vrienden waren Jarig Jelles, Bouwmeester en Meijer, die dus oorspronkelijk de handschriften niet in handen hebben gehad.

Op de avond van Spinoza's overlijden werd een inventaris opgemaakt van al zijn bezittingen, waarna alles werd verzegeld. Bij de inventaris werd eerst "d'heer Georgius Hermanus" door de notaris als getuige opgeschreven, maar later werd de naam doorgehaald en door die van een andere getuige vervangen. W. Meijer concludeert dat George Hermanus Schuller wel aanwezig was, maar niet als officieel getuige heeft willen optreden, of niet heeft kunnen optreden, vanwege zijn vertrek met de nachtschuit³.

Waarschijnlijk heeft Colerus, toen hij 28 jaar later hoorde van een Amsterdams geneesheer die indertijd bemoeienis had met het sterfbed van Spinoza, gedacht aan de bekende Lodewijk Meijer, die immers met Spinoza bevriend was geweest. Maar waarom zou Spinoza, in zijn laatste levensjaren trouw bezocht door George Hermann Schuller, die hij ook raadpleegde over zijn gezondheid, plotseling Lodewijk Meijer hebben laten komen om hem op zijn sterfbed bij te staan? Overigens, waarom zou Spinoza het geld en het mes 'met een zilver hegt' waarvan Colerus spreekt, niet zelf geschonken hebben aan de geneesheer die hij ontboden had, als aandenken, of als vergoeding van de gemaakte kosten?⁴

2.3.5. De *Philosophia S. Scripturae interpres* en *De philosophie*

In 1666 verscheen te Eleutheropoli⁵ anoniem een opzienbarend werk. Het was de *Philosophia S. Scripturae interpres; Exercitatio paradoxa*, waarvan naderhand door mededelingen van Colerus, Jan Rieuwertsz jr. en anderen, is gebleken dat Lodewijk Meijer

¹nl. Spinoza

²*De navorscher* 1897: 605-608.

³Tot zover W. Meijer. Zie over deze kwestie bijv. ook Meinsma 1896: 434, en Steenbakkers 1994: 59, 60.

⁴Zie ook Monnikhoff, *Ethica of zede-leer*, Voor-reeden p. [41]n en [42]n. K.B. Den Haag [Hs 75 G 16].

⁵Vrystadt, een bekende schuilnaam voor Amsterdam.

de auteur was¹. De Nederlandse vertaling verscheen in 1667 te Vrystadt² als *De philosophie d'uytleghster der H. Schrifture. Een wonderspreuckigh tractaet*. Een uitgever werd niet genoemd, maar zowel origineel als vertaling werden uitgegeven door Jan Rieuwertsz.

De overzetting in het Nederlands moest wel door Meijer zelf zijn vervaardigd. Zij vertoonde een vrijheid in bewerking, zoals slechts een auteur zich kon veroorloven. In origineel en vertaling gaf de auteur blijk van zijn taalkundige interesse en de taalkundige voorbeelden waren in beide met zorg gekozen³. Er bestond een duidelijke samenhang tussen dit wijsgerig werk en Meijers lexicografische ideeën⁴. In de vertaling werd bovendien expliciet naar de *Woorden-Schat* verwezen⁵.

Meijer vervaardigde de *Philosophia* nadat hij uit Leiden was teruggekeerd:

Want na dat wy, de loopbaen van de studie der Academie ten eynde gelopen⁶, en de kennis soo der hoge Faculteyten, gelijk men hen noemt, als der andere Philosophische leeringen (...) gevat hebbende, weêr t'huys gekomen waren (...) soo heeft het ons goet ghedacht eerstelijck het gemoedt tot de Theologie te keeren, als de gene, die alle d'andere wetenschappen verre overtreft, dewijl sy de wegh van heyliglijck en saliglijck te leven aen de menschen toont...⁷

Uit angst voor de reacties der 'Theologanten' had hij enige jaren gearzeld het werk te publiceren, zo vertelt Meijer in het nawoord. Hij moet het dus al een paar jaar vóór 1666 hebben geschreven:

Ick heb, waerde Leser, langh en dickwijls by my self overwoghen of ick dese mijn vrucht, nu rijp gheworden, en voldragen, doch die echter aen een seer groot ghetal van Theologanten ontijdigh en monstrueus sal schijnen, onder de Pars sou brengen, en in 't licht geven, dan of ick de selfde by my sou verdrucken, en voor eeuwich ter duysternis verwysen. (...) Daer waren (...) twee verhindernissen, en die noch seer groot, van de welcken d'een my, en d'ander de Christelijcke Kercken aengael⁸.

En dese twee verhindernissen hebben my van soo groot gewicht gescheenen, dat ick dit Tractaet alreê eenige jaren van de Pars heb afgehouden, en dickwijls by my self beslooten dat het nooyt ghedruckt sou worden...⁹

In dit werk gaat Meijer er van uit 'dat de Boecken van 't Oude en Nieuwe Testament 't onfeylbare Woordt van d'almachtige Godt' bevatten, en dat is de 'grondtvest van alle Theologie'¹⁰. Daarnaast prijst hij 'de seer voortreffelijcke Rénatus Descartes, die seer heerlijcke en flickerende nieuwe Star'¹¹.

Meijer had de bedoeling met dit geschrift voor de theologie te doen wat Descartes voor de filosofie had gedaan. Hij wilde alles verwerpen wat betwijfeld kon worden, zodat tenslotte alleen zaken overbleven waaraan geen twijfel mogelijk was. Als onbetwifelbaar uitgangspunt koos hij dat de Heilige Schrift het onfeilbare Woord van God is en dat daarom de ware zin ervan samenvalt met de waarheid. Als tweede vast punt voegde hij er echter aan toe dat de wijsbegeerte de onfeilbare norm voor de uitlegging van de Schrift is. Deze verklaring van de Schrift leidde er vervolgens toe dat allerlei bekende theologische opvattingen die niet met de rede te vatten zijn, werden afgewezen¹².

¹*Nederlands cartesianisme*: 395.

²nl. Amsterdam.

³*Nederlands cartesianisme*: 395, 399.

⁴Meer hierover in deze studie op p. 398 e.v.

⁵*De philosophie*: 14.

⁶Op deze plaats dient 'hebbende' ingevoegd.

⁷Voorreden p. [2].

⁸*De philosophie*: 127.

⁹*De philosophie*: 129.

¹⁰*De philosophie*: [7].

¹¹*De philosophie*: 50.

¹²Sassen 1959: 181, 182.

Hubbeling wijst erop dat zowel Descartes als Spinoza ieder op een eigen wijze theologie en filosofie wilden scheiden, maar dat Meijer deze scheiding afwees. Hij kantte zich ook tegen de gereformeerde gedachte dat de Schrift door de Schrift verklaard moest worden¹. Thijssen-Schoute is van mening dat Meijer in dit werk de Cartesiaanse methode op ongeoorloofde wijze heeft toegepast. Meijer mag in zijn *Philosophia* Descartes prijzen en navolgen, maar dat verhinderde hem niet daarin iets te ondernemen wat Descartes met afgrijzen zou hebben vervuld².

Meijer ontketende een storm van verontwaardiging door op deze manier aan de wijsbegeerte bij de verklaring der Heilige Schrift het hoogste gezag toe te kennen. De door hem voorziene reacties bleven niet uit en uiteindelijk werd er een twintigtal gepubliceerd³. Meijer antwoordde niet op de heftige aanvallen. Misschien omdat hij er geen heil in zag, maar zeker ook uit veiligheidsoverwegingen. De haat der 'theologanten' zou hem immers zelfs zijn broodwinning kunnen kosten. Dat had hij in het nawoord van het werk reeds uiteengezet⁴. Vandaar ook zijn anonimiteit.

In 1674 werd de *Philosophia* als gevaarlijk en goddeloos verboden. Knuttel vermeldt dat gedeputeerden van de Noord en Zuid-Hollandse synodes na de verschijning van de *Philosophia* een klacht indienden bij de regering, aanvankelijk zonder succes. Pas na de dood van raadpensionaris Jan de Witt in juli 1672, werd het werk door het Hof van Holland verboden verklaard, gelijk met Spinoza's *Tractatus theologico politico*. Het waren 'godslasterlijke ende zielverdervende boecken'. In Friesland was de *Philosophia* reeds in november 1666 verboden⁵.

Spinoza hoorde niet bij hen die de rede zagen als de uitlegster der Schrift. Er is wel gezegd dat na het verschijnen van de *Philosophia* de vriendschap tussen Spinoza en Meijer bekoelde, omdat van na die datum geen briefwisseling meer bekend is⁶. Toch zijn in 1674 Spinoza's *Tractatus theologico-politicus* en Meijers *Philosophia* samen uitgegeven in één band, waarna ze beide door een verbod werden getroffen. Deze gezamenlijke uitgave verscheen anoniem, met drie verschillende, fictieve titelpagina's, voorzien van valse titels en uitgevers⁷. In werkelijkheid was Jan Rieuwertsz de uitgever en het lijkt niet erg waarschijnlijk dat Rieuwertsz, die behoorde tot de vriendenkring van Spinoza en diens vaste uitgever was, een heruitgave van de *Tractatus* zou verzorgen op een manier die in strijd was met de verlangens van de wijsgeer⁸.

De 'Epilogus' van Meijers *Philosophia* besluit met de vroegst bekende zinspeling op de *Korte verhandeling van God, de mensch en deszelfs welstand*. Het is een jeugdwerk van Spinoza dat deze in 1662 vanuit Rijnsburg de Amsterdamse vrienden toestuurde. Omstreeks dat tijdstip moet Meijer de *Philosophia* op papier hebben gezet.

¹Spinoza. *Briefwisseling*: 44.

²Thijssen-Schoute 1967. Meer over de inhoud van de *Philosophia* zie: *Nederlands cartesianisme*: 395-400, Klever 1997: 63-85, Bordoli 1997: 72-203.

³Een uitvoerige bespreking van deze reacties geeft Bordoli 1997: 232-383. Voor een beknopte weergave zie: Sassen 1959: 182, 183.

⁴*De philosophie*: 128.

⁵Knuttel 1914: 91, 115, 116.

⁶*Nederlands cartesianisme*: 404.

⁷Zie: Kingma en Offenbergh 1977: 11.

⁸Ook Klever ziet in deze gezamenlijke uitgave een signaal dat de werken naar het oordeel van de Spinoza-vrienden geen tegenstelling vormden. Hij is zelfs van mening dat Meijer en Spinoza met beide werken op één lijn zitten en dat Spinoza in zijn *Tractatus theologico-politicus* een volgeling was van de 'wetenschappelijke hermeneutiek' in Meijers *Philosophia*. Zie Klever 1997: 63n, 79-83.

Juist in onze tijd wordt veel geschreven over Lodewijk Meijer als wijsgeer en als vriend van Spinoza. Nog onlangs is de loftrumpet over Meijers *Philosophia* gestoken door Klever. Deze roemt Meijers geschrift, in het bijzonder de taalkundige ideeën erin:

Meyers studie over de *Philosophie als uitlegster van de H. Shrift* behoort tot het allerbeste wat de Nederlandse Verlichting van de zeventiende eeuw heeft voortgebracht. Daarnaast is het ook een eminente taalkundige verhandeling, die zijns gelijke niet kent.

Als lezer ben ik mateloos onder de indruk van deze geniale Meyeriaanse taalkunde, die ik zo schitterend, zo helder en zo onaantastbaar en onweerlegbaar acht, dat ik er eigenlijk niets aan toe te lichten of toe te voegen heb.¹

Ter nuancering van deze lof mag de meesmuilende reactie van Lotte Jensen niet onvermeld blijven:

Enige waarschuwingen voor de neerlandici die Klevers studie ter hand nemen, zijn echter wel op zijn plaats. Klevers mateloze bewondering voor Spinoza, die aan verafgoding grenst, leidt tot een overmatig gebruik van superlatieven. Iedere besproken tekst is ‘schitterend’, ‘eminent’, ‘onaantastbaar’, of van ‘ongekende waarde’.²

Kortom, de belangstelling voor dit onderwerp is nog springlevend.

2.3.6. Schouwburgregent eerste periode 1665 - 1669

Toen in 1666 de *Philosophia* uitkwam en in 1667 *De philosophie*, hield Meijer zich al lang met andere dingen bezig en werd hij in beslag genomen door zaken van toneel en schouwburg.

De Schouwburg van Amsterdam was in het jaar 1664 grondig verbouwd. Het gebouw was dubbel zo groot geworden en had nu een toneel ‘na d’Italiaanse manier’. Het was voorzien van zeven zinkluiken, twee wolken, allerlei soort van ‘Vliegwerken’, een kunstig gemaakte zee, en ‘alle omstandigheden van de plaatsen der speelen’ konden getoond worden³. Toen het vernieuwde gebouw in 1665 zou worden geopend, voltooidde Meijer de *Verloofde koninksbruidt*, waarmee hij in 1652 al was begonnen, in de hoop dat het als openingsstuk zou dienen voor de vernieuwde Schouwburg. We lezen het in de voorrede van de *Verloofde koninksbruidt*, die pas enkele jaren later werd uitgegeven:

In zo gheruimen tijdt hebben wy (...) by hooy en by ghras (...) daar aan⁴ ghewerkt, en het heeft somtijds, gheheele jaaren na elkanderen, achter de bank gheleeghen, en het zoude daar mooghelijk noch legghen, hadde de verbouwinge, en verbeeteringe der Schouwburgh, in den jaare 1665, my niet opghewekt, en, beneevens andere konstghenooten, aangehepikkeldt, met hoop van het gheluk te zullen ghenieten, om daar meede het hermaakte Tooneel in te zien wijen. Maar dat heeft my ghemist, en die, welken dat bewindt, en opzicht, te dier tijdt, aanbevoolen stondt, hebben een andere tooneelspel tót dat werk waerdigher ghekeurdt.⁵

Hoewel Kalff, en hij niet als enige, heeft geconcludeerd: ‘Dit jaagde Meijer in het harnas tegen de schouwburgregenten’⁶, klinkt uit Meijers woorden geen rancune. Meijer komt er rond voor uit dat zijn stuk niet werd gekozen. Hij werd echter wel aangesteld tot regent van de vernieuwde Schouwburg, mogelijk als bewonderaar van Jan Vos. Het was ook een zinnebeeldig stuk van Jan Vos dat als eerste in de nieuwe Schouwburg werd vertoond en dat de passende titel droeg *De inwijding van de schouburg*⁷. En het was diens enige

¹Klever 1997: 85 en 84.

²Jensen 1998.

³Worp 1908: 68, 69.

⁴nl. aan de *Verloofde koninksbruidt*.

⁵Voorrede *Verloofde koninksbruidt*: [1].

⁶Kalff 1915.

⁷Wybrands 1873: 113, 114.

dochtertje Maria dat de eerste steen voor de nieuw Schouwburg mocht leggen, waarbij ze een gedicht van haar vader voordroeg.

Jan Vos was van 1647 tot zijn dood in 1667 nagenoeg onafgebroken schouwburgregent. Hij leefde in Amsterdam in de jaren 1610-1667 en was katholiek. Net als zijn vader was Vos glazenmaker en in 1652 werd hij aangesteld tot stadsglazenmaker. Ook kreeg hij het ambt van wijnroeiër¹. Jan Vos was dichter en toneelschrijver en van zijn hand was het beroemde gruweldrama *Aran en Titus* uit 1641. Zijn *Medea* van 1665 was het eerste volledige treurspel met kunst- en vliegwerken². Meijer heeft Vos aanvankelijk ongetwijfeld bewonderd en nagevolgd. In de *Verloofde koninksbruidt* is invloed te bespeuren van de *Aran en Titus*. En de kunst- en vliegwerken uit de *Medea* werden door Meijer zelfs overtroffen in het *Ghulde vlies*, dat verscheen in 1667.

Lodewijk Meijer werd in 1665 een van de zes regenten of 'hoofden' van de Schouwburg. Deze schouwburgregenten werden aangesteld door de burgemeesters, op voordracht van de regenten der godshuizen. De opbrengst van de Schouwburg was voor eenderde deel bestemd voor het oudemannenhuis, en voor tweederde deel voor het weeshuis. De regenten van de godshuizen hadden dus veel belang bij een goede schouwburgopbrengst en daarom bij de vertoning van stukken die veel publiek trokken.

De schouwburghoofden vergaderden gewoonlijk twee maal per week in de kamer boven het voorgebouw van de Schouwburg, waar op maandag en op donderdag werd gespeeld. Zij hadden een tijdrovende erebaan en voerden het gehele bestuur over Schouwburg, toneelspelers en geldzaken. De schouwburghoofden beslisten welke stukken gespeeld zouden worden, verdeelden de rollen, wezen de kostuums aan en bepaalden de inrichting van het toneel. De toneelspelers waren bij hen in dienst. In 1664 waren dat twintig acteurs en drie actrices³.

Meijers eerste regentschap duurde vier jaar. Het begon in 1665 en eindigde in 1669. Mederegenten waren gedurende de gehele periode Tobias van Domselaer⁴, Jacob van der Poel⁵ en Cornelis van der Cruyssen⁶. In de eerste twee jaar bovendien Jan Vos en Cornelis de Vries⁷, die halverwege Meijers zittingsperiode werden opgevolgd door Simon Engelbrecht⁸ en Jacob Vallan. Deze laatste was Meijers vroegere studievriend en hij was tegelijk met Meijer twee jaar hoofd van de schouwburg⁹.

¹Een beëdigd wijnroeiër stelde voor de overheid de inhoud vast van grote vaten wijn. Vos zal deze betrekking hebben laten waarnemen.

²Gegevens over Jan Vos: Dudok van Heel 1980. Meer over het toneelwerk van Vos: Buitendijk 1975.

³Buitendijk 1975: 13.

⁴Tobias van Domselaer, 1611-1685, koopman, historieschrijver vooral over Amsterdam. Hij was in totaal 23 jaar schouwburgregent, waarvan 6 jaar gelijktijdig met Meijer. Van Domselaer was bevriend met Jan Vos en hoorde later bij de tegenstanders van Meijer. Zie: Dudok van Heel 1980, Wybrands 1873: 227-230, *NNBw* VIII: 408. 409.

⁵Van Jacob van der Poel is alleen bekend dat hij stierf in 1669. Hij was acht jaar schouwburghoofd, waarvan vier jaar gelijk met Meijer, wiens medestander hij was. Zie: Dudok van Heel 1980 en Wybrands 1873: 227-230.

⁶Cornelis van de Kruyssen leefde in de jaren 1620-1693 en was roomskatholiek. Van de Kruyssen was koopman, dichter, 14 jaar schouwburgregent, waarvan vier jaar gelijk met Meijer. Hij hoorde bij diens tegenstanders. Zie Dudok van Heel 1980 en Wybrands 1873: 227-230. Volgens Van der Aa (II: C 280) schreef hij het treurspel *Schakinge van Judith, dochter van Keyzer Otto III*. Amsterdam 1642.

⁷Mr Cornelis de Vries leefde de in jaren 1629-1673. Hij was ongehuwd. Secretaris der Thesaurieren 1656, secretaris van de stad 1661, dichter. De Vries was vier jaar schouwburgregent, waarvan twee jaar gelijk met Meijer. Dudok van Heel 1980, Elias 1903: 289, Wybrands 1873: 227-230.

⁸Simon Engelbrecht, Aken 1606 – Amsterdam 1672, was zijdedwinkelier. Hij was acht jaar schouwburghoofd, waarvan twee jaar gelijk met Meijer. Dudok van Heel 1980, Wybrands 1873: 227-230.

⁹Wybrands 1873: 229.

Nadat in 1667 de gezaghebbende Jan Vos was gestorven, begon het te gisten in het college van schouwbουργregenten. Een teken hiervan was al dat Meijer in 1667 in zijn *Ghulde vlies* schreef dat het hem tegen de borst stuitte dat sommige dichters voortdurend de fouten der Ouden ophaalden, waarmee hij doelde op uitspraken van Jan Vos¹:

De aaloudtheit heeft by my altijd met ghrootachting hoogh te boek ghestaan, en, ghelijk als my 'teeghen de borst was, dat zommighe Dichters, met haat inghenomen, stadigh uitzijn, der Ouden misslaaghen op te haalen, om hen by den onkundighen in verachting te brengen, en door vermindering van der zelve lóf, hun eighen² te hoogher te heffen, en te doen brallen³...

Een teken aan de wand was ook dat Meijer in de voorrede van zijn *Verloofde koninksbruidt* in 1668 sprak over 'wanschepsels van schouwspeelen', die door anderen waren vervaardigd. In deze uitvoerige voorrede zette hij de belangrijkste toneelwetten uiteen voor 'konstghenooten' die er te weinig vanaf wisten. Dat die konstgenoten zich daardoor niet gevlijd hebben gevoeld valt wel te verwachten:

Dit alles⁴ dus wijdtloopigh, en van de ghrondt op te haalen, heeft ons niet ongheraaden ghedacht, om den tooneelbeghonstighers, en konstghenooten, die door onghueleeghenheit haarer beezigheeden gheen tijdt, ófte door onkunde der taalen, gheen gheleeghenheit hebben, om de reeghelen der tooneelkonst naauwkeurighlijk te doorsnuffelen, en na te vórsschen, wat lichts in hun oordeel, en arbeit, toe te straaen: opdat, de rechtschapene kennis eens volmaekten tooneelspels, en in de makers, en in de kykers, de overhandt krijghende, de tooneeldichter niet meêr, door onkunde der wetten van de konst, ófte om ghroot gheloop voor zijn werk te verwerven van de onverstandighe, die ghewoonlijk den ghrootsten hoop uitmaaken, vervalte, om wanschepsels van schouwspeelen ten tooneele te voeren⁵.

Meijer heeft de ontdekking dat de opvattingen van Jan Vos niet de enige weg waren naar succes, bepaald niet voor zich gehouden. Dat inzicht moet hem, bestudeerd man als hij was, gedreven hebben tot een oppositie in het college van schouwbουργregenten, die hem tenslotte zijn zetel zou kosten⁶. In de voorrede van zijn *Verloofde koninksbruidt* beschrijft hij hoe hij aanvankelijk werd gecharmeerd door gruwelspelen en probeerde ze na te volgen, maar hoe hij van gedachten was veranderd:

Wy willen wel niet ontkennen, dat wy, toen dit werk eerst opghezet wierdt, ziende eenighe tooneelspeelen, daar veel moorden, en wreedheeden in ghepleeght wierden, met ghrootten toeloop van Kijkers, en lóf der Dichters vertoonen, op zulk een dwaallicht t'zeil gheghaan zijn: Maar sints heeft de ervaarenheit gheleerd, dat ook, zonder zulke vertooningen, de Anschouwers te behaagen, en in den Schouwburgh te lókken waaren. Weshalven, indien het nu te maaken stonde, zouden wy eenen heelen anderen streek houden...⁷

Veel scherper zou de kritiek zijn tegen Jan Vos die Meijer jaren later uitsprak in het *Naauwkeurig onderwys in de tooneel-poëzy*⁸. Maar dat werk werd pas gepubliceerd in 1765.

Onder de schouwbουργregenten ontstond onenigheid over verschillende kwesties aangaande het toneel. Na de dood van Jan Vos viel het college uiteen in twee vijandige helften. Aan de ene kant stonden Lodewijk Meijer, Jacob van der Poel en Jacob Vallan. Aan de andere kant Simon Engelbrecht, Tobias van Domselaer en Cornelis van der Cruyssen, van wie de laatste twee reeds jarenlang schouwburghoofd waren. Een dergelijke toestand van vijandigheid kon niet blijven bestaan. De oude, meest ervaren regenten

¹*Ghulde vlies*, voorrede p. [11].

²Op deze plaats dient 'lof' herhaald.

³en te doen brallen: en te laten schetteren

⁴nl. de belangrijkste toneeltheorie

⁵*Verloofde koninksbruidt*, voorrede: p. [16].

⁶Van Mourik 1977.

⁷*Verloofde koninksbruidt*, voorrede: p. [10].

⁸Vooraf in: Caput 38. 'Van 't Tooneelspel met Konstwerken'. Zie Harmsen 1989: 421-435.

wonnen de strijd. Meijer en zijn vriend Jacob Vallan werden in 1669 ‘uyt den stoel met armen (...) gebonst’, zoals Thomas Asselijn naderhand verhaalde¹. In hun plaats werden Albert Peters en Jan Koenerding gekozen. Het jaar daarop trad Van der Poel eveneens uit het bestuur. Hij werd opgevolgd door Mr. Johan Blasius, de vijand van Nil².

Meijer heeft zich door zijn ontslag diep gegriefd gevoeld. Vooral Simon Engelbrecht haalde zich zijn eeuwigdurende haat op de hals. Toen de man in 1672 stierf, schreef Meijer speciaal voor die gelegenheid een schimpdicht, ‘Op de Doodt van Simon Engelbrecht, Regent van de Schouwburg’. Het begin luidt:

Des schouwburgs Martelaar, en Kuiper komt te sneeven.
 Hij kupte om 't kerkampt van Diaken twintig jaar,
 Doch martelde vergeefs; en vijf om 't Hoofdschap³, daar
 Hij eindlijk aan raakte, en veel wonders heeft bedreeven;
 Met in te kuipen, en dan weer den schop te geeven.
 In 't Spel vertaalen was hij meester martelaar;
 Hij martelde 't Tooneel met vodden voor en naar;
 Hij martelde zich zelf, en kupte zich om 't leeven...⁴

Als de schouwburgregenten niet wilden luisteren naar Meijers toneeltheorieën, dan zocht hij anderen, die dat wel wilden. Meijer vond ze onder vrienden, bekenden en vakgenoten. Met elkaar vormden zij een ‘konstgenootschap’. Samen wilden ze invloed uitoefenen op het toneel. Zo is het ontslag van Meijer als schouwburghoofd vrijwel zeker de aanleiding geweest tot de oprichting van Nil volentibus arduum. Maar voor we verder spreken over dat genootschap, past het ons nog even te verwijlen bij twee toneelstukken die Meijer tijdens de eerste periode van zijn regentschap publiceerde. In de voorredes zette hij zijn ideeën uiteen over de toneelschrijfkunst.

2.3.7. Het Ghulde vlies 1667

Veel en uitvoerig is er in de literatuurgeschiedenis geschreven over het *Ghulde vlies*, een ‘treurspel met konst- en vlieghwerken’⁵, dat in 1667 werd vertoond in de Amsterdamse Schouwburg. Het was geschreven door Meijer, die toen schouwburghoofd was. Niet alleen in het stuk, maar ook in de omvangrijke voorrede⁶ volgde hij Corneille na.

Hoe het *Ghulde vlies* ontstond vertelt Meijer in het voorwoord. Toen hij zich eenmaal had voorgenomen een treurspel te schrijven met kunst- en vliegwerken, bemerkte hij al spoedig dat zo'n toneelstuk meer bestemd is voor de ogen dan voor de oren, en dat hoeveelheid en kwaliteit van de kunst- en vliegwerken centraal behoren te staan:

... dat wie in zulk een slagh van treurspeelen woude na de kroon steeken, op de veelheid, en verscheidenheit, en heerlijkheit der konst- en vlieghwerken daar in te voeghen, en bequaamlijk te passe te brengen, moest voornaamelijk toelegghen...⁷

Met dit idee voor ogen doorbladerde Meijer

...alle de voornaamste Fransche tooneelspeelen, daar zich iets van deezen aart in opdeede (...) met voorneemen van alle hunne konst- en vlieghwerken, zo het de mooghlijkheit, en ons tooneel niet weigherde, in een schouwspel te vlyen...

¹Thomas Asselijn zegt dit in 1671 in zijn toespraak tot Nil, vóór zijn treurspel *De moordt tot Luyk*.

²Johan Leonardsz Blasius, 1639-1672, advocaat en dichter. Zie Dongelmans 1982: p. 298.

³t Hoofdschap: de functie van schouwburghoofd

⁴*Leidse handschrift*: 74v.

⁵Aldus de titelpagina. Kunst- en vliegwerken zijn toestellen waarmee op het toneel natuurverschijnselen worden nagebootst en bijzondere bewegingen uitgevoerd, en waarmee personen en zaken door de lucht kunnen worden bewogen.

⁶Omvang 14 pagina's met zeer klein lettertype.

⁷Voorredes p. [1].

Daarna moest hij bij de gevonden kunst- en vliegwerken een passend onderwerp kiezen:

Met deesen schat verrijkt hebbe ik voorts alle de Fabulen der aaloude Dichtets¹ op den toets ghebraght, en de proef ghenomen, welke ik met die paerlen en diamanten² op het prachtigste konde uitstrijken, en optooyen; dóch³ gheene ghemoet, die haar lijf daar beter en ghevoeghlijker, mijns oordeels, wist na te buighen, dan de winst van het Ghulde vlies...⁴

Meijers keuze viel op de verovering van het Gulden Vlies, omdat in deze geschiedenis ‘zeer veele konst- en vliegwerken konnen inghevlijdt worden’, én omdat ze ‘reedts in ’t Fransch van een der voortreffelijkste Treurspeldichters, met konst- en vliegwerken versierdt, heerlijk ten tooneel ghevoert was’⁵. Hij doelde hier op het treurspel *La conquête de la toison d’or* van Corneille, uit 1661.

Veel aandacht besteedde Meijer aan de gesproken taal. In een toneelstuk was een verschillende spreektrant vereist voor mensen en voor goden, en deze spreektrant was bovendien afhankelijk van het stuk waarin zij optraden:

Den menschen dan heb ik een stijl toeghepast, den welke tooneelspeelen eighen is, naamelijk, die laegher draaft⁶, als in heldendicht, vermits men in de zelve het leeven nabootst, waar in men nooit zo hoogdravend spreekt, als een Heldendichter verplicht is te schrijven: en na dien laegheren stijl⁷ de dichtmaat ghevoeght, welke allernaast op de ongebondene reeden trekt, naamelijk d’ Alexandrijnsche, die twaalf en dertien letterghreepen behelzende, van Ronsard gheoordeelt wordt allerflaauwst te vallen (...) De Ghóden daarenteeghen hebben wy met de verheevenste stijl der helden- en lierdichters ghepooght op het tooneel te brengen; en ten dien einde⁸ hun doen reedeneeren onder malkanderen met vaerzen van tien en elf letterghreepen, welke na ’t oordeel des zelfden Ronsards hoogdraavender, en met meerder dreun brommen⁹, dan de voorghaande (...) Dóch als zy¹⁰ teeghen de menschen reeden voeren, dien zy orakelen en toekomstige dingen verkondighen (...) hebben wy om de verandering allerhande slagh van lange en korte reeghelen onder een ghemengeldt, die zonder órde door elkanderen rijmen laatende, daar in den Heer Kórneille en andere ghroote meesters in de konst navólghende.¹¹

Altijd had Meijer grote achting gevoeld voor de Ouden en het stuitte hem tegen de borst dat sommige dichters hun tekortkomingen voortdurend benadrukten om hen in diskrediet te brengen¹². Wel meende hij dat men van de toneelwetten der Ouden af mocht wijken als ze in strijd waren met de reden. Met inachtneming van de toneelwetten van de Ouden en van hun navolgers was het ook toegestaan nieuwe wegen te bewandelen, want het vermaak van de toeschouwers behoorde het enige doelwit te zijn van de dichter¹³.

¹Lees: Dichters

²nl. de gevonden kunst- en vliegwerken

³Hier dient herhaald ‘ik hebbe’.

⁴Voorreeden p. [2].

⁵Voorreeden p. [2].

⁶die laegher draaft: die minder hoogdravend is

⁷Hier dient herhaald ‘heb ik’.

⁸Hier dient herhaald ‘hebben wy’.

⁹brommen: galmen

¹⁰nl. de goden.

¹¹Voorreeden p. [13] en [14]. Hierin ging ook Vondel voor. Zie bijvoorbeeld het Berecht voorin de *Jeptha*:

‘Dit treurspel treet voort op vaerzen van tien en elf lettergreepen: naerdien de edele heer Ronsard, de vorst der Fransche dichteren, deze dichtmaet hoogdravender oordeelt, en beter van zenuwen voorzien, en gesteven dan d’ Alexandrijnsche, van twalef en dertien lettergreepen, die, zoo veel langer, naer zijn oordeel, flaeuwer vallen, en meer op ongebonde rede trecken...’ Vondel V: 451.

¹²Jan Vos bijvoorbeeld kritiseerde Aristoteles en Horatius in de voorrede van de *Medea*. Als regent van de Schouwburg vreesde Vos dat streng klassieke drama’s onvoldoende publiek naar de Schouwburg zouden lokken.

¹³Voorreeden p. [11] en [12].

De Ouden gaven in hun toneelspelen weinig personages, ‘luttel werkelijkheids en ghewoels’ en lange alleen- of samenspraken. Maar, aldus Meijer, de tegenwoordige toehoorders wensden vermaak, zowel voor hun ogen als voor hun oren. Zij willen:

...korte reedenen, veel leevendighe beelden op het tooneel, en in de zelve veel ghewoel en werkelijkheid, en¹ te ghelijk ooren en ooghen hun vermaak verschaft hebben.²

Volgens Aristoteles had men voor het opbouwen van de requisieten - en daartoe rekende deze de kunst- en vliegwerken - meer aan toneelbouwers dan aan treurspelschrijvers:

... dat tot het uitvinden en toestellen der tooneelversieringen bequaamer is de kunst van die de tooneelen bouwen, als de kunst van die de treurspeelen dichten. In deeze zetreedden³ staan onder de tooneelversieringen ook de kunst- en vlieghwerken begheeren. Tót beide worden dry konsten vereischt, de Schilderkunst, de Bouwkunst, en de Ghezichtkunde, en tót het laatste⁴ daarenboven de kennis van teeghenwichten, van beweeghingen over katerróllen en windassen, om de werken te doen ghaan...⁵

Dat iemand een treurspel met kunst- en vliegwerken schreef, en niets afwist van tegengewichten, katrollen en windassen, leek Meijer niet verstandig. Zelf had hij soms letterlijk de handen uit de mouwen moeten steken om in de Schouwburg de kunst- en vliegwerken van het *Ghulde vlies* op te bouwen:

Wat ons betreft, wy hebben zelf in de onze⁶ niet alleen het verstandt, maar ook somtijds de handt moeten an de ploegh slaan aleer zy haare volkoomenheid ghetroffen hadden...⁷

In de voorrede van het *Ghulde vlies* komt Meijer naar voren als iemand die de klassieken even grondig kende als de Fransen. Veel van hen waardeerde hij en volgde hij na, maar wanneer hij dat beter achtte, bewandelde hij zonder gewetensbezwaar eigen wegen. Als men het stuk zelf leest, dan blijkt het niet te imponeren. De taal is nogal plechtstatig en saai. Het werd duidelijk geschreven om zoveel mogelijk kunst- en vliegwerken te kunnen vertonen.

Die kunst- en vliegwerken waren wél imponerend. Ze vereisten een bijzonder zorgvuldige en kunstzinnige inrichting van het toneel. Daar waren prachtige voertuigen met veelsoortige trekdieren die goden en godinnen vervoerden, die hen deden opstijgen en neerdalen en veelvuldig door het luchtruim vliegen⁸. Er waren ook wonderlijke zaken op de begane grond te zien, zoals een vuurspuwende draak of een eik die in de vloer verzonk. In het *Ghulde vlies* waren ‘allerhande slagh van beweeghingen’ mogelijk en Meijer beschrijft ze met duidelijke voldoening⁹:

... van onderen op boven het tooneel, en weeder van boven het tooneel na onderen; langs het tooneel, en dat in ’t ronde, ófte dwars daar over; van de wolken af door de lucht tót op het tooneel, en weer van het tooneel tót in de wolken, en wel lootrecht, ófte schuins, en dat weeder van achteren navooren, óft van vooren na achteren, als ook van de rechter na de slinker, ófte van de slinker na de rechterhandt, en dat weeder twee na elkanderen, óft kruiswijze voorby elkanderen, en eindelijk waterpas tusschen het tooneel en de wólken van achteren na vooren. En deeze beweeghingen hebben wy uitghewracht in menschen, in een heuvel, in een slaapkoets, in wólken, welke óft blootelijk door de lucht drijven, ófte zich in tweën scheiden, ófte zich ontvouwen, en weeder toevouwen; en in waghens, ghetooghen van paauwen, van beeren, draaken en zwaanen.

¹Hier dient herhaald ‘willen’.

²Voorreedden p. [12].

³zetreedden: bewering

⁴nl. de vliegwerken

⁵Voorreedden p. [12].

⁶de onze: onze konst- en vliegwerken, nl. in het *Ghulde vlies*.

⁷Voorreedden p. [13].

⁸*Nederlands cartesianisme* p. 408: “Er wordt heel wat ‘schuins en kruiswijs’ gevlogen in het Ghulde Vlies”.

⁹Voorreedden p. [13].

De kunst- en vliegwerken in het *Ghulde vlies* overtroffen zelfs die in de *Medea* van Jan Vos. Maar het wisselen van de bedrijven bleek veel te tijdrovend. Meijer waarschuwt er later voor in het *Naauwkeurig onderwys*:

Maar voor al moet de Dichter letten, dat hy zyne konstwerken zo wel in het voorspel, als in de Bedryven zoodaanig maake dat het wegschikken ofte gereedmaaken vande werktuigen, daar door zy te weege gebragt werden, niet al te lang een tyd wegh sleepe, op dat het verdriet van wachten inde Aanschouwers het vermaak dat haar gegeven word van dien niet overweege, gelijk in myn Gulde Vlies gebeurt is, daar by na zo veel tyd doorloopt met de konstwerken tusschen de Bedryven gereedt te maaken, als die inde Bedryven te vertoonen.¹

Het *Ghulde vlies* ondervond desondanks grote belangstelling, ook van hogerhand. De uitgave in 1667 werd opgedragen aan Mr. Willem Blaau, schepen van Amsterdam. Herdrukken volgden in 1668, 1679 en 1684. Volgens Meijers *Leidse handschrift* werd het stuk op 27 december 1667 in de Amsterdamse Schouwburg vertoond voor het stadsbestuur, op 30 december 1667 voor Cosmo de Medices² en op 27 december 1668 nogmaals voor de stedelijke overheid³.

2.3.8. De Verloofde koninksbruidt 1668

Waarschijnlijk aangemoedigd door het succes van zijn *Ghulde vlies*, liet Meijer een half jaar later de *Verloofde koninksbruidt* verschijnen. Toen hij in 1652 aan dit treurspel begon, stond hij nog sterk onder de invloed van Jan Vos en wilde hij een drama schrijven dat de vergelijking met diens *Aran en Titus* kon doorstaan. Tijdens de jaren waarin Meijer te hooi en te gras aan dit stuk werkte, onderging hij de invloed van Corneille. Zo stond hij tenslotte voor de opgave een gruweldrama in Vossiaanse trant om te bouwen tot een tragedie volgens de regels van Corneille. Men ziet hem hiermee worstelen in de omvangrijke voorrede⁴ die bij de uitgave in 1668 aan de *Verloofde koninksbruidt* was toegevoegd⁵.

Zette Meijer in de voorrede van het *Ghulde vlies* voornamelijk uiteen hoe hij te werk was gegaan bij het schrijven van zijn stuk, en verwees hij daarbij slechts zijdelings naar enkele voorschriften voor het treurspel, in de voorrede van de *Verloofde koninksbruidt* wilde hij een uitvoerige bespreking geven van de belangrijkste toneelwetten. Hij dacht daarmee een dienst te bewijzen aan toneelliefhebbers en toneeldichters die niet genoeg talenkennis bezaten of die te weinig tijd hadden om deze wetten zelf te bestuderen, en zo te bevorderen dat niet langer ‘wanschepsels van schouwspelen’ werden opgevoerd⁶.

Als autoriteiten op toneelgebied noemde Meijer Aristoteles, Horatius en Corneille. Vooral Corneille, want dat was een man van de praktijk:

Wy hebben daar in niemandt tót bekrachtiging onzer stellingen anghetooghen, als Aristoteles, Horatius, en Kórneille: de twee voorste, om de eerbiedigheidt, die wy der Oudheid toedraaghen, van wiens wetten wy zeer noode zouden afwyken: en de aatste⁷ omdat hy, ons weetens, de eenighste is, onder de heedendaaghsche Meesters in de Konst, die

¹Caput 38. ‘Van ‘t Tooneelspel met Konstwerken’. Zie Harmsen 1989: 427.

²Cosmo III, Prins van Toskane, zoon van groothertog Ferdinand, bracht tijdens de onderhandelingen te Breda een bezoek aan Amsterdam. Vondel schreef een ‘Beurtgezang’ op zijn komst, verschenen als plano-uitgave. Vondel VII: 357-360.

³Gedichten voor deze opvoeringen in het *Leidse handschrift*: 51r-55v. Van de Louw, III: 755, meldt 16 opvoeringen in de Amsterdamse Schouwburg, in de jaren 1667-1670.

⁴Omvang 17 pagina’s tekst in zeer kleine letter.

⁵*Verloofde koninksbruidt* 1978: 5. Ook Konst merkt op: ‘In de lange “Voorreedden” oriënteert Meyer zich op de nieuwe, classicistische poëtica van Franse origine, maar het treurspel zelf vertoont nog veel trekken van de traditionele senecaans-scaligeriaanse toneelpraktijk’. Konst 1993: 209.

⁶Voorrede p. [16].

⁷lees: laatste

uit eighene ondervindinge van het tooneel, en opmerkinge, wat daar op zynen anschouweren behaaghlijk, ófte onbehaaghlijk gheweest is, gheschreeven heeft...¹

Vrijwel alle theorie die Meijer behandelde ontleende hij aan Corneille, in het bijzonder aan diens *Discours sur le poème dramatique*². Meestal gaf hij eerst een theoretisch gedeelte en besprak hij daarna de manier waarop hij deze theorie in de *Verloofde koninksbruidt* had toegepast. Hij behandelde zodoende hoofdzakelijk wat hem voor zijn toneelstuk van belang leek en bleef verder aan de oppervlakte³.

Uitvoerig memoreerde Meijer de voorgeschiedenis van het stuk, waaraan hij al was begonnen in 1652 en dat hij in 1665 voltooide voor de verbouwde Schouwburg:

Dit Treurspel, schoon het nu eerst, en wel een halfjaar na mijn Ghulde Vlies, voor den dagh komt, heeft echter, al dry jaaren voor het zelve voltooidt, en over de twaalf jaaren onder handen gheweest, zijnde al in den jaare 1652 opghezet⁴. In zo gheruimen tijdt hebben wy (...) by hooy en by ghras, als 't spreekwoordt zeidt, daar aan ghewerkt, en het heeft somtijds, gheheele jaaren na elkanderen, achter de bank gheleeghen, en het zoude daar mooghelijk nóch legghen, hadde de verbouwinge, en verbeeteringe der Schouwburgh, in den jaare 1665, my niet opghewekt, en (...) aangheprikkeldt...⁵

Om de *Verloofde koninksbruidt* tenslotte toch nog uit te geven, schrapte Meijer 600 van de 2400 verzen die het stuk oorspronkelijk telde en bewerkte hij het opnieuw:

Nu eindelijk (...) hebben wy, het voor den dagh haalende, en overlopende, daar in veele gheen gheringe misslagen verholpen; veel, dat doof⁶, en dóf van ghlans was, luister by ghezet; veel, dat te slecht voor een treurspel, en te laf vloeyde, met wat deftigheids hoogher doen draaven⁷, eenighe verouderde zinryke woorden, daar toe uit den schimmel voor den dagh ghesleept, en andere nieuwghesmeede invoerende...⁸

Zoals in bovenstaand citaat te lezen is, was het Meijers opzet het treurspel te verfraaien door nieuwgevormde woorden toe te voegen, evenals een aantal betekenisvolle verouderde woorden. Ter illustratie volgt nu een fragment uit het stuk⁹, waarin vijf woorden voorkomen (hier onderstreept) die Meijer een jaar later als trefwoorden op zou nemen bij de verouderde en ongewone woorden in het derde deel van de *Woorden-Schat*¹⁰:

Vel(leede) Wanneer de droeve nacht haar' schimmen
 Strooit door de lucht, en zoomt met schaduwe onze kimmen,
 Verschijnt my meêrmaals dat ghrootachtbaar aanghezicht,
 Niet als 't, verheerlijkt met het eerentfeste licht
 Der oppermajesteit, ontzagh'lijk plagh te zitten
 Ter hooghe zeeteltroon der wijdtberoemde Britten:
 Maar¹¹ (laas!) beklonterdt, met het kladd'righ inghewandt
 Des bekkeneels¹², begruist met bloedigh stóf, en zandt,
 En onghezien, door wondt op wondt, die stadigh druipen.

Fast(arad) 't Zijn yd'le droomen, die uw' herssenen bekruipe,
 En 't maalende verstandt beschertsen, in den slaap.

Vel(leede) 't Is waarheidt, en gheen droom, waar aan ik my verghaap:
 't Ghemoet my waakende¹³, en ik zie't, met opene ooghen.

¹Voorrede p. [16].

²Verschenen in 1660.

³*Verloofde koninksbruidt* 1978: 49, 50.

⁴De zin loopt niet. Mogelijk is bij het zetten een stukje weggefallen.

⁵Voorrede p. [1].

⁶doof: dof, mat

⁷hoogher doen draaven: een hogere vlucht doen nemen

⁸Voorrede p. [1].

⁹*Verloofde koninksbruidt* p. 5.

¹⁰Meer hierover op p. 406 van deze studie.

¹¹Hier dient waarschijnlijk ingevoegd: dat ghrootachtbaar aanghezicht verschijnt my

¹²bekkeeneel: schedel

¹³Het komt mij tegemoet terwijl ik wakker ben. Een ongebruikelijke constructie.

Meijer gebruikte in dit stuk verouderde woorden en ongewone nieuwvormingen om de taal te verfraaien. Dit laat zien hoezeer hij het purisme op dat moment nog was toegedaan. Het Frans-classicisme van Nil zou eisen dat de taal van de dichter eenvoudig en zuiver was. De taal van de *Verloofde koninksbruidt* was wel zuiver, maar zeker niet eenvoudig, zoals het voorgaande fragment duidelijk illustreert.

Een modelstuk werd de *Verloofde koninksbruidt* niet, ondanks de lange bewerkingstijd. Meijer gaf het volmondig toe en legde herhaaldelijk uit in welk opzicht het in strijd was met de toneelwetten. Toen hij er indertijd aan begon, kende hij de toneelwetten niet en viel bovendien het gruweldrama nog bij hem in de smaak:

Wy willen wel niet ontkennen, dat wy, toen dit werk eerst opghezet wierdt, ziende eenighe tooneelspeelen, daar veel moorden, en wreedheeden in ghepleeght wierden, met ghrootten toeloop van Kijkers, en lóf der Dichters vertoonen, op zulk een dwaallicht t'zeil gheghaan zijn...¹

Meijer doelde hier ongetwijfeld op de *Aran en Titus* van Jan Vos uit 1641, een gruweldrama in optima forma². Inderdaad vallen ook in de *Verloofde koninksbruidt* de doden bij bosjes. Het opgenomen fragment op de voorgaande bladzijde, illustreert eveneens deze bloederigheid. Het verhaal blijkt daarenboven verwarrend te zijn, het gebeuren onlogisch en ongeloofwaardig.

Hoewel Meijer in de loop der jaren zijn treurspel herhaaldelijk had omgewerkt en herschreven, bleef het een weinig geslaagd stuk en het ondervond dan ook niet veel waardering. Slechts zeven keer werd het opgevoerd en afgezien van de heruitgave in 1978, is er maar één druk van bekend³.

Het was trouwens nogal riskant om zoveel toneelwetten uiteen te zetten ter onderwijzing van 'konstgenoten', en te spreken van andermans 'wanschepsels van schouwspeelen', in de voorrede van een zo weinig geslaagd toneelstuk. Een reactie hierop zou niet uitblijven. Toen enkele jaren later de strijd ontbrandde tussen de leden van Nil volentibus arduum, van wie Meijer er één was, en de schouwburgregenten, werd de *Verloofde koninksbruidt* een der eerste mikpunten van de kritiek der tegenstanders. Het belangrijkste bezwaar tegen het stuk betrof het taalgebruik, dat niet zelden verouderd was, en ingewikkeld, en moeilijk te begrijpen⁴.

Toen Meijer omstreeks 1652 aan de *Verloofde koninksbruidt* begon, had hij al twee toneelstukken vertaald, zo blijkt uit het voorwoord. Wij kennen er maar één, *De looghenaar*. De tweede vertaling, die ons niet bekend is, zou de *Heraklius* van Corneille moeten zijn, waarvan hij in dit voorwoord zegt het vroeger vertaald te hebben⁵.

Voor de *Verloofde koninksbruidt* ontleende Meijer stof aan Corneille, nl. aan diens treurspel *Rodogune*⁶, nam hij een en ander over uit Seneca's *Thyestes*, en gebruikte hij tevens stof van eigen vinding.

¹Voorrede p. [10].

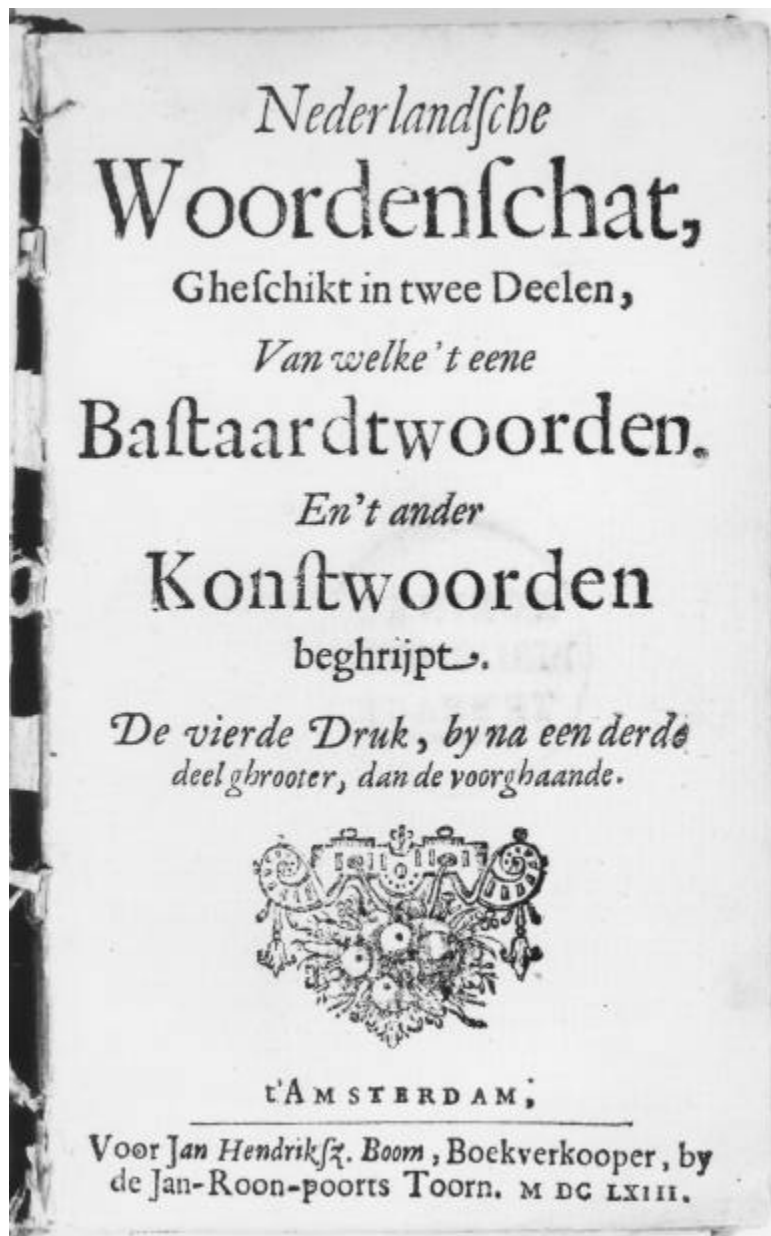
²Konst meent dat de *Verloofde koninksbruidt* dicht staat bij de *Medea* van Jan Vos. Toen Meijer aan zijn *Verloofde koninksbruidt* begon omstreeks 1652 was wel in 1641 de *Aran en Titus* van Jan Vos verschenen. De *Medea* van Vos verscheen pas in 1665, toen de *Verloofde koninksbruidt*, afgezien van de voorrede en wat latere verbeteringen, zeker lang voltooid was. Ook al vertonen de stukken overeenkomst, van rechtstreekse invloed zal nauwelijks sprake zijn. *Konst* 1993: 209.

³Van de Louw, III: 755, meldt zeven opvoeringen in de Amsterdamse Schouwburg in de jaren 1668-1669.

⁴Meer over deze kritiek en over Meijers verdediging van de *Verloofde koninksbruidt* op p. 75 en 76 van deze studie.

⁵Voorrede p. [6].

⁶*Verdeediging van de aangetoogene plaatsen uyt de Verloofde koningsbruidt* p. [20]: 'De Heer Corneille zeidt van zyn Rodogune, welk Spél wy gevolgd hebben...'

4 Titelpagina van de vierde druk van de Nederlandsche Woordenschat, in 1663 uitgegeven door boekverkoper Jan Hendriksz Boom te Amsterdam. Boom was gevestigd bij de 'Jan-Roon-poorts Toorn'. De Jan Rodenpoorts Toren is de huidige Munttoren. Het woordje 'Voor' lijkt erop te wijzen dat deze uitgave door een ander is gedrukt dan door Jan Hendriksz Boom zelf. Uitgever Fonteyn is in 1661 gestorven. Alleen als zijn erfgenamen de drukkerij nog enige tijd hebben voortgezet, zoals wel meer gebeurde, is het mogelijk dat deze vierde druk toch nog uit zijn drukkerij afkomstig is. Het titelvignetje wijst wel in deze richting, want het is bijna gelijk aan het titelvignet in de vorige druk van 1658.

(K.B. Den Haag 525 B 27, vergroot)

2.4. De jaren van *Nil volentibus arduum* 1669 – 1681

2.4.1. De eerste elf leden van Nil

Wij hebben ervoor gekozen om geheel Meijers leven in vogelvlucht te overzien en daarbij de stukken niet uit te sluiten waarin weinig of geen lexicografische activiteiten te bespeuren zijn. Zo'n stuk met geringe lexicografische betrokkenheid is de periode van Nil.

In de loop van 1669 werd door Meijer, Bouwmeester, Andries Pels, Willem Blaaui en anderen een kunstgenootschap opgericht. Met het voorbeeld voor ogen van de Académie Française wilde het zich inspannen om taal en kunst, in het bijzonder de toneelschrijfkunst, te verheffen. Aanvankelijk werd als zinspreuk gekozen 'Latet utilitas', het nut is verborgen. Maar spoedig werd het 'Nil volentibus arduum', niets is moeilijk voor hen die willen. Het genootschap zou later bekend blijven als 'Nil'.

Vanaf het begin in 1669 telde Nil volentibus arduum negen leden. Naast Lodewijk Meijer, en diens vriend Johannes Bouwmeester, waren dat er zeven, van wie Andries Pels de belangrijkste is geweest. Eind 1670 voegde zich nog bij hen Reinier van Diephout en begin 1671 Denys Wynantsz.

Voor ons zijn de 'konstgenoten' van belang. In het bijzonder degenen die vanaf de oprichting in 1669 lid waren van Nil, of die zich kort daarop bij de leden hebben aangesloten. Jarenlang zijn zij intensief met Lodewijk Meijer opgetrokken. Binnen het kunstgenootschap vond Meijer mannen met wie hij zijn liefde voor het toneel deelde, die met hem de toneelschrijfkunst wilden verbeteren, en van wie sommigen net als hij enige tijd regent van de Schouwburg waren.

De leden van Nil volentibus arduum zijn door Huydecoper in zijn afschrift van de notulen van het genootschap opgesomd, gerangschikt volgens het jaar waarin zij als lid tot het kunstgenootschap zijn toegetreden. In zijn uitgave van de Nil-notulen voorzag Dongelmans hen van de voornaamste persoonsgegevens, hoewel er vrij onbekende figuren bij waren, van wie weinig bekend bleef¹. Wij laten hier een korte beschrijving volgen van de eerste elf leden van Nil en benadrukken daarbij vooral eventuele betrekkingen tot Meijer.

Andries Pels, Amsterdam 1631-1681, was de zoon van een rijke suikerbakker en handelaar in Indische waren. Pels was van beroep advocaat en bleef ongehuwd.

Aanvankelijk schreef Pels vooral lierdichten. Liedjes van hem werden opgenomen in *De Amsterdamse mengelmoes* van 1658 en in de *Hollantsche parnas* van 1660 waar ook drie gedichten van Meijer in stonden. Zijn debuut op toneelgebied maakte hij in 1668 met de toneelstukken *Didoos doot* en *Julfus*, waarvoor Vondel en Huygens een drempeldicht schreven. In de jaren 1678-1680 was Pels twee jaar regent van de Schouwburg, gelijktijdig met Meijer². Meijer noemt Pels in de titel van een sonnet van 13 oktober 1673, dat hij speciaal voor Pels' verjaardag schreef, 'Der beiden Rechten Dr.' Het begint aldus:

'T Voornaamste Godendom wanneer gij wierdt gebooren,
Heer Pels, was in de weer. Vrouw Venus met haar Zoon
Ontvonkte u hart met min. Apól schonk u een' kroon
Van lauwerbladen, door geen nijd noch tijd te stooren...³

¹Zie Dongelmans 1982: p. 3-10, 289-291. Persoonsgegevens waarvan geen speciale bron wordt genoemd in de voetnoten zijn hier te vinden.

²Wybrands 1873: 230. Pels werd aangesteld in december 1677.

³Aldus de eerste strofe van het sonnet. Zie het *Leidse handschrift* 61v.

Hoe anders van toon is de ‘verjaarsang’ die Pels op zijn beurt, waarschijnlijk in dezelfde tijd, voor Meijer dichtte en die gezongen moest worden:

‘t Is Meyers heil’ge dag, waarom wy hier vergaaren;	Die Poeet,
Een Gedicht moet ‘er zyn;	O, die weet
Want hy zal ‘er zyn Wyn	Het Sekreet,
Nóch Brood voor Vrienden spaaren:	Daarom zo doet hy ‘t gaaren.. ¹
‘t Is tóch de slémp waarom wy hém verjaaren.	

Pels’ *Minnelieder en mengelzangen* werden na zijn dood in 1684 uitgegeven. Uit de minnezangen komt hij naar voren als een allesbehalve platonisch minnaar².

In 1669 was Pels een der oprichters van het kunstgenootschap Nil volentibus arduum en hij werd een van de belangrijkste leden. In *Q. Horatius Flaccus dichtkunst op onze tijden, én zéden gepast* van 1677 en in het *Gebruik én misbruik des tooneels* van 1681 zette hij de opvattingen van Nil het duidelijkst uiteen. Met zijn beide berijmde kunstleerboeken gaf Pels aan de beginselen van het kunstgenootschap vaster vorm. Men kan hem beschouwen als de wetgever van Nil.

Pels was van de konstgenoten ook de meest gehate figuur. Volgens het hekelend pamflet *De koeckoecx-zangh van de nachtuylen van het collegie Nil volentibus arduum*³ was hij omstreeks 1677 zowel broodmager als kaal en bovendien nog goddeloos. Van ‘de uitgemergelde Pels’ werd gezegd: ‘zijn leven is zoo goddeloos, dat zijn eyge Broers hem niet willen kennen’. Op het portretje dat van hem werd bewaard, is hij echter allerminst mager en tooit een flatteuze pruik zijn hoofd⁴.

Willem Blaau, geboren in 1635, huwde in 1659 Anna van Loon. In 1659 was Blaau advocaat, in 1667 werd hij schepen van Amsterdam en in 1672 werd hij afgezet door stadhouder Willem III omdat hij te weinig prinsgezind was. In de jaren 1679-1686 dreef Willem Blaau samen met zijn broers Pieter en Joan jr. de boekwinkel en boekdrukkerij van hun vader Joan Blaau sr.⁵ Daarna werd het bedrijf door zijn beide broers voortgezet.

In 1667 droeg Meijer het *Ghulde vlies* op aan Willem Blaau, ‘Scheepen der Stadt Amsterdam’. Uit de opdracht bleek dat Blaau ‘de voornaamste heedendaaghsche Italiaansche, Fransche, en Neederduitsche tooneelstukken’ had gelezen en gezien. En dat hij bovendien het *Ghulde vlies* onder ogen kreeg nog voor het verscheen. De opdracht eindigde met een lofsonnet op Blaau, dat Meijer opnam in het *Leidse handschrift*⁶:

O Blaau, wiens open hart gheen neevelen bedekken,
Daar uw Heer Vaders, en Ghrootvaders gheest uitblinkt..⁷

Van Meijers hand is in het *Leidse handschrift* geen verjaarsgedicht voor Willem Blaau te vinden. Wel schreef Meijer een bruiloftsgedicht voor diens broer Pieter, meester in de rechten en secretaris van Amsterdam, toen deze in 1670 trouwde met Martina Piemont⁸.

Zeer bekend werd het zinnespel *Tieranny van eigenbaat in het Eiland van vryekeur* uit 1679, dat Willem Blaau samen met Andries Pels vervaardigde, naar het Italiaanse *La tirannide del interesse* van Sbarra⁹.

¹Pels 1684: 53, 54.

²Deze en andere gegevens betreffende Pels bij Te Winkel 1924: 420, 421.

³Het pamflet hoort bij de doktorentwist van 1677.

⁴Het portretje staat voorin de uitgave 1973 van *Q. Horatius Flaccus dichtkunst*. Zie: Pels 1677.

⁵Gruys en De Wolf 1989: 14.

⁶Het *Leidse handschrift* 48v.

⁷Zijn grootvader was Willem Jansz Blaau, 1571-1638, uitgever en cartograaf. Zijn vader was Joan Blaau, 1596-1673, eveneens uitgever en cartograaf. Deze laatste zette de boekhandel en drukkerij van Willem Jansz. Blaau voort. *NNBwb* X: 68-78.

⁸Het *Leidse handschrift* 29r-31r, gedrukt en ingeplakt: ‘Ter Bruilofte van den E. Heere Mr. Pieter Blaeu...’

⁹*NNBwb* II: 1082, 1083.

Lodewijk Meijer zelf mogen we in deze rij niet ongenoemd laten. Hij was, zoals bekend, een der oprichters van Nil en tevens een van de belangrijkste leden. Waarschijnlijk kan men hem beschouwen als de grote animator van het kunstgenootschap, zowel tijdens de oprichting als tijdens de meest productieve jaren ervan.

Meijer was schouwburgregent in de jaren 1667-1669 en 1677-1681.

David Lingelbach, geboren in 1641, was de zoon van de herbergier die de Nieuwe Doolhof stichtte op de Roosegracht. Hij huwde in 1663 Elisabeth Glaserus en was van beroep chirurgijn.

Voor zijn verjaardag op 29 september 1673 schreef Meijer een sonnet met als begin:

Indien mijn' pen iets onvergankelijk kon dichten,
Zij strengelde eeuwig loof om u Heer Lingelbach...¹

David Lingelbach heeft niet minder dan elf toneelstukken op zijn naam staan, vertaalde en bewerkte, maar ook oorspronkelijke. Hij debuteerde in 1662 met *Appolonius, koningh van Tyrus*, en publiceerde als laatste *Sardanapalus* in 1699.

Lingelbach was een ondernemend man. In 1686 zou hij alleen, of in samenwerking met anderen, opera's laten opvoeren te Buiksloot, en in 1687 huurde hij samen met Jan Koenerding de Amsterdamse Schouwburg, een onderneming die spoedig mislukte².

Johannes Antonides van der Goes, 1647-1684, huwde in 1678 Suzanna Bormans. Aanvankelijk apotheker van beroep, promoveerde hij in 1674 te Utrecht tot doctor in de medicijnen. Hij werd geen geneesheer, waarschijnlijk vanwege zijn zwakke gezondheid, maar vestigde zich in 1674 te Rotterdam als eerste klerk ter secretarie.

Van der Goes was in zijn tijd een bekend dichter en hij was warm bevriend met Vondel. Vanaf de oprichting van Nil volentibus arduum was hij een ijverig lid. In 1671 echter verliet hij het genootschap uit ongenoegen. Men veronderstelt dat hij zich heeft geërgerd aan de kritiek van Nil op zijn veelgeprezen *Ystroom*, die in dat jaar verscheen.

In later jaren keerde Van der Goes zich fel tegen het kunstgenootschap, ondermeer met het hekeldicht 'Marsyas, satyr'³, waarin men zowel Pels als Meijer herkent. Pels ontmoeten we in de sater Marsyas, die meent als enige de wijsheid in pacht te hebben:

...Waar vintmen, zegt hy by zichzelven, mijns gelijk?
Wie zal by Marsyas niet wenschen te verkeerren,
Om uit mijn eigen mont zo groot een konst te leeren,
die niemant zich verstaet, als ik, als ik alleen?...

Marsyas wordt voor straf levend gevild, waarbij ons de bloederige details niet worden onthouden. Men 'haelt de ruige huid hem over zijnen kop En ooren heenen...' Ook Meijer, in de persoon van Liceet, krijgt een veeg uit de pan met een zinspeling op zijn *Verloofde koninksbruidt*:

De Saters schreiden om zijn⁴ gruwzaem ongeval,
En vulden bosschen en gebergt met rougeschal:
Voornamelijk Liceet; die vreesde mē gebonden
Te worden: want hy had een Vorstenbruit geschonden
Voorheen, hoe zeer zy kermde, en deerlijk verkracht...

¹Het Leidse handschrift: 61r.

²Meer gegevens betreffende David Lingelbach *NNBwb* II: 821, 822.

³Van der Goes 1714: 268-274.

⁴zijn: nl van Marsyas

Ysbrand Vincent, 1641-1718, dreef samen met zijn broer Levinus een papierhandel. Hij was eigenaar van een papiermolen te Angoulême, waarom hij in 1675 in Frankrijk ging wonen. In 1682 huwde hij er Anne Yver. Door de herroeping van het Edict van Nantes kwamen Vincent en zijn bedrijf in de problemen en slechts met grote moeite wist hij naar Antwerpen te ontkomen. Na zijn terugkeer stichtte hij aan de Zaan en op de Veluwe een nieuwe papierindustrie, die zeer tot bloei kwam. Al sinds 1660 onderhield Vincent commerciële en vriendschappelijke betrekkingen met het huis Plantijn-Moretus.

Van Ysbrand Vincent werden verschillende stukken opgevoerd in de Schouwburg, zoals in 1667 *Pefroen met 'et schaapshoofd* en in 1669 *De gheveinsde doodt van Joosje*, dat jarenlang op het programma stond.

Voor zijn verjaardag op 29 juli 1673 schreef Lodewijk Meijer een verjaarsgedicht van maar liefst 72 regels. Het was een hartelijk gedicht, waaruit naast bewondering voor het toneelwerk van Ysbrand Vincent, waardering sprak voor diens zachtmoedig optreden:

...Hoe uw bezaaidigd hart genoeg
Schept in te zijn, het geen gij zijt,
En schikt zich alsins na den tijd,
En weet na alles zich te voegen,
Niet wreevelig, maar zacht van aart;
Hoe uwe mond niet uit en vaart
Van heevigheid, of toorn ontsteeken,
Maar blijft gestaag in zeedigheid,
Zelfs als zij 't kibblen wederleit,
Of straft en tuchtigt de gebreeken...¹

Vanaf 1702 wijdde Ysbrand Vincent zijn krachten aan de uitgave van het werk van Nil. Zo verschenen in de jaren 1704-1717 *Alle de digtkunstige werken van het Kunstgenootschap Nil volentibus arduum* in zeven delen².

Johannes Bouwmeester, 1630-1680, gehuwd met Maria Oortmans, kunnen we hier evenmin overslaan. Ook hij was geneesheer van beroep en in het jaar 1678-1679 was hij gelijk met Meijer schouwburgregent³. Het gedicht dat Meijer voor zijn verjaardag van 4 november 1673 schreef, was met zijn 132 regels het langste in de rij der verjaarsgedichten⁴.

Antonis van Koppenol, 1645-1677, studeerde in Leiden eerst wijsbegeerte, daarna medicijnen, en vestigde zich als geneesheer in Amsterdam.

Ter gelegenheid van zijn verjaardag op 30 juni 1673 schreef Meijer een sonnet:

... 'K zoude anders tót uw lóf met vollen monde spreken,
Ophaalen, hoe uw brein door 't pit der dingen gaat,
En van Geneeskunst, en van Weetenschap verzaad,
Noch toelegt na de kroon der Koopmanschap te steeken....⁵

De vader van Koppenol was koopman⁶. Mogelijk heeft ook de zoon bemoeienis gehad met de handel.

Moesman Dop, 1647-1678, huwde in 1676 Henriette ten Katen. Hij studeerde medicijnen te Leiden en werd geneesheer in Amsterdam.

¹Het Leidse handschrift: 59r.

²Uitvoerige gegevens betreffende Ysbrand Vincent *NNBwB* X: 1106-1109.

³Bouwmeester werd aangesteld als schouwburgregent in december 1677. Wybrands 1873: 230.

⁴Meer gegevens over Bouwmeester, en over het uitvoerige verjaarsgedicht dat Meijer voor hem schreef, op p. 37 van deze studie.

⁵Het Leidse handschrift: 58v.

⁶*NNBwB* VIII: 311, 312.

Lodewijk Meijer schreef voor zijn verjaardag in 1673 een sonnet¹:

Wanneer mijn Zanggódin, o Dóp, op uw verjaaren,
De rijkdom van uw Geest bedenkt, en ziet hoe gij
Op zekren voet hanteert d'onzeekere Artsenij;
Hoe gij, nóch jong, in stóf van nadruk², zo ervaren
En vast een oordeel strijkt; en spant zo hoog uw snaaren,
Als 't u te weiden lust in Neêrlands poëzij...³

De naam van Moesman Dop staat onder de voorrede van de *Agrippa* van 1669, die beschouwd wordt als het eerste manifest van Nil volentibus arduum.

Reinier van Diephout, 1641-1686, huwde in 1665 Josina de Flines. Aanvankelijk was hij apotheker te Amsterdam, maar in 1668 promoveerde hij te Leiden tot doctor in de medicijnen, zodat ook hij onder de leden van Nil tot de geneesheren behoorde. Van Diephout wordt in de Nil-notulen pas op 2 december 1670 voor de eerste keer genoemd. Hij zal een jaar later dan de anderen tot het genootschap zijn toegetreden⁴.

Voor zijn verjaardag op 18 september 1673, schreef Meijer een sonnet. Veel zin had hij er deze keer niet in, en al te fraai is het ook niet geworden. Van Diephout behoorde waarschijnlijk niet tot zijn meest geliefde konstgenoten. Sprekend over zijn 'Zanggódin' dichtte Meijer:

...'T verveelt haar vingeren, en geesten⁵ zich weêr in
Die stof te steeken, en gedachten te vergaaren.
Om die op 't konstigste in een Jaargedicht te baaren,
En vieren deezen dag vol ijver, en vol min.
Mijn Plicht nochtans en kan noch wil zich niet vergeeten...⁶

Denys Wynantsz, 1627-1673, huwde in 1654 Anna Groesens. In 1663 werd hij benoemd tot commissaris van zijdemanufacturen. Wynantsz was pas op 27 januari 1671 voor het eerst op een bijeenkomst van Nil aanwezig. Hij kwam dus later dan de anderen⁷.

Over Denys Wynantsz is nauwelijks iets bekend, maar Meijer schreef voor hem enkele gedichten, waarin we wat gegevens vinden. Het eerste was een uitvoerig gedicht voor Wynantsz' bruiloft op 24 maart 1654. Kies was het niet, maar aardig was het wel⁸:

... 'T Bruidtloftsvollik is ghezeeten,
En ghesprooken het ghebedt:
Daar valt ieder an het eeten,
En zijn koon te werrik zet.
Dat 's een Ghaapert, die kan schokken;
Dat's een mondtje, als een schoe;
Zaft! ghy stikt schier an de brokken,
Zijt ghy reets uw leven moê?...⁸

Dit gedicht toont aan dat Meijer Denys Wynantsz al heel lang kende, zeer waarschijnlijk reeds voor hij in september 1654 naar Leiden vertrok om te studeren. Ook Denys kan een jeugdvriend van hem zijn geweest.

¹Maand en dag zijn in het handschrift niet vermeld.

²stóf van nadruk: stof die indruk maakt, belangwekkende stof

³Het *Leidse handschrift*: 58r.

⁴Dongelmans 1982: p. 29.

⁵Moet dit 'geesten' enkelvoud zijn?

⁶Het *Leidse handschrift*: 60v.

⁷Dongelmans 1982: p. 29.

⁸Het *Leidse handschrift*: 11v-12v. Lengte van het gedrukte en ingeplakte gedicht 272 regels.

Het tweede gedicht voor Wynantsz, een verjaardagssonnet, schreef Meijer enkele weken voor hij zijn studie in Leiden afrondde. Het was gedateerd 1 maart 1660 en uit het slot blijkt dat Wynantsz van plan was om opnieuw een huwelijk aan te gaan:

.... deez' wensche
 Dat nooit balstuurigh ló't, óft euvel mensche
 Uw leven in zijn' blijden loop verhindre!
 En dat, eer weder uw gheboort verjaart,
 Ghij na uw zin, mooght zaligh zijn ghepaart
 Ter vreughde van uwe ouderen en kinderen¹.

Tien jaar later, op 1 maart 1670, toen Wyantsz nog steeds geen lid van Nil was, dichtte Meijer weer een sonnet voor zijn verjaardag. Dit zinspeelde op vroeger leed:

...Wat droeve buijen zijn u over 't hoofd gedreeven,
 Voor meenigh zonneshijn intusschen opgeklaart...²

Op 9 februari 1671 volgde een sonnet voor de zeventiende verjaardag van 'Alida Wijnants'. Zij zal een dochter zijn geweest uit het huwelijk van Denys met Anna Groesens en schijnt door haar vader te zijn opgevoed. Uit dit sonnet sprak oprechte bezorgdheid:

...O Alida, wiens Jeugd door vaderlijke leer,
 En eigene inborst wist de staatigheid te paaren
 Met zachte zeeden (...)
 Neem toe, ver boven goedt, in kennis en in reeden,
 Daar 's vaders opzicht u in strek tot stut en scherm.³

Het laatste verjaardagssonnet voor Denys Wynantsz, gedateerd 1 maart 1672, was een zegenbede, die eindigde met de woorden:

...Opdat uw' ziel voor wind en stroom
 Ter haven eindlijk in moog streeven.⁴

Deze wens werd vermoedelijk sneller vervuld dan Meijers bedoeling was, want zijn oude vriend Denys stierf in 1673. Hij was slechts enkele jaren lid geweest van Nil.

Dit zijn de elf mannen die in de beginjaren van Nil het kunstgenootschap vormden. De oudste van hen was Denys Wynantsz, in het jaar van oprichting ongeveer 42 jaar, op de voet gevolgd door Meijer, toen ongeveer 40 jaar. De jongste twee waren Moesman Dop en Antonides van der Goes, beiden op dat moment ongeveer 22 jaar.

Er waren onder de leden van Nil dus twee rechtsgeleerden, Pels en Blaau. Vincent was welgesteld en handelde in papier. Wynantsz zal waarschijnlijk niet rijk zijn geweest als commissaris van zijdemanufacturen. De overigen hoorden thuis in de medische wereld. Bouwmeester, Meijer, Van Koppenol, Moesman Dop en Van Diephout als geneesheer, Lingelbach als chirurgijn en Van der Goes als apotheker⁵.

Bijzondere sympathie voelde Meijer, voor zover blijkt uit de gedichten, voor zijn oudste vriend Bouwmeester. Ook voor Denys Wynantsz, die hij sinds lang kende en met wiens voor- en tegenspoed hij van harte meeleeft. Eveneens voor Willem Blaau, aan wie hij zijn *Ghulde Vlies* had opgedragen. En bovendien voor Ysbrand Vincent, voor wiens zachtmoedig en verstandig optreden Meijer grote bewondering had.

Onder de leden van Nil had Willem Blaau door het bedrijf van zijn familie relaties in de wereld van drukkerij en uitgeverij, wat voor Nil van belang kon zijn. Ysbrand Vincent was sinds lang bevriend met het huis Plantijn-Moretus, hetgeen voor het genootschap eveneens

¹Het Leidse handschrift: 41r-41v.

²Het Leidse handschrift: 56r.

³Het Leidse handschrift: 56v.

⁴Het Leidse handschrift: 57v.

⁵Antonides van der Goes promoveerde pas in 1674 in de medicijnen, toen hij geen lid van Nil meer was.

interessant moet zijn geweest. Verder waren er verschillende boekdrukkers met wie de kunstgenoten reeds betrekkingen onderhielden nog voor Nil in 1669 werd opgericht.

2.4.2. Hoe Nil te werk ging

Het nieuwe kunstgenootschap kwam eens per week bijeen, op dinsdag van vijf tot acht uur. Gedurende de eerste jaren in de voorzaal van de herberg Stil Maltha aan het Singel, behalve herberg ook een lokaliteit voor vergaderingen¹. In 1676 werden de bijeenkomsten verplaatst naar het huis van schilder en etser Gerard de Lairese, de vriend van Andries Pels, die aan de Nieuwmarkt woonde². De functies van president en scriba werden om beurten vervuld. Er waren heel wat wetten waaraan de leden zich te houden hadden, niet alleen bij het schrijven van toneel, maar ook tijdens de bijeenkomsten.

Voor alle mogelijke nalatigheden waren boetes vastgesteld. Indien iemand de vergadering te vroeg verliet, kreeg hij een boete van 6 stuivers. Wie na vijf uur pas kwam, moest 3 stuivers betalen, wie na half zes arriveerde 6 stuivers, wie geheel niet verscheen 12 stuivers. Wie ziek was betaalde 6 stuivers. Wie niet gereed was met zijn opdracht moest eveneens 12 stuivers betalen. Wie daarbij ook nog afwezig was betaalde dus 12 + 12 stuivers³. Al met al zal het aardig zijn opgelopen.

De leden van Nil hadden zich ten doel gesteld het Nederlandse toneel op Franse leest te hervormen. Zij kozen classicistische drama's van contemporaine Franse auteurs tot leidraad en verdiepten zich in allerlei theoretische geschriften. De neerslag van die theoretische studie vond men met name in de twee bekende geschriften van Pels, *Q. Horatius Flaccus dichtkunst op onze tijden en zeden gepast* van 1677 en het invloedrijke *Gebruik én misbruik des tooneels* van 1681. Over de toneelschrijfkunst werd door de leden van Nil in de jaren 1669-1671 een veertigtal voordrachten gehouden. Pas in 1765 werden deze lezingen gepubliceerd in het *Naauwkeurig onderwys in de tooneel-poëzy*.

Te Winkel is van oordeel dat de ideeën van Nil zo slecht nog niet waren. Maar de manier waarop ze die aan anderen wilden opdringen wél. Hij meende dat

...de leeringen van Nil Volentibus Arduum over het algemeen niet onverstandig waren en dat het alleen de eenzijdige toepassing er van en het tirannieke doctrinarisme van het Kunstgenootschap zijn, waardoor zij nadeelig op de kunst hebben gewerkt⁴.

Nil voerde een literaire strijd tegen de auteurs die voor de Amsterdamse Schouwburg schreven. Daar werden stukken opgevoerd die Nil beneden de maat vond. Te veel werd rekening gehouden met de smaak van het grote publiek en te weinig werd acht geslagen op de moderne ontwikkelingen van het Franse toneel. De leden van Nil wilden laten zien hoe het beter kon. Als er een nieuw toneelstuk in de Schouwburg werd vertoond, schreven zij een eigen bewerking. De verbeterde versie publiceerden zij dan met een scherpe voorrede, waarin ze dikwijls de fouten van hun tegenstander aan de kaak stelden.

Hoe actief het genootschap is geweest blijkt uit een voorlopige inventaris van werken die door of vanwege het kunstgenootschap zijn uitgegeven. De lijst met drukken van Nil volentibus arduum werd door Dongelmans opgesteld en bevat in totaal 139 uitgaven en heruitgaven⁵.

¹Van Eeghen 1967.

²Dongelmans 1982: p. 150.

³Dongelmans 1982: p. 293-296.

⁴Te Winkel 1924: 459.

⁵Dongelmans 1982: p. 319-390.

De eerste uitgave van Nil was de *Agrippa* van 1669. De opdracht aan de regenten van het wees- en oudemannenhuis was ondertekend door Moesman Dop. De schouwbουργegenten hadden op dat moment juist het treurspel *Agrippa, koning van Alba* in studie genomen, uit het Frans vertaald door Mr. Hendrik de Graef. De leden van Nil oordeelden dat het ‘jammerlyk vertaald en slordig berymd’ was, en vier van hen hadden in allerijl een betere, vrije vertaling van hetzelfde stuk vervaardigd.

De voorrede van Nils vertaling werd benut om enkele geschilpunten te bespreken die al bestonden onder het schouwburgbestuur toen Meijer nog regent was. Was het toneel bestemd voor ‘de voornaamste, de geleerdste, en de verstandigste der burgeren’ óf voor het ‘gemeene volk, ja ‘t graau zelf’? Moest het toneel de oren óf de ogen tevreden stellen? Bewees de Schouwburg een dienst aan de schrijver van wie een stuk werd vertoond, of was het de schrijver die een dienst bewees aan de Schouwburg?

In de voorrede van de *Agrippa* stelde Nil het horen boven het zien. Het wenste geen spektakelstukken meer, maar beschaafd toneel¹. Richtsnoer bij de vernieuwing van het toneel behoorde het Frans classicisme te zijn, door Meijer in de voorredes van *Ghulde vlies* en *Verloofde koninksbruidt* al naar voren gebracht. Meijer wenste vooral Corneille na te volgen, maar hij ontleende niet meer dan hij bruikbaar achtte.

Deze zelfde houding constateren we ook begin 1671, als Meijer *Relation conténant l’histoire de l’Académie française* heeft gelezen, een werk van Paul Pellison-Fontanier². Onmiddellijk stelt hij dan de leden van Nil voor om dat wat bij de Academie beter is dan bij het genootschap, over te nemen, welk voorstel met algemene stemmen wordt aanvaard:

Door Docter Meyer aan ’t kunstgenootschap voorgesteld zynde, dat hy geleezen hadde de Historie van de Academie Françoise, oordeelde, dat ‘er verscheiden zaken waren, die met ons konstgenootschaps instellingen en wetten overeenkwamen, andere beter en sommige slechter waren; en of het niet raadsaam ware, naar het voorbeeld van ‘t geene by haar beter mogte zyn, ons konstgenootschaps instellingen te veranderen en te verbeteren, is hetzelve by gemeene stemmen eenpaarig goedgevonden.

2.4.3. Bijdragen van Meijer

In *Q. Horatius Flaccus dichtkunst* geeft Pels een beschrijving van Lodewijk Meijer terwijl deze voor Nil aan het werk is:

Gy ook, als ge op uw wérk eens anders oordeel vérgt,
Lét, óf zyn lamm’retong een vóssenhart verbérgt,
Of récht ronduit spreekt; óf hy vriend is, óf verleijer.
Indien gy een gedicht vertoont aan Dókter Meijer,
Die zal u zéggen, daar, verbéter dit, én dat.
Geeft gy tót antwoord, ‘k héb al veel papiers beklad,
En twé, drymaal verzócht, óf ik het kon vermaaken;
Maar na vergeefsche vlyt myne arbeid moeten staaken.
Wél, zégt hy, kunt gy ‘t niet verand’ren, schrab het uit;
Of smeê het, én hersmeê ‘t zo lang, tót dat het sluit’.
Maar, zo ge liever, dan verbét’ren, uw’gebréken
Wilt voorstaan, zal hy niet een énkél woord meer spreken,
Nóch ydel wérk doen; maar hy gunt u mét uw’ pop
Alleen te speelen naar uw’ zin, én schiet u op³.

¹Dongelmans 1982: p. 1, 2.

²Waarschijnlijk Parijs 1653. Zie: Dongelmans 1982: p. 54. De Académie Française werd in 1635 gesticht door Richelieu. Het moest een centraal, gezaghebbend lichaam zijn, ter verheffing van taal en kunst.

³schiet u op: laat u in de steek. Het citaat bestaat uit de regels 1155-1168. Zie: Pels 1677.

De bedoeling van Pels was ongetwijfeld Meijer hier te prijzen om zijn onverbloemdheid bij het verbeteren van andermans dichtwerk. Dat Meijers optreden in dit fragment niet erg sympathiek overkomt, is wellicht meer een gevolg van Pels' rijmkunst dan van Meijers manier van doen. Als iemand niet van zijn kritiek gediend was, dan liet hij hem verder met rust.

Letten we bij het doorlezen van de Nil-notulen op de onderwerpen die Meijer tijdens de wekelijkse bijeenkomsten heeft behandeld, dan blijkt hij in de beginjaren van Nil de meeste tijd te hebben besteed aan de hoofdstukken uit het *Naauwkeurig onderwys in de tooneel-poëzy* die hem waren toevertrouwd¹. In later jaren sprak hij vooral over onderwerpen uit de *Nederduitsche grammatica*². Vanaf 1676 las hij nog enkele malen voor uit zijn vertaling van de *Imitatio Christi* van Thomas a Kempis in de Franse bewerking van Corneille.

Om met het laatste te beginnen, het bedoelde werk van Corneille was *L'imitation de Jésus-Christ*. Meijer werkte al aan deze vertaling omstreeks 1653, hetgeen is op te maken uit de 'Inleiding' van het *Leidse handschrift*. In 1676 pakte hij de vertaling weer op, maar hij zou haar niet voltooiën. Na zijn dood in 1681 werd het werk aanvankelijk door Reinier la Clé voortgezet. Eind 1687 werd het nog eens hervat op voorstel van Ysbrand Vincent, die later veel moeite heeft gedaan om het uit te geven. In 1707 verscheen tenslotte als Nil-uitgave: *Thomas van Kémpens Naavolging van Christus*³.

Meijers werkzaamheden aan de *Nederduitsche grammatica* maakten deel uit van zijn bemoeienissen met de beschrijving van de grammatica, zowel de algemene als de bijzondere. Tot de algemene grammatica behoorde de *Grammatica generalis* van Nil. Tot de bijzonder grammatica behoorde de *Nederduitsche grammatica* van Nil, maar ook de *Italiaansche spraakkunst*, die in 1672 verscheen onder Meijers eigen naam en niet als Nil-uitgave. De *Italiaansche spraakkunst* sloot geheel aan bij Meijers overige werkzaamheden op dit gebied. Daarom zullen we de *Nederduitsche grammatica* en de *Grammatica generalis* van Nil verderop in samenhang met de *Italiaansche spraakkunst* van Meijer behandelen⁴.

Het *Naauwkeurig onderwys in de tooneel-poëzy* was een voor die tijd hypermoderne poëtica, die vooral invloed had ondergaan van Aristoteles en Corneille. Er werd door de leden van Nil gezamenlijk aan gewerkt. Meijer stelde het schema op dat aan het geheel ten grondslag lag. Eerst werden algemene vraagstukken besproken in verband met het drama, daarna zaken die de tragedie betroffen, tenslotte het blijspel en het toneelspel met kunstwerken⁵.

De bijdragen van Meijer zijn door A.J.E. Harmsen in zijn dissertatie, die tevens een uitgave is van het *Naauwkeurig onderwys*, beoordeeld als zeer verschillend van kwaliteit⁶. Meijer drukte een belangrijk stempel op de opbouw van het boek. Uit het hoofdstuk over de 'redeneeringen' sprak een diepgaande kennis van de rhetorica. In de uiteenzetting over de waarschijnlijkheid en de noodzakelijkheid en in de verschillende bijdragen over de hartstochten bereikte hij veel minder diepgang. Ondanks het dilettantisme bij het behandelen van de hartstochten, waardeert Harmsen de poging van Meijer als een originele toepassing van de zeventiende-eeuwse psychologie op het toneel.

¹Het werk verscheen pas in 1765 bij C. van Hoogeveen te Leiden.

²Een klein deel hiervan verscheen in 1728 te Amsterdam als *Verhandelingen van der letteren affinitas of verwantschap: van het gebruik der accentus of toonen in de Nederduitsche vaerzen: en van de metaplasmus of woordvervorming...*

³Erven van J. Lescaille, Amsterdam 1707.

⁴Zie in deze studie p. 80 e.v.

⁵Harmsen 1989: 478.

⁶Zie Harmsen 1989. De beoordeling van Meijers aandeel op p. 488-490.

Thijssen-Schoute is van mening dat Meijers indeling van de hartstochten hoofdzakelijk gebaseerd was op Descartes' *Les passions de l'ame*. Daarnaast zijn er definities die haar meer aan Spinoza dan aan Descartes doen denken¹.

Andere bijdragen van Meijer aan dit werk behandelden het doel van de poëzie, titel en omvang van het toneelstuk en de requisieten op het toneel. Soms nam Meijer de kans waar om zijn vroegere producten te prijzen. Ook al waren die niet helemaal volgens de regels van de kunst geschreven, er waren anderen aan te wijzen die het beduidend slechter hadden gedaan. Het hoofdstuk over het toneelstuk met 'konstwerken' was volgens Harmsen:

...meer een persoonlijke verdediging van Meyer, en een frontale aanval (...) op de toneelstukken van Jan Vos (keer op keer aangewezen als het zwarte schaap) dan een uiteenzetting van een onderdeel van de litteraire theorie van Nil Volentibus Arduum.²

Andromaché

In 1678 zag het treurspel *Andromaché* het licht, als een uitgave van Nil. De korte opdracht was door Meijer ondertekend. Hij droeg het treurspel op aan Anna Maria Trip, echtgenote van Wouter Valkenier, secretaris van de stad Amsterdam.

Op de Nil-bijeenkomst van 17 december 1669 was er voor de eerste keer sprake van de 'Andromache'. Het stuk moest door Bouwmeester en Antonides worden gelezen. Twee weken later werd de 'Andromache uitgesteld'³. Daarna komen we het treurspel in de notulen van de Nil-bijeenkomsten niet meer tegen.

De *Andromaché* was de bewerking van een Frans stuk uit 1667, de *Andromaque* van Racine, dat zo'n tien jaar geleden al was overgezet in het Nederlands door Meijer en door een van zijn vrienden:

Sédert is die zélfde Andromaché hérwaarts overgekomen, én heeft omtrént voor tien jaaren van iemand myner vrienden, en my op maat, én rym Néderduitsch leeren spreken; maar geen gélegenheid gehad van zich in het openbaar te laten zien, als nu...⁴

Het stuk verscheen dus wel als uitgave van Nil, maar werd reeds voor de oprichting van het genootschap omstreeks 1668 vertaald.

In het jaar 1668 was Meijer nog schouwburgregent, hoewel het toen al giste in het college. Mogelijk heeft hij de *Andromaque* onder handen genomen samen met zijn vriend Jacob Vallan, die met hem in het college der schouwburgregenten zitting had en die net als hij in 1669 werd afgezet.

Na dat voorval kon Meijer er in elk geval niet op rekenen dat de regenten van de Schouwburg het treurspel nog op het repertoire zouden zetten. Toen het tien jaar later, in 1678, eindelijk het licht zag, behoorde Meijer opnieuw tot de schouwburghoofden. Hijzelf kon het stuk nu goedkeuren en voor de opvoering ervan zorgdragen. Polemieken in opdracht of voorrede was niet meer nodig. De *Andromaché* werd herdrukt in 1715, 1723 en 1744⁵, en is dikwijls op het toneel gebracht⁶.

Nieuwe verhandeling van de welgemanierdheid.

Volgens de notulen van Nil heeft Meijer in 1671 een vertaling vervaardigd van de *Nouveau traité de la civilité qui se pratique en France parmi les honnestes gens*. Het werkje

¹Nederlands cartesianisme: 425.

²Harmsen 1989: 435.

³Dongelmans 1982: p. 32, 33.

⁴Opdracht p. [2].

⁵Dongelmans 1982: p. 323-325.

⁶Van de Louw, III: 762, meldt 95 opvoeringen in de Amsterdamse Schouwburg tot in het jaar 1735.

was in datzelfde jaar verschenen ‘A Amsterdam, Chez Jacques le Jeune (...) Sur la Copie imprimée à Paris’:

1671. 1 September (...) Meyer maakt bekend, dat hy vertaald heeft een werkje Nouveau Traité de la Civilité; stelt voor, hetzelfde te laten drukken volgens de spelling die ‘t genootschap zal goedkeuren en het aanstaanden Vrydag tegen ‘t Fransch naar te zien. Te zwygen op boete van 6 gulden 6 stuiver¹.

Aanvankelijk was dus geheimhouding voor de Nil-leden verplicht.

Meijer noemde zijn vertaling *Nieuwe verhandeling van de welgemanierdheid*:

1671. 17 November (...) Meyer vereert aan yder lid een boekje, genaamd Nieuwe verhandeling van de Welgemanierdheid, door hem vertaald².

Het boekje is dus wel degelijk verschenen, maar er is verder niets van bewaard of bekend.

Verdediging van de aangetoogene plaatsen uyt de Verloofde koningsbruidt

Felle aanvallen had Nil volentibus arduum uitgevoerd op het schouwburgbestuur. De tegenaanval werd ingezet in 1670, toen anoniem *De Griekse Antigone* werd uitgegeven, een treurspel uit het Frans van Jean de Rotrou. Hier was een voorbericht bijgevoegd van N.N., en een nabericht van E.B.I.S.K.A., waarschijnlijk de initialen van enkele regenten van de schouwburg³. In voor- en nabericht werd de *Verloofde koningsbruidt* gehemeld. Objectief was de kritiek niet, maar wel duidelijk. Het *Bericht aan alle beminnaars der Poëzy* beschrijft de *Verloofde koningsbruidt* (slechts met puntjes aangeduid) als⁴:

dat hooghdraavendt, en diepzinnigh Treurspel de waar over den Poëet twalef jaren lang heeft gesweet, en⁵ zoo door-arbeyt, en door-kneet is, dat men ver stelt staat, hoe dat het de man al heeft konnen verzinnen! zoo vol van hartstochten, ofte passien, ja in zulken overvloed, dat zy, door hun geduurige scherminge den andren geweldt aandoen! daar by verrijkt met zulken Voorreeden, waar in de grontregelen der kunst, en de Tooneelwetten als den dagh zoo klaar werden ten toon gestelt! en deselve bevestigt, met zoo veel Griecx en Latijn, dat het een wonder is.

In het *Nabericht* wordt Meijer voorgesteld als de aanvoerder van Nil. Hij is:

...den Ammiraal Generael, die de groote vlagh van de steng voerd: nu maak plaats, ruym op, dat ghy zijn achtbare tret niet en hindert. (...) Doch niet teegenstaande zijn groote geleertheyt, moeten wy eens zien, of in hem niet wat t'onderzoeken is.

Vitterig wordt vervolgens ingegaan op ‘een menigte van misslaagen, en lammigheden’.

Meijers antwoord laat niet lang op zich wachten, en is even onomwonden. In 1670 verschijnt⁶, als uitgave van Nil, het *Antwoordt op het Voor- en Nabericht, by de Antigone gevoegt door N.N. en E.B.I.S.K.A. Neevens een dichtkunstig onderzoek op het Tooneelspel zonder tooneelspel, dat op de Schouwburg ver toont wordt*. Hierin is opgenomen Meijers *Verdediging van de aangetoogene plaatsen uit de Verloofde koningsbruidt*⁷. Hoewel hij geen namen noemt, haalt Meijer fel uit naar Thomas Asselijn. Later zal blijken dat Asselijn de schuldige niet is, hoewel hij niet ontkent dat hij een aandeel in de kritiek heeft gehad⁸.

Erg vleierend is Meijer niet in zijn weerwoord:

Hoe dat hy in myn Voorreede Grieksch kan zien, weet ik niet, alzo 't daar niet in is; maar alleen Latyn, dóch niet zo veel, dat het wonder is, ten zy voor hém, die 't niet verstaat, én die daar (gelyk Jan Vos, wiens Aap hy is, én dien hy over al, als een Kreupel naahinkt) roem opdraagt, én kwaad op anderen is, dat zy 't verstaan, en in hunne Schriften gebruiken, al

¹Dongelmans 1982: p. 72, 73.

²Dongelmans 1982: p. 76.

³Mogelijk zijn hier voorletters in te herkennen van Simon Engelbregt, Jan Koenerding, Jan Blasius.

⁴Bron, ook van de citaten: *Verloofde koningsbruidt* 1978: 56.

⁵Hier dient ingevoegd ‘dat’.

⁶Bij Adriaan van Gaasbeek te Amsterdam.

⁷Omvang 21 pagina's. De *Verdediging van de aangetoogene plaatsen uyt de Verloofde koningsbruidt* is na deze datum in meer uitgaven van Nil geplaatst. Zie Dongelmans 1982: p. 325, 326, 331-333.

⁸Te Winkel 1924: 438, 439.

schoon zy 't in 't Duitsch uitléggen, gelyk ik doorgaans gedaan heb¹. Maar myn Berisper, hoe zyt gy daarom zo gramstoorig; het is immers myn schuld niet, dat gy een domme duitsche Klérk zyt...²

... én ondékt deeze onnozele bloed, die zich vermeet, met zulk een weidschen gesnork, my myne misslagen aan te wyzen, niet opentlyk zyne eigene schande ?³

Hy verlustigt zich alleen in zyns gelyke hakken en krukken van Rymers, daar onder is hy Eenoog Koning van de Blinden.⁴

Veel van de kritiek wijst Meijer onmiddellijk af omdat hij deze niet steekhoudend vindt. Dikwijls weerlegt hij kritische opmerkingen door plaatsen aan te wijzen in het werk van Hooft waar bepaalde woorden op dezelfde wijze zijn gebruikt. Opmerkelijk is het dat hij in dit geschrift van 1670 spreekt van 'onze voornaamste Dichteren de Heeren Hoofdt en Vondel'⁵. Nog altijd is hij beiden toegewijd⁶.

Steeds opnieuw brengt Meijer als belangrijkste argument naar voren dat de criticus dom is en zijn taal niet beheerst. Zijn toon is honend:

Voorwaar onze déftige Berisper toont overal zo zyn schérpzinnigheid, dat men wél zien kan, (opdat ik mét hém eens konstig Duitsch spreek) wat achtbaar man hy is.⁷

Is het niet te verwonderen, dat een man, die nóch geen goed Duitsch kan schryven, voor misslagen aanziet, dat 'er geen zyn...⁸

Zeker het waare hém nutter, dat hy eerst nóch wat goed Duitsch leerde schryven, eêr hy zich zo vére in de Tooneelpoëzy (...) ging steeken.⁹

En onder deeze schoone bloempjes komt, gelyk overal, zyn kwaad Duitsch voor den dag...¹⁰

In welke weinige woorden (...) nóch twee misslagen zyn, daar een leerjongen van zyn Schoolmeester plakken voor krygen zoude. Ik zoude hem die wél aanwyzen, maar genoodzaakt zyn eenige Grammatiche Konstwoorden te gebruiken, die hy niet verstaat, én alzo vergeefsche moeite doen. De verstandige zullen die zélve kunnen zien. En van diergelyke misslagen in de taal is zyn Voor- én Naabericht zo vol, dat ik hem raaden zoude, als een vriend, die medelyden met hém hebbe, dat hy eerst nóch wat goed Duitsch zoude leeren schryven, eer hy zich bemoeide met Berichten, én Gedichten, ik laat staan Spéllen, te maaken.¹¹

En daar kon de vermeende criticus het mee doen. Hoeveel waardiger was de repliek van Asselijn, die wees op het goede voorbeeld van de Académie Française:

...indien uw Kunstgenootschap waar opgerecht, gelijk de zelve in Vrankrijk werdt geoeffent, dat is, alle misslagen met een bezadicht oordeel aan te wijzen, de Schouwburgh de handt te bieden, en de kunst te voeden; wy zouden niet alleen, maar veele met ons, tot u overkomen, daar wy nu, in tegendeel, door al het lastren, schelden en raazen, (dat niet, dan alle verwarringen en onordren in de kunst voortbrengt) van u afgeschrikt werden¹².

Het spookend weeuwte

In 1670 zag als uitgave van Nil een blijspel het licht, *Het spookend weeuwte*. Het was een zeer vrije bewerking van *L'esprit follet* van Antoine le Métel, sieur d'Ouille, in 1642

¹Hier zinspeelt Meijer op zijn gewoonte in publicaties uitheemse termen te voorzien van een Nederlandse vertaling.

²*Verdeediging* p. [6].

³*Verdeediging* p. [11].

⁴*Verdeediging* p. [13].

⁵*Verdeediging* p. [10].

⁶In 1681 zou verschijnen *Gebruik én misbruik des tooneels* van Andries Pels. Pels sprak met ontzag over het werk van Hooft en Vondel, maar had wel kritiek op hun toneelspelen.

⁷*Verdeediging* p. [16].

⁸*Verdeediging* p. [20].

⁹*Verdeediging* p. [20].

¹⁰*Verdeediging* p. [3].

¹¹*Verdeediging* p. [3].

¹²De opdracht 'Aan Nil volentibus arduum', p. [2], van het treurspel *De moordt tot Luyk*, Amsterdam 1671.

te Parijs verschenen. In 1670 was er juist een Nederlandse vertaling van vervaardigd door de Antwerpenaar Adriaen Peys, genaamd *De nachtspookende joffer*, welke vertaling door de schouwburegrenten was uitgekozen voor het toneel.

De Nil-bewerking was het resultaat van samenwerking door de leden, maar deze lieten Meijer de opdracht ondertekenen en waarschijnlijk heeft hij die ook geschreven. Hij droeg het blijspel op aan Joan van Vlooswijk, de zoon van Anna van Hoorn, aan wie hij indertijd *De looghenaar* had opgedragen¹. In de uitvoerige opdracht trok Meijer van leer tegen de vertaling van Peys:

Want doordien dit spel in 't Fransch van een slechte stelling is, en by-na niets goets begrijpt, als de inhoud, of geschiedenis; doordien het een Brabander in Neerduitsch rijm gebracht heeft, en op de Schouwburegrenten vertoont wort, door gebrek van wat goets (gelijk men voorgeeft:) zullen vele weder te borde brengen, dat wy ons op nieuws met leuren² bemoeien, gelijk ons te gemoet gevoert is over de twee voorgaende vodden³, daer wy ons tegen gekant hebben⁴.

Het enige doel van de bewerkers was aan te tonen 'dat van grollen en vodden wel iets beters, en dat door den beugel magh, kan worden, als zy maer onder beter handen komen'⁵. Vreemd vond Meijer het, dat de Schouwburegrenten een vertaling uitkoos van een Brabander:

Zeer vreemt dunkt het ons allen, dat men op de Schouburgh, daar men weet, dat men wat goedts kan krijgen, als men 'er slechts om spreken wil, zo halssterk blijft; en liever, dan dat te doen, zijne armoede opentlijk aan al de Werelt ten toon wil stellen, en dat zy⁶ genootsaakt is, die te boeten⁷, nu haare ghewoone stof-leveraars schroomen met hunne vodden voor den dach te koomen, met Overzettingen van Brabanders, van welke de Hollanders altijd voor Leermeesters in de Taale en Dichtkonst, zonder tegenspreken erkent geweest zijn⁸.

Binnen veertien dagen hadden de konstgenoten het blijspel bewerkt en laten drukken. Het werd dikwijls uitgegeven⁹ en vele malen opgevoerd¹⁰.

2.4.4. De Italiaansche spraakkonst van 1672 en andere grammatica's

Het meest verrassende dat de Nil-notulen over Meijer meedelen, heeft betrekking op zijn bemoeienissen met het beschrijven van de grammatica. In de notulen zijn drie verschillende spraakkunsten genoemd. Voor elk van deze drie volgt hier een bewijssplaats:

1671. 26 Mey (...) Vastgesteld met het verhandelen eener Nederduitsche Grammatica voort te gaan, waarvan dr. Meyer een ontwerp zal inleveren, volgens 't welke het kunstgenootschap zich zal richten¹¹.

1671. 29 December (...) Is verder vastgesteld (...) Meyer [zal] zyn Grammatica Generalis of iets anders vaardig hebben (...) tegen Mey op boete van een dukaton¹².

¹Joan van Vlooswijk was in 1673 en in 1678 enkele malen bij Nil te gast. Ook de tweede druk van *Het spookend weeuwte* werd aan hem opgedragen. Zie Dongelmans 1982: p. 100, 183.

²leuren:prullen

³Volgens hetgeen hij zegt op p. [8] van deze Opdracht doelt Meijer hier waarschijnlijk op het treurspel *Agrippa, koning van Alba* en het blijspel *Gelyke tweelingen*.

⁴*Het spookend weeuwte* 1678: Opdracht p. [2].

⁵*Het spookend weeuwte* 1678: Opdracht p. [2].

⁶zy: waarschijnlijk de 'Schouburgh'

⁷die te boeten: die (armoede) tevreden te stellen met

⁸*Het spookend weeuwte* 1678: Opdracht p. [7].

⁹Zie Dongelmans 1982: p. 372-374.

¹⁰Van de Louw, III: 763, meldt 74 opvoeringen in de Amsterdamse Schouwburegrenten in de jaren 1678-1735.

¹¹Dongelmans 1982: p. 64.

¹²Dongelmans 1982: p. 78.

1672. 11 October (...) Meyer vereert aan yder lid de Italiaansche Spraakkunst, door hem gemaakt¹.

De laatste mededeling, van 11 oktober 1672, is de enige plaats in de notulen van Nil waar over een *Italiaansche spraakkunst* wordt gesproken. Deze *Spraakkunst* was eerder dat jaar anoniem verschenen onder de titel: *Italiaansche spraakkunst, leerende op eene vaste grondt de Italiaansche taale wel, en ter deege leezen, verstaan, spreekken, en schrijven: Waar in meest alle de gebruikelijkste Italiaansche woorden, in het Neederduitsch vertaaldt (om voor een woordeboek te kunnen dienen) t'hunner plaatse ingeschikt; en dry gemeenzaame samenspraaken, in het Italiaansch en Neederduitsch, achteraan gevoegdt zijn*. Het werk was geen uitgave van Nil en verscheen te Amsterdam bij Abraham Wolfgangh².

Het ging hier om een ongewoon omvangrijke spraakkunst van bijna 400 bladzijden, in het formaat klein octavo, die was bedoeld als een leerboek van het Italiaans. Grammaticale begrippen en regels werden hierin gebruikt om de stof bespreekbaar te maken en over te dragen, maar ze waren geen doel op zich.

Het materiaal dat betrekking had op het Italiaans haalde Meijer:

...uit alle de Spraakkunsten en Onderwijzingen, die over de Italiaansche Taale gemaakt zijn, en wy hebben kunnen bekomen³.

Zeven auteurs met hun werk somde hij op en hij voegde er nog eens aan toe: 'Alle deeze Schrijvers hebben wy gebruikt...' Apart vermeldde Meijer dat hij voor de drie Italiaans-Nederlandse samenspraken waarmee het boek besloot, had geput uit *Le guidon de la langue Italienne* van Nathanael Duëz. Daar was juist in 1670 een herdruk van verschenen bij D. Elzevier in Amsterdam.

Volgens de mededeling in de Nil-notulen was Meijer de auteur van de *Italiaansche spraakkunst*. Hoewel het werk anoniem verscheen, droeg het inderdaad verschillende kenmerken die deze bewering ondersteunden. Opmerkelijk was al dat lange woordenlijsten, grotendeels ingedeeld naar onderwerp, waren toegevoegd. Volgens de titel waren de meest gebruikelijke Italiaanse woorden in het Nederlands vertaald, 'om voor een woordeboek te kunnen dienen'. Deze handelwijze lag geheel in de lijn van Meijer, die zich op dat moment al vier keer bezig had gehouden met het bewerken en aanvullen van de *Woorden-Schat*.

Opvallend was ook de doelgroep van de *Italiaansche spraakkunst* die de auteur in zijn voorrede noemde, nl. sprekers van de moedertaal die geen vreemde talen hadden geleerd:

... hebben wy ons voorgesteldt te onderwijzen eenen, die alleen onze Neederduitsche, als zijne moederlijke Taale, door het gebruik geleerdt hebbende, niets van de Grammatica of Spraakkunste, waar door men uitheemsche Taalen gewoon is te leeren, wiste.

Als men zou vragen of de auteur in deze opzet is geslaagd, moet het antwoord volmondig 'nee' luiden. Dat bewijzen alleen al de talrijke bladzijden die nodig waren om samenhang aan te tonen tussen Latijnse en Italiaanse woorden, waarbij het Latijn diende als uitgangspunt⁴. De begrippen uit de grammatica werden inderdaad zorgvuldig toegelicht, maar het Latijn werd in de spraakkunst zelf bekend geacht. De bedoeling echter te schrijven

¹Dongelmans 1982: p. 93.

²Van Eeghen, IV: 184, vermeldt aangaande Wolfgangh dat van 1658 tot zijn dood in 1694 een groot aantal uitgaven verscheen onder zijn naam. Veel uitgaven in het Frans, ook in het Nederlands en Latijn, een enkele in het Italiaans. De meeste van zijn uitgaven werden gedrukt door anderen.

³*Italiaansche spraakkunst*, voorwoord p. [4]. De bronnen die Meijer hier opsomt zijn: 'Catharini Dulcis *Scholae Italicae*, Scipionis Lentuli *Italicae Grammaticae Praecepta*, *La Grammaire Italienne* de Cesar Oudin, Caroli Mulerii *Linguae Italicae compendiosa Institutio*, Johannis Francisci Roemer *Institutiones Linguae Italicae*, *Le Guidon de la Langue Italienne* de Nathanael Duëz, en *La Nouvelle Methode pour apprendre la Langue Italienne*'. Laatst genoemd werk van Claude Lancelot verscheen anoniem omstreeks 1660.

⁴*Italiaansche spraakkunst*: 99 e.v.

voor iemand die enkel ‘zijne moederlijke Taale’ kende, was kenmerkend voor Meijer. Hij wilde de moedertaal immers gebruiken als voertaal van de wetenschap¹.

Bovenal typerend voor Meijer was de manier waarop in de *Italiaansche spraakkunst* de kunstwoorden werden behandeld. In de voorrede deelde de auteur mee dat hij in het Nederlands wenste te onderwijzen, maar dat hij genoodzaakt was de kunstwoorden ook in het Latijn te geven, omdat die termen voor velen begrijpelijker waren:

Wy hebben niettemin alle de Konstwoorden meede in het Latijn gebruikt, omdat de zelve in die Taale by veelen verstaanlijker zijn, en² de zelve in het Neederduitsch niet alleen verklaardt, en vertaaldt; maar ook der zelve vertaalinge, opdat zy in onze Taale met der tijdt mogten verstaan worden, en in het gebruik komen, doorgaands eens in ieder Afdeeling met het woordeken of daar aan geknoopt³.

Meijer, die in zijn *Woorden-Schat* zo had geijverd voor de vertaling van kunstwoorden, bracht in de *Italiaansche spraakkunst* het geleerde zelf in praktijk. Zeer consequent tot op de laatste bladzijde werden de kunstwoorden overgezet in de moedertaal. Al met al wordt de bewering in de Nil-notulen dat Meijer van deze spraakkunst de auteur was, door het werk zelf duidelijk gestaafd⁴.

In 1995 zag van de *Italiaansche spraakkunst* een facsimile-uitgave het licht⁵, met een uitvoerig nawoord van Vincenzo Lo Cascio. Lo Cascio blijkt hierin niet op de hoogte te zijn van het auteurschap van Meijer. In feite is dit voor ons interessant, omdat nu zijn oordeel over het werk niet kan zijn beïnvloed door bestaande meningen.

Lo Cascio noemt de *Italiaansche spraakkunst* ‘een zeer bijzondere en buitengewoon interessante grammatica van de Italiaanse taal’, en ‘een werk van een hoog wetenschappelijk niveau’. Dat het werk zo weinig bekend werd, is naar zijn idee een gevolg van het feit dat het verscheen in 1672, het rampjaar in de Nederlandse geschiedenis⁶. Lo Cascio spreekt met waardering over de onbekende auteur:

De auteur van de Italiaansche Spraakkunst moet een zeer onderlegd persoon zijn geweest, die goed op de hoogte was van de filosofische, taalkundige en didactische theorieën van die tijd. In zijn grammatica treft men dan ook invloeden aan van de theorieën van Comenius en van die van Port Royal⁷.

Johan Amos Comenius was in 1654 in Amsterdam komen wonen, en stierf er in 1670. Dat Meijer hem daar heeft ontmoet is niet onmogelijk. Comenius meende dat het leren van een taal diende te geschieden op basis van het gebruik, dat het functioneel moest zijn en aangepast aan de behoeften van de sprekers en dat bovendien de leerstof moest worden geordend. Hij ontwierp een didactisch systeem waarin vier fasen te onderscheiden waren en waarin ondermeer het aanleren van 8000 woorden was opgenomen⁸.

In de *Italiaansche spraakkunst* ziet men inderdaad duidelijk de invloed van Comenius. De leerstof is didactisch geordend en men moet de stof in een bepaalde, voorgeschreven volgorde bestuderen, en combineren met het lezen van aanbevolen boeken. De leermethode is door Meijer nauwkeurig, en stap voor stap, beschreven in het ‘Bericht om deeze Italiaansche Spraakkonste wel te gebruiken’, voorin het boek.

De theorieën van Port Royal ontstonden in dezelfde periode. In 1660 verscheen *La grammaire générale et raisonnée* van Antoine Arnauld en Claude Lancelot, en in 1662 de

¹Zie bijv. *Woorden-Schat* 1658, voorwoord [8] en [9].

²Op deze plaats dient herhaald ‘wy hebben’, evenals achter het woordje ‘maar’

³*Italiaansche spraakkunst*, voorwoord [4].

⁴Meer argumenten voor het auteurschap van Meijer zie: Van Hardeveld 1997 (b).

⁵Te Dordrecht.

⁶*Italiaansche spraakkunst* 1995, Nawoord: 27.

⁷*Italiaansche spraakkunst* 1995, Nawoord: 31, 32.

⁸*Italiaansche spraakkunst* 1995, Nawoord: 36.

Logique ou l'art de penser van Arnauld en Pierre Nicole. Deze 'algemene grammatica' wilde een taalleermethode ontwikkelen die van nut zou zijn bij de studie van elke willekeurige taal. Zij wilde algemene regels beschrijven die aan het taalgebruik ten grondslag liggen en die daarom in alle talen voorkomen¹.

Tussen de *Italiaansche spraakkonst* en *La grammaire générale et raisonnée* bestaat wel een bepaalde overeenkomst doordat deze werken beide behoren tot de traditionele grammatica, de klassieke vier onderdelen van deze grammatica bevatten en de gebruikelijke onderwerpen van deze grammatica bespreken. Verder wordt de stof van de algemene grammatica door Meijer gebruikt in de *Italiaansche spraakkonst*, een bijzondere grammatica, om zijn onderwerpen in te leiden, hetgeen ook enige overeenkomst tot gevolg heeft. Voor het overige echter bestaan er ons inziens grote verschillen tussen beide werken. In de *Grammaire* wordt uitgegaan van de denkwereld van de mens. In de *Italiaansche spraakkonst* is de geesteswereld van de mens slechts bijzaak. Hier is de grammatica het instrument om een bestaande taaltoestand te beschrijven en een taal over te dragen².

Aan het einde van zijn beschouwing over de *Italiaansche spraakkonst* concludeert Lo Cascio: Het bovenstaande illustreert de interne samenhang en actualiteit van de denkbeelden van de anonieme grammaticus en laat zien hoe zeer hij open stond voor de opvattingen en ideeën die in die tijd in Europa op het gebied van de taalkunde werden ontwikkeld. Door het schrijven van een grammatica als deze, geïnspireerd door de theorieën van Port Royal, lang voordat andere taalkundigen uit Frankrijk en daarbuiten pogingen ondernamen tot het schrijven van een beredeneerde grammatica (...) toont de auteur zijn onafhankelijkheid van geest en is hij in sommige opzichten zijn tijd ver vooruit³.

Tegenover de mening van Lo Cascio staat die van Minne G. de Boer, die niet gelooft dat Comenius invloed uitoefende op de *Italiaansche spraakkonst*. Ook de invloed van Port Royal waagt hij te betwijfelen. In zijn ogen was Meijer 'schrijver en privé-geleerde', en was hij vergeleken met de auteurs die hij als bron noemde, maar 'een vreemde eend in de bijt'.

Het didactisch programma van Meijer acht De Boer 'een prima programma', maar 'voor de geschoolde taalleerder'. Dit laatste valt niet te ontkennen. Wij hebben er reeds op gewezen in verband met Meijers doelgroep.

Meijers uitspraak van het Italiaans was naar het oordeel van De Boer die 'van de gymnasiast die het Italiaans uitspreekt met zijn schooluitspraak van het Latijn'⁴. Dat zou inderdaad niet vreemd zijn, want Meijer vertoefde voor zover wij weten nimmer in Italië. Zijn uitspraak van het Italiaans zal eer zijn ontleend aan de theorie dan aan de praktijk.

Van de *Grammatica generalis* is in de notulen van Nil drie maal sprake:

1671. 29 December (...) Is verder vastgesteld (...) Meyer [zal] zyn Grammatica Generalis of iets anders vaardig hebben (...) tegen Mey op boete van een dukaton⁵.

1673. 5 December (...) Is goedgevonden, dat Meyer de Nederduitsche Spraakkunst zodanig in ordre zal brengen alsof 'er een Algemeyne Spraakkunst vooraf gemaakt was'⁶.

1677. 2 Februari (...) Meyer voorstellende of de 4 laatste kapitels van 't eerste boek van zyn Grammatica Generalis by het kunstgenootschap zou worden naargezien, of hen allen toebetrouwd, is 't zelve aangenomen en doctores Koppenol, Diephout en Stoppelaar daartoe genoemd⁷.

¹*Italiaansche spraakkonst* 1995, Nawoord: 37, 38.

²Deze interessante kwestie zou in een afzonderlijke publicatie verder moeten worden uitgediept.

³*Italiaansche spraakkonst* 1995, Nawoord: 49.

⁴De Boer 1996.

⁵Dongelmans 1982: p. 78.

⁶Dongelmans 1982: p. 113.

⁷Dongelmans 1982: p. 167.

Uit het eerste citaat blijkt dat Meijer aan het eind van 1671 bezig was een *Grammatica generalis* te schrijven, en dat hij deze grammatica in een maand of vier wilde voltooien. In het tweede citaat zien we hoe Meijer, die bezig was de *Grammatica generalis* te schrijven, de stof van deze algemene spraakkunst zo min mogelijk wilde opnemen in de ‘Nederduitsche Spraakkunst’, dat was de *Nederduitsche grammatica*, die immers een bijzondere spraakkunst was. Uit het derde citaat wordt duidelijk dat Meijer lang bezig is geweest met de *Grammatica generalis* en dat hij in elk geval het eerste boek daarvan in 1677 had voltooid. Een uitgave van een *Grammatica generalis* of algemene spraakkunst, op naam van Meijer of anoniem verschenen, is ons echter niet bekend.

Toch weten we vrij nauwkeurig wat Meijer verstond onder een *Grammatica generalis*. Hij zette het in 1672 in de *Italiaansche spraakkunst* uiteen:

Alzo ‘er nu voorders niet alleen eene overeenkomst, en gelijkvormigheid is in veele woorden van eene byzondere Taale: maar ook alle de Taalen in zeer veele dingen met elkanderen overeenstemmen, zullen ‘er ook tweederleye Reegelen kunnen gemaakt worden; eenige, welke op de Taalen in het algemeen; en eenige, welke op elke in het byzonder zien: En diesvolgens zal ‘er ook tweederleye Spraakkunst zijn, eene van de Taalen in het gemeen, en eene van elke Taale in het byzonder. Die hebben de Konstenaars de Algemeene (Generalis) (...) deeze de Byzondere (Specialis) (...) Spraakkunst genoemd¹.

De algemene spraakkunst is dus van toepassing op de talen in het algemeen en betreft de regels die alle talen gemeen hebben. De bijzondere spraakkunst bevat de regels van één taal.

Was Meijer aanvankelijk van plan de *Grammatica generalis* te combineren met de *Italiaanse spraakkunst*, dit werk werd te omvangrijk, zodat hij genoodzaakt was de stof van de algemene spraakkunst grotendeels uit deze bijzondere spraakkunst te verwijderen, om haar te zijner tijd in een afzonderlijk werk het licht te doen zien. Sprekende over de ‘Algemeene Spraakkonste’, vertelt Meijer:

Deeze waaren wy in den beginne van voorneemen in haare volle leeden hier in te voegen, en die over de Italiaansche Taale daar aan te hechten. Maar merkende, terwijl wy daar meede beezig waaren, dat zy alleen een volkomen boek zoude uitmaaken; en dat derhalven, de Italiaansche daar by komende, deeze twee te zamen verre de maate te buiten zouden springen: zijn wy te raade geworden, hier alleen uit de Algemeene Spraakkonste het noodzaakelijkste, en zonder het welke de Bezondere over de Italiaansche Taale, die wy voor hadden te beschrijven, onverstaanlijk zoude zijn, zo beknoptelijk en klaarlijk, als ons doenlijk geweest is, in te vlijen. Hoopende de zelve eens in haar geheel wijdtloopig, zo het ons de Tijd toelaat (...) in een ander boek te verhandelen².

De derde grammatica waarover wij gegevens aantreffen in de notulen van Nil, is de *Nederduitsche grammatica*. Overvloedig zijn de gegevens over deze spraakkunst. Geraardt Brandt³ blijkt de initiatiefnemer te zijn geweest, en vervolgens speelde Meijer een belangrijke rol. We volstaan met het geven van drie citaten:

1671. 12 Mey (...) Antonides stelt voor, dat Geeraert Brand dienstig oordeelde, dat het kunstgenootschap zyn gedachten eens liet gaan over een Nederduitsche Grammatica...⁴

1671. 26 Mey (...) Vastgesteld met het verhandelen eener Nederduitsche Grammatica voort te gaan, waarvan dr. Meyer een ontwerp zal inleveren, volgens ‘t welke het kunstgenootschap zich zal richten⁵.

1671. 9 Juny (...) Meyer levert zyn ontwerp over⁶.

¹*Italiaansche spraakkunst*: 2, 3.

²*Italiaansche spraakkunst*, voorwoord [3].

³Er moet van Brandt een ‘Hollantsche Spraakkunst’ zijn geweest. Ook bevonden zich handschriften van P.C. Hooft in zijn nalatenschap. Meer hierover zie Dibbets 1991 (a): 2-7.

⁴Dongelmans 1982: p. 62.

⁵Dongelmans 1982: p. 64.

⁶Dongelmans 1982: p. 65.

Nadat Meijer zijn ontwerp had ingeleverd, werd de *Nederduitsche grammatica* een gemeenschappelijk project van het genootschap. Om beurten hielden de leden een verhandeling over een onderwerp. Dit duurde van 9 juni 1671 tot 25 oktober 1672, toen de laatste opdracht door Koppenol werd uitgevoerd. Van de ongeveer 45 onderwerpen die werden behandeld door de afzonderlijke leden, staan er in elk geval dertien op naam van Lodewijk Meijer. Dat is meer dan het gemiddelde.

Toen alle onderwerpen aan bod waren geweest, was het weer Meijer die eenheid in het geheel moest brengen:

1673. 28 November (...) zal van yder in ordre verhandeld worden 't geen volgt: (...) De hr. dr. L. Meyer: onze Nederduitsche Spraakkunst op een ordre en styl te brengen¹.

Meijer pakte het op orde brengen voortvarend aan en begon ruim twee maanden later voor te lezen uit de *Nederduitsche grammatica*, zoals deze na zijn bewerking was geworden. Eenentwintig keer las hij uit de spraakkunst voor en Bouwmeester één keer. De laatste voorleesbeurt vervulde Meijer op 17 augustus 1677.

Men zou verwachten dat toen de spraakkunst snel werd uitgegeven, maar tot de dood van Meijer in 1681 is er met geen woord meer van gerept. Pas in 1683 wordt melding gemaakt van het voornemen het werk uit te geven, waarna nog enkele vermeldingen volgen. Het laatste dat we vernemen van de spraakkunst staat in de Nil-notulen van 26 november 1687.

Uiteindelijk is er in 1728 toch nog een klein gedeelte van de *Nederduitsche grammatica* verschenen, in Amsterdam bij de Wed. Gerard Onder de Linden². De titel luidde: *Verhandelingen van der letteren affinitas of verwantschap: van het gebruik der accentus of toonen in de Nederduitsche vaerzen: en van de metaplasmus of woordvervorming: ten dienst der dicht- en taallievenden opgesteld door het kunstgenootschap Nil volentibus arduum. Hier achter volgen twee redenvoeringen van den Drossaart P.C. Hooft.*

In de voorrede wordt iets verteld over de voorgeschiedenis van het werk, dat lang geleden bestemd was om een schoolboek te worden:

Deeze drie Verhandelingen (...) zyn over de vyftig jaaren geleden opgesteld door de Heeren Mr. Willem Blaauw, Mr. Andries Pels, Dr. Lodewyk Meyer, en andere vermaarde Leden van het Kunstgenootschap Nil Volentibus Arduum (...) die op aanrading der Ed. Groot Achtbaare Heeren Burgermeesteren Coenraat van Beuningen en Joannes Hudde by dat Kunstgenootschap ondernomen en gemaakt wierdt om in de Openbaare Schoolen der Stadt Amsterdam gebruikt te worden; in welke Spraakkunst zy drie hoofstukken uitmaaken van het Eerste Boek³.

Waar het overige deel van de *Nederduitsche grammatica* bleef is niet bekend. Tijdens de achttiende eeuw is het verdwenen.⁴

2.4.5. Nil op z'n retour

In het rampjaar 1672 was de schouwburg gesloten. Toen hij eind 1677 werd heropend en drie der belangrijkste Nil-leden, Meijer, Pels en Bouwmeester, schouwburghoofd werden, kwam er minder tijd beschikbaar voor het genootschap. In 1671 was bovendien Van der

¹Dongelmans 1982: p. 111.

²De samenvatting van deze geschiedenis door M.G. de Boer (1996) is wat al te summier: 'Gedurende een jaar hebben Meyer en anderen inleidingen gehouden over de verschillende hoofdstukken van deze Nederlandse grammatica, die overigens nooit verschenen is.'

³*Verhandelingen*, voorrede [1] en [2].

⁴Zie Dibbets 1991: 9-12.

Goes vertrokken en in 1673 stierf Denys Wynantsz. In 1675 verhuisde Ysbrand Vincent naar Frankrijk, in 1677 overleed Van Koppenol. Op 15 juni 1677 nam Moesman Dop afscheid van het genootschap. Hij werd het jaar daarop begraven¹. Van Diephout bedankte waarschijnlijk begin 1679 als lid². Verse krachten waren dus regelmatig nodig.

Drie nieuwe leden traden toe in 1676. Het waren koopman Lucas Watering, geneesheer Joannes de Stoppelaar en luitenant der burgerij Philips van Papenbroek. Diens zoon Gerard van Papenbroek zou in 1728 de eerste stukken van Nils *Nederduitsche grammatica* uitgeven. In 1677 sloot zich aan als lid koopman Reinier la Clé. In 1679 deden nog hun intrede Pieter van Gelein, eveneens koopman, en makelaar Thomas Arends, de auteur van de *Mithridates* uit 1679³.

Met deze zes nieuwe leden is Meijer niet lang opgetrokken. In 1677 werd hij schouwburghoofd, hetgeen in de roerige jaren die volgden zeker veel van zijn aandacht heeft gevraagd. De bijeenkomsten van Nil begonnen eind 1679 terug te lopen. De uitbundige bloei van het genootschap werd minder, de nieuwe leden ten spijt. In 1680 stierf Bouwmeester, in 1681 Andries Pels en eveneens in 1681 Meijer zelf. Het waren juist de drie leden van Nil die in december 1677 als hoofd van de Schouwborg waren aangesteld. Bouwmeester bekleedde deze functie één jaar, Pels twee jaar, en Meijer bijna vier jaar, tot zijn dood in 1681⁴. Voor alle drie was in 1681 de tijd van 'nil volentibus arduum' voorbij.

2.4.6. De doktorentwist van 1677

Een pamflet dat in deze studie reeds herhaaldelijk werd geciteerd, *De koeckoeex-zangh van de nachtuylen van het collegie Nil volentibus arduum*, is een van de pamfletten die werden geschreven in de hitte van de Amsterdamse doktorentwist van 1677. Aanvankelijk ging het om een strijd tussen doctor B. van Dortmont enerzijds en chirurgijn Mr. Andries Boeckelman en Fr. Ruysch, praelector in de anatomie, anderzijds. Maar spoedig koos vrijwel elke Amsterdamse geneesheer partij.

Aangezien veel leden van Nil doctor in de medicijnen waren, namen zij als vanzelf aan de strijd deel. De Nil-doctoren stonden aan de kant van Boeckelman. De partijen bestookten elkaar met pamfletten die even heftig als gemeen waren. In de samenspraak *Horrel in de wacht* werden de leden van Nil ervan beticht Boeckelman geholpen te hebben met het schrijven van zijn boekjes⁵. De pamfletten-bundel die bij deze doktorentwist hoort⁶, heeft heel wat sneren overgeleverd op Lodewijk Gluipert op de Bierkay en op dr. Bouwmeester, alias Nero Bulleman. De bovengenoemde *Koeckoeex-zangh*, een omvangrijk vlugschrift van 35 pagina's, bewaarde voor ons echter de meeste en de meest interessante gegevens.

2.4.7. Schouwborgregent tweede periode 1677 - 1681

Het begin der zeventiger jaren had grote onrust gebracht in de Republiek der Verenigde Nederlanden. In 1672 was een groot deel van de Republiek bezet door Franse, Munsterse en Keulse troepen. Vanwege de oorlog werd de Schouwborg in 1672 voor vijf jaar gesloten. Het is vreemd dat de sluiting zo lang standhield, want de gevaarlijke toestand waarin de

¹Dongelmans 1982: p. 178, 207. Begrafenis op 21 april 1678.

²Dongelmans 1982: p. 209.

³Persoonsgegevens betreffende de zes nieuwe leden, voor zover ze er zijn, bij Dongelmans 1982: p. 8, 9.

⁴Wybrands 1873: 230.

⁵*Nederlands cartesianisme*: 419.

⁶Vindplaats: U.B. Amsterdam, sign. 1391 C 4.

Zeven Provinciën verkeerden duurde toch geen vijf jaar. Waarschijnlijk heeft de kerkenraad de opening tegengehouden¹. De orthodoxe predikanten waren fel gekant tegen toneelvoorstellingen. Zij ergerden zich vooral aan de onzedelijkheid van veel tussenspelen en kluchten, maar ook aan de spotternijen die hun regelmatig van over het voetlicht ten deel vielen. Hoe langer de Schouwburg gesloten bleef, hoe liever het ze was.

Van 'Do. N.N.' bijvoorbeeld bleef een gedichtje bewaard 'Op de loop-baen Pauli', dat het *Ghulde vlies* van Meijer bestempelt als tijdverlies:

Een ander roem op 't Ghulden-Vlies
 Van Colchos, daer de Goden vliegen;
 't Is voor een Christen tydt verlies,
 Als 't Schouw-burgh haer in slaep komt wiegen.
 Laet Meyer's oor en oogh bedriegen
 Van and'ren, als ick slechts verkies
 De Loop-baen Pauli, daer de Kroon
 Der saligheyt is op-gehangen
 Voor allen, die 't genaden-loon,
 Na vlytigh loopen soeckt t' ontfangen...²

Toen in november van het jaar 1677 de deuren van de Schouwburg eindelijk weer open gingen werd Meijer aangesteld als regent, samen met zijn vrienden Johan Bouwmeester en Andries Pels. Daarmee bezette Nil drie regentenzetels. De andere drie werden ingenomen door de hoogleraar Petrus Francius³, de notaris Jacob Matham⁴ en door Tobias van Domselaer, een ervaren schouwburgregent. Veel was er veranderd. Godsdienst en zeden mochten vanaf het toneel niet meer worden beledigd. Van nu af zouden tal van Franse stukken worden opgevoerd en stukken die door de heren van Nil zelf waren geschreven. Het toneel '...was niet meer aanstotelijk, maar wel heel degelijk ... en vervelend, want allerlei zinnebeeldige figuren als Verstand, Deugd, Eigenbaat en Arglistigheid verschenen ten tonele. Het volk – en heus niet alleen het mindere – miste echter de sensatie, zodat het bezoek en daarmee de inkomsten sterk achteruitliepen', zo vat Evenhuis samen⁵.

Het schouwburgbestuur van 1677 was door de burgemeesters zelf benoemd, omdat deze ...van ter zijden sijn berigt alsof in de bestiering van de Schouwburgh, t' sedert lange jaren herwärts tot nu toe sodanige sorge niet was gedragen, als wel hadde behoord, waer door veele misbruyken en ongeregeltheden souden syn ingesloopen...⁶

De godshuisregenten, die tot die tijd de kandidaten hadden voorgedragen voor een zetel in het schouwburgbestuur, waren hierdoor gepasseerd. En aangezien de schouwburghoofden aan de godshuisregenten om de drie maanden rekening en verantwoording moesten afleggen van hun geldelijk beheer, was daarmee de kiem gelegd voor allerlei nieuwe moeilijkheden. De regenten van de Schouwburg en die van de godshuizen stonden van nu af vijandig tegenover elkaar en de minste oorzaak had onenigheid tot gevolg. Herhaaldelijk zou het stadsbestuur tussenbeide moeten komen.

De burgemeesters hadden vastgesteld dat de schouwburghoofden in het vervolg voor drie jaar zitting zouden hebben en dat ieder jaar twee van hen behoorden af te treden. Voor hen zou de stadsregering nieuwe regenten benoemen uit dubbeltallen die het schouwburgbestuur

¹Worp en Sterck: 136.

²*Het nieuwe Hoornse speel-werck*: 30. Eerste druk waarschijnlijk 1672. Geciteerd uit de tweede druk, 1732.

³Petrus Francius, 1645-1704, hoogleraar geschiedenis en welsprekendheid aan het Amsterdamse Athenaeum. Hij was drie jaar regent van de Schouwburg, gelijktijdig met Meijer. Zie: Dudok van Heel 1980, Wybrands 1873: 227-230, Buitendijk 1975: 83-84.

⁴Jacob Matham, 1654-1701, roomskatholiek, notaris van beroep. Hij was twee jaar regent van de Schouwburg, gelijktijdig met Meijer. Zie: Dudok van Heel 1980, Wybrands 1873: 227-230.

⁵Evenhuis 1971: 42.

⁶Kronenberg 1875: 96.

zelf had opgesteld. De eerste twee die begin 1679 aftraden, waren Bouwmeester en Domselaer. In hun plaats werden aangesteld Joan Pluimer¹ en Jacob van Coosen². Toen in 1680 Andries Pels en Jacob Matham aan de beurt waren om af te treden, werd Tobias van Domselaer opnieuw benoemd en naast hem Hendrik Steenhoven³. Johan Bouwmeester, werd in 1680 niet opnieuw gekozen. Mogelijk gebeurde dit om gezondheidsredenen, want hij overleed op 22 oktober van dat jaar.

Nu Nil veel invloed had in het bestuur van de Schouwborg werden de al te dartele kluchten van het toneel geweerd, evenals de echte gruwel- en spektakelstukken. Er werden oude stukken van het kunstgenootschap opgevoerd die nog nooit vertoond waren, en ook nieuwe kluchten en blijspelen. Het was alles veel fatsoenlijker en veel saaier dan vroeger.

De schouwborgregenten, aangesteld door de burgemeesters, sprongen vreemd om met het geld van de Schouwborg. In de 'Boecken van Ontfangh en Uytgift' wordt bijvoorbeeld op 31 september 1680 een uitgave gemeld van f 128 'voor 't leezen van spellen en kluchten, enz.' en f 125 'voor een vrouwenmaal⁴'. Op 1 april 1681 is een uitgave van f 13:8 geboekt voor '600 oesters en limoensap'.

Nog in 1917 wekt dit de verontwaardiging van.... Worp:

Om zich voor het lezen van eenige drama's f 128 toe te kennen, een vrouwenmaal aan te richten voor f 125 en zich zelf op oesters te tracteeren, alles op kosten van den Schouwborg, was nog al kras. Maar er waren nog erger dingen.⁵

De 'erger dingen' waarop Worp doelt, kwamen pas jaren later in de openbaarheid, door een verklaring bij de notaris. Volgens een notariële akte hadden de regenten van de Schouwborg op naam van Pels een huis met een tuin gehuurd aan de Keizersgracht, waar ze met hun vrouwen feesten vierden en veel dronken op kosten van de Schouwborg. Om dit te verbergen, was er met de boeken geknoeid. Van deze zaak werden jaren later verklaringen afgelegd ten gevolge van een verhitte toneelruzie, die als volgt kan worden samengevat:

In 1685, vier jaar na Meijers dood, oefende Govert Bidloo⁶, geneesheer te Amsterdam, grote invloed uit op Pluimer en De la Croix, de toenmalige huurders van de Schouwborg⁷. Bidloo werd in die tijd wegens twee van zijn toneelstukken zo fel gekritiseerd, dat hij uit wraak een zinnenspel schreef, getiteld *De muiery en nederlaag van Midas, koning*

¹Johan Pluimer, 1646-1720, vriend van Antonides van der Goes, was een Amsterdams koopman, dichter en toneelschrijver. Hij schreef een *Voorspel vertoond ter openinge van de Schouwborg* in 1678, "een soort 'program van actie', waarmee het genootschap Nil volentibus Arduum het volkomen eens was". Hij was twee jaar regent van de Schouwborg, gelijktijdig met Meijer. Ook pachtte hij in 1681 gelijk met Meijer de Schouwborg. Na diens dood enkele maanden later, behoorde Pluimer nog jarenlang tot de huurders. Zie: Dudok van Heel 1980, Wybrands 1873: 227-230, Dongelmans 1982: p. 151.

²Jacob van Coosen, 1644-1703, was 'translateur', vertaler. Hij was twee jaar regent van de Schouwborg, gelijk met Meijer. Zie Dudok van Heel 1980, Wybrands 1873: 227-230.

³Hendrik Steenhoven, 1654-1727, was koopman. Hij was een jaar regent van de Schouwborg, gelijktijdig met Meijer. Dudok van Heel 1980, Wybrands: 227-230.

⁴Wat met een 'vrouwenmaal' wordt bedoeld is niet duidelijk.

⁵Worp en Sterck: 137-140.

⁶Govert Bidloo 1649-1713, Amsterdams chirurgijn, promoveerde in 1682 te Franeker in de anatomie. Hij maakte naam als toneelschrijver, hoogleraar ontleed- en geneeskunde te Leiden en lijfarts van Willem III. Hij schreef medische boeken, zoals het grote ontleedkundige werk *Anatomia humani corporis* uit 1685. Bidloo stond niet goed bekend. Zie Worp en Sterck: 140, 141. Lindeboom 1972: 72-74.

⁷Over de rol van Bidloo bestaat geen duidelijkheid. Hoewel hij niet als pachter te boek staat, heeft men zich toch afgevraagd of hij in werkelijkheid geen pachter is geweest. Zo bijvoorbeeld Te Winkel 1890: 108. Inderdaad vindt men in de verklaring van 10 april 1687, afgelegd voor de Amsterdamse notaris A. Dumoulin, de woorden: '...goverd bidloo, teegenwoordige regent v(...) Schouwborg...' Gemeente-archief Amsterdam. Notariële archieven, inv. nr. 5586.

Onverstand, of Comma, punct, parenthesis, dat op 31 december 1685 werd opgevoerd¹. Het was een geestige satyre, die zijn critici duidelijk herkenbaar op het toneel neerzette. Een van hen was Harmanus Amya, een rijke ijzerkoopman, tevens advocaat, die zich hierover gruwelijk nijdig maakte en weerwraak nam door in 1687 verschillende notarisaktes te laten opmaken over zijns inziens vroeger wangedrag van de schouwbουργegenten².

In een akte van 10 april 1687 verklaarde ene juffrouw Anna, indertijd ‘castelijne op ‘t schouburgh’, dat in augustus 1680 de regenten van de Schouwburg, in het bijzonder Joan Pluimer, opdracht hadden gegeven om de boeken van ontvangsten en uitgaven van de Schouwburg naar het huis van Dr. Lodewijk Meijer te brengen, hetgeen ook was gebeurd. Dit vond plaats nadat de ‘agtbare magistraet alhier’ de regenten het beheer over het geld had ontnomen. Ook verklaarde juffrouw Anna dat vanaf dit tijdstip de regenten veel bijzondere onkosten hadden gemaakt, dat ze alles op hun kamer hadden vernieuwd en bovendien verscheidene poeëten hadden aangezet om geld voor hun spelen te eisen³. Goverd Bidloo had haar zelf verteld dat hij indertijd zijn mederegenten had geholpen om hetgeen ze van hun administratie moesten overgeven, ‘goed te maken’.

In een akte van 28 mei 1687 werd verklaard door ene Jan Franco, die eertijds in dienst was bij de schouwbουργegenten, dat ‘de boeken vanden Ontfangh en incomste vande Schouburgh waren op’t vuur gesmeten en verbrand’⁴.

In een akte van 14 mei 1687 werd het verhaal van ‘thuijn en huijsinge’ genoteerd. Hoewel de randen van deze akte zijn verbrand, is het stuk grotendeels nog goed te lezen. Getuigen waren twee personeelsleden, indertijd door Pels aangenomen. We laten hier een fragment volgen:

... verklaarden ende deposeerden dat zij getuygen inden Jaare (...) door wylen Mr. andries pels, in zijn leven r(...) vande schouburg zijn versogt om te (...) seekere tuijn ende huijsinge gelegen (...) nieuwe Keisers gracht, welcke tu(...) huijsinge hy Pels voorgaft tot zy(...) particulier vermaak ende (?) gehuurt te hebben, Ingevolge va(...) versoeck zy getuygen ook inde bo(...) gemelte thuijn en huijsinge zijn ga(...) woenen; alwaar weynig tyt gewoon(...) hebbende bevonden zy getuygen dat deselve tuyn ende huysinge hem pels in ‘t particulier niet aanging, dat zijn naam alleen hier toe (...) was gebruykt, ende dat gemelte thu(...) ende huysinge eigentlyk was gehuu(...) voor reekeninge vande schoubu(...) opdat de gesamentlyke regent(...) aldaar met haar vrouwen en conso(...) (?) vermaak ende lust souden oeffenen tenwelcken eynde debovengemelte r(...) vande Schouburg ende wel voorn(...) Jan Pluijmer ende dr. Meyer, ende Pel(...) niet manqueerden ...⁵

De regenten hielden ‘seer kostelijke maaltyden’ met elkaar. Ook kwamen ze met een eigen gezelschap, waarbij ze ‘van alles disponeerden, ordonneerden en commandeerden als eigen’. Nog speciaal wordt vermeld ‘dat Jan Pluymer, ende Dr. Meijer, en Pels wel het meeste genot van allen gehad hebben’.

Uit deze verklaringen is nog alles niet duidelijk geworden. Is er in de boeken van de Schouwburg geknoeid, of zijn ze verbrand? Allebei lijkt niet waarschijnlijk. Zijn de schouwbουργegenten het beheer over de financiën kwijtgeraakt omdat ze met geld smeten, of zijn ze dat gaan doen nadat het beheer hun ontnomen was, om wraak te nemen op de godshuisregenten? Hoe het ook zij, de bewoners van de godshuizen, weeskinderen en oude mannen, zullen er niet beter van zijn geworden.

¹Verschenen in 1723 te Leiden bij Joh. Arnold. Langerak.

²Meer hierover Worp en Sterck: 140, 141.

³Gemeente-archief Amsterdam. Notariële archieven, inv. nr. 5586, p. 119-121.

⁴28 mei 1687, verklaring voor notaris David Stafmaker Varlet te Amsterdam op verzoek van Amya. Gemeente-archief Amsterdam. Notariële archieven inv. nr. 4747.

⁵Gemeente-archief Amsterdam. Notariële archieven inv. nr. 5586 p. 173-176.

Toen de verklaringen voor de notaris werden afgelegd, was Lodewijk Meijer al zes jaar dood. Met deze notarisakten stelde Amya een akelig soort gedenkprentje samen. En zich verdedigen was voor Meijer niet meer mogelijk.

Keren we terug naar de jaren waarin Meijer nog in leven was. Na onophoudelijke klachten van de regenten der godshuizen, ontnamen de burgemeesters van Amsterdam op 21 augustus 1680 de schouwburgregenten het beheer over de financiën:

... dat de Regenten van de schouwburgh voortaan sullen wesen ontslagen van alle moeiten en de ommeslagh welcke sij tot nogstoe hebben gehad in 't doen ontfanghen ende int verantwoorden van de inkomsten van 't voorseyde Schouburgh, ende van het doen maken ende betalen van alle toestel van klederen, tooneelen ende andersints...¹

Ook werd besloten dat de voordracht van nieuwe schouwburghoofden in het vervolg niet alleen door de schouwburgregenten zou worden gedaan, maar voor de helft ook door de godshuisregenten.

De regenten der godshuizen beheerden nu de financiën. Dat gaf protesten van het schouwburgbestuur. Het klaagde dat geen nieuwe kostuums konden worden aangeschaft, dat kleding en toestel in verval raakten, dat de nieuwe toneeldecoratie niet werd voltooid, dat de toneelspelers onderbetaald werden, zodat ze weglieden...

Als scriba van de schouwburgregenten richtte Meijer in 1681 verschillende klachten en verzoeken tot de 'E.E. Heeren Regenten van het Weez- en Oudemannen-Huis'. Wij geven hier een fragment uit zo'n brief als voorbeeld²:

...zo doen wij U.E.E. weeten, dat de Kleederen, en toestel zodaanig vervallen door gebrek van reparatie, en bij maaking van nieuwe, dat de Spelen niet behoorlijk kunnen gerepresenteert worden; waardoor de Schouwburg weinig toeloop van aanschouwers krijgt, en de poeten de lust benomen wordt, om iets aan de Schouwburg te leveren. En dit maaken wij U.E.E. bekend, om altijd ons te kunnen ontschuldigen, dat wij de oorzaak van die ongemakken in geenigen deels zijn; en om U.E.E. met eenen te waarschouwen van te bezorgen, dat er in 't generaal noodig zijn:

2 Romeinsche mans, en

2 Romeinsche Vrouwe kleederen, benefens

2 Moderne mans Rokken, en

1 Geborduurde Campanje mantel na de nieuwe mode.

als mede dat er behoorlijk reparatie geschiede aan Pluimen, Hoeden, strikken, juweelen, degens, schoenen, &c. met bijmaaking van zo veel nieuws als noodig is. En het zal raadzaam zijn, dat dit bovenstaande niet met U.E.E. gewoonlyke langzaamheid; maar met vlijt, en zonder uitstel besteld werde, om een verder geheel verval, welk andersins onvermijdelijk is, voor te komen, en de Schouwburg, zo veel doenlijk is, in eenige stand te houden.

Nil wenste bovendien dat schrijvers van wie stukken werden opgevoerd, daarvoor betaald zouden worden. Dit tot verontwaardiging van vele anderen. De onenigheid liep zo hoog op dat de regenten van de Schouwburg in 1681 hun ontslag indienden, hetgeen de godshuisregenten in een moeilijke positie bracht.

Nu boden aan de Schouwburg te huren Lodewijk Meijer en Joan Pluimer, beiden ervaren schouwburghoofden, en Pieter de la Croix, die net als zij toneeldichter was. Een contract voor drie jaar werd afgesloten op 13 september 1681. De huur bedroeg 20.000 gulden per jaar. Lodewijk Meijer is daarna maar heel kort pachter van de Schouwburg geweest. Hij overleed ruim twee maanden later, in november 1681.

Na de plotselinge dood van Meijer werd het schouwburgbeheer door Pluimer en De la Croix voortgezet. Aanvankelijk met succes. Maar nadat zij in 1684 het contract hadden

¹Kronenberg 1875: 99.

²Wybrands heeft zeven brieven uit 1681 opgenomen, door de schouwburgregenten gericht tot de godshuisregenten. De meeste zijn ondertekend door Meijer in zijn functie van scriba. De hier geciteerde brief is gedateerd 20 januari 1681. Wybrands 1873: 239-246.

hernieuwd, kwamen ze in twee jaar tijd bijna 14.000 gulden tekort. Zij eisten schadevergoeding van de regenten der godshuizen. De geschillen over inkomsten en uitgaven van de Schouwborg behoorden dus voorlopig nog niet tot het verleden.

In later tijd heeft men Meijer verantwoordelijk willen stellen voor de financiële tekorten onder het beheer van deze pachters¹. Maar die beschuldiging was letterlijk op niets gegrondvest. Toen de tekorten ontstonden leefde hij niet meer.

2.4.8. Meijers dood

Lodewijk Meijer moet onverwacht zijn gestorven. Op 13 september 1681 sloot hij een contract af voor een tijd van drie jaar, als pachter van de Schouwborg, twee maanden later, in november van hetzelfde jaar, stierf hij. In de begraafboeken van de Oude Kerk te Amsterdam staat zijn begrafenis opgetekend. Op 25 november 1681 werd in een algemeen graf van de hervormde Oude Kerk te ruste gelegd:

Dr. Lodewyck Meijer comt van de oude bierkay
K | 20 | ²

De kosten van de graflegging bedroegen twintig gulden. Het was de begrafenis van een welgesteld man.

Toen na Meijers dood in 1688 de zesde druk van de Woorden-Schat het licht zag bij Hendrick Boom en de weduwe van Dirck Boom, bleek deze uitgave te zijn aangevuld. De enige uitbreiding van betekenis vinden we dan in het deel Verouderde en ongewone woorden. Het aantal artikelen van dit deel was nauwelijks toegenomen, maar het aantal woorden met 27%³.

Het zou hier kunnen gaan om toevoeging van de stof die Meijer bij zijn bewerking van de Woorden-Schat van 1669 had achtergehouden omdat het woordenboek op dat moment te omvangrijk dreigde te worden⁴.

Misschien heeft Meijers vrouw Constantia Carret, of een van zijn Nil-vrienden, na zijn overlijden zijn papieren nagezocht en de aantekeningen die betrekking hadden op de Woorden-Schat overhandigd aan de familie Boom, die al drie keer eerder betrokken was bij een uitgave van het woordenboek.

¹Zie bijv. Sterck 1923: 121. 'Na den dood van Meijer verklaarden Pluimer en de la Croix, dat zij ruim f 13.627 verloren hadden'.

²*D.T.B.* nr. 89, 1680-1687.

³Omvang delen in de uitgaven na Meijer, zie Tabel 2 op p. 339.

⁴Zie W-S 1669 voorwoord p. [14].

L. M E I J E R S
Woordenschat,

In drie Deelen ghescheiden,

Van welke het

- I. Bastardtwoorden,
II. Konstwoorden,
III. Verouderde woorden
begrijpt.

*De Vijfde Druk, verbeterdt, en vermeer-
derdt met het heele laatste Deel, en zeer
veele woorden in de voorgaande.*

A M S T E R D A M,

By de Weduwe van *Jan Hendriksz. Boom*, op de
Singel, by *Jan-Roon-poorts Tooren*. 1669.
Met Privilegie.

5 Titelpagina van de vijfde druk van L. Meijers Woordenschat, in 1669 uitgegeven door de Weduwe van Jan Hendriksz Boom te Amsterdam. Het drukkersmerk toont een palmboom met Hercules aan de ene kant, een liggende leeuw aan de andere kant. Aan de voet van de palm staan de letters I H B. Het zijn de beginletters van Jan Hendriksz Boom. In de rand van het merk is te lezen 'Virtus nescia vinci', een Latijnse spreuk met de betekenis: Moed kan geen nederlaag aanvaarden. Op deze titelpagina vinden we voor de eerste keer de vermelding dat aan het woordenboek een derde deel is toegevoegd, met 'Verouderde woorden'.

(Persoonlijk eigendom, vergroot)

2.5. Nabeschuwing

Deze tamelijk uitvoerige levensbeschrijving van Meijer heeft ons laten zien dat zijn lexicografisch werk niet op zichzelf staat. Het vertoont samenhang met zijn leven en met zijn overige werkzaamheden. Veel van zijn activiteiten op ander gebied kwamen Meijers lexicografisch werk ten goede. Het is buitengewoon interessant dat het in het geval van Meijer, al is hij ook een figuur uit de zeventiende eeuw, mogelijk bleek een dergelijke samenhang op overtuigende wijze aan te tonen.

Van groot belang voor Meijer als lexicograaf is de invloed geweest van zijn halfbroer A.L. Kók. Het was vrijwel zeker Kók die hem in aanraking bracht met de puristische ideeën van zijn tijd. De wetenschappen behoorden beoefend te worden in de moedertaal. De belangrijkste wetenschappelijke werken moesten daarom worden vertaald in die moedertaal, en daarvoor was een bepaalde terminologie nodig. Men vindt deze in de Nederlandse vertalingen van uitheemse wetenschappelijke vaktermen, zoals Meijer die opnam in de *Woorden-Schat* en vanaf 1658 in een apart deel met 'konstwoorden' plaatste.

Achterin zijn vertaalde werken gaf Kók soms lijstjes van uitheemse wetenschappelijke termen met een vertaling in de moedertaal erbij. Meijer deed er zijn voordeel mee. Veel van deze vertalingen kregen een plaats bij de konstwoorden in de *Woorden-Schat*.

Toen Meijer na Kóks dood diens *Radt van avondtuuren* uit wilde geven, bracht hem dat ten huize van boekdrukker Thomas Fonteyn, die juist een bewerker zocht voor het bastaardwoordenboekje dat eerder bij hem was verschenen. Deze ontmoeting had als resultaat dat Fonteyn aan Meijer de bewerking opdroeg van Hofmans *Woorden-Schat*.

Het was ook Kók die zich bezighield met het vertalen van wijsgerig werk. Hiermee heeft hij ongetwijfeld Meijers belangstelling voor de wijsbegeerte gewekt. Kóks overlijden bracht Meijer ertoe een onvoltooide vertaling van Kók af te maken en in 1655 uit te geven als *De christlijke ghódt-ghe-leertheid* van Wendelinus. In 1656 volgde het *Mergh der ghódtgheleerdtheid* van Amezius, door Meijer zelf geheel uit het Latijn vertaald.

Meijers belangstelling voor de wijsbegeerte werd versterkt door zijn studie aan het Athenaeum illustre, waar hij college liep bij Senguerdt, die hem later adviseerde bij de vertaling van Amezius' werk. Ook zijn eerste studiejaren aan de Leidse universiteit werden grotendeels door de wijsbegeerte in beslag genomen.

Dit alles leidde ertoe dat Meijer in de *Woorden-Schat* talrijke termen uit de wijsbegeerte opnam, voorzien van een equivalent in de moedertaal. In het bijzonder plaatste hij ze in het deel *Konstwoorden* in de *Woorden-Schat* van 1658. Het deed Axters later opmerken dat Lodewijk Meijer in 1658 'aan den Nederlandschen stam zijn eerste wijsgeerig lexicon' schonk¹.

Een tweede belangrijke factor in Meijers leven die zijn weerslag vond in zijn lexicografisch werk, was de studie medicijnen. De laatste periode aan de Leidse universiteit was er geheel aan gewijd. In de jaren die volgden verdiende Meijer zijn levensonderhoud als geneesheer en hield hij zich dagelijks met dit vak bezig. Hij ervoer de noodzaak medische zaken aan een leek duidelijk te maken in de volkstaal. De gangbare Latijnse terminologie was voor een niet bestudeerd mens onbegrijpelijk.

Meijers betrokkenheid bij de geneeskunde had als gevolg dat hij een groot aantal medische termen in de *Woorden-Schat* opnam en vertaalde, in het bijzonder in de delen met

¹Axters 1937: 116*.

konstwoorden van 1658, 1663 en 1669. Hierbij voegden zich vele termen uit de kruidkunde, de bron van geneesmiddelen. Meijer voegde ze in 1663 en 1669 toe aan de konstwoorden¹. Nooit is Meijer later geprezen omdat hij ‘den Nederlandschen stam zijn eerste medisch lexicon’ schonk. En toch zou deze lof verdiend zijn geweest.

De relatie die bestond tussen Meijers diverse activiteiten enerzijds en zijn lexicografisch werk anderzijds is nog op verschillende andere momenten in zijn leven gebleken. Tijdens de vriendschap met Koerbagh bijvoorbeeld, toen zij samen twee woordenboeken uit wilden geven als één geheel. Of bij de ruzie van hemzelf en zijn vriend La Grue met Abraham Wolfgangh, die te weinig wilde betalen naar hun zin voor de bewerking van een woordenboek. Toch toog La Grue later nog als lexicograaf aan het werk, en liet Meijer in 1672 *De Italiaansche spraakkunst* bij Wolfgangh verschijnen, waarin lange woordenlijsten Italiaans-Nederlands waren opgenomen ‘om voor een Woordeboek te kunnen dienen’².

De invloed van het kunstgenootschap Nil volentibus arduum op Meijers lexicografisch werk is waarschijnlijk eerder negatief geweest dan positief. Vermoedelijk werd Meijer dusdanig in beslag genomen door de bijeenkomsten van dit genootschap en door de werken die het deed verschijnen, dat er voor lexicografische arbeid geen tijd meer overbleef. Na 1669 verschenen van Meijers hand geen nieuwe bewerkingen van het woordenboek. Jammer, want het derde deel met de verouderde en ongewone woorden schreeuwde eenvoudig om herziening door een oordeelkundig lexicograaf.

Toen Meijer in 1678 voor de tweede keer tot schouwburgregent werd benoemd, was van lexicografisch werk al helemaal geen sprake meer. En zijn onverwachte dood in 1681 maakte aan zijn loopbaan als lexicograaf voorgoed een einde.

De meningen over Lodewijk Meijer waren al tijdens zijn leven verdeeld en dat is zo gebleven. Over zijn invloed in de zeventiende eeuw zegt Thijssen-Schoute:

Ik voel niet de minste behoefte Lodewijk Meyer tot een belangrijk filosoof te bombarderen of hem wegens zijn letterkundige verdiensten te verheffen tot een figuur van het eerste plan; maar dat hij een leidende rol gespeeld heeft in het Nederlandse geestesleven van de tweede helft van de zeventiende eeuw is buiten kijf.³

De Werkgroep van Utrechtse neerlandici die de *Verloofde koninksbruidt* in 1978 opnieuw uitgaf, meent eveneens ‘dat de auteur van de *Verloofde Koninksbruidt* een vooraanstaand man was in het culturele leven van zijn dagen’⁴.

Buitendijk heeft afwijzend gereageerd op deze beide beweringen ten aanzien van Meijer:

Die opvatting lijkt mij wat geforceerd. Hij was te ongestadig van karakter voor een leidende rol, en op geen enkel gebied een oorspronkelijk denker of schrijver. Veeleer was hij een verwerker van invloeden. Eerst werd hij beïnvloed door de calvinist Wendelinus en door de puritein Amesius, wiens *Medulla Theologiae* hij vertaalde (1656), daarna door Descartes en Spinoza, wier ideeën hij hielp verbreiden. Op toneelgebied was hij eerst een aanhanger van Jan Vos: in diens geest gaf hij het op extreme wijze met “konst- en vliegwerken” volgepropte en aan Corneille ontleende *Ghulde Vlies* (1667) uit, vervolgens *Verl. Kon.*⁵, een hybridisch, half gruweldrama, half Frans-classicistisch toneelwerk. Als theoreticus stond hij in de schaduw van Pels...⁶

¹Zie Tabel 4, Overzicht domeinen van herkomst trefwoorden, op p. 220.

²Aldus de titelpagina van dit werk.

³Thijssen-Schoute 1967.

⁴*Verloofde koninksbruidt* 1978: 11.

⁵nl. *Verloofde koninksbruidt*.

⁶Buitendijk 1979.

Persoonlijk ben ik met Buitendijk van mening dat Meijer ‘een verwerker van invloeden’ is geweest. Meijer had grote belangstelling voor nieuwe ideeën en gedachten, en sloot zich aan bij alles wat zijn goedkeuring kon wegdragen. Deelde hij een bepaald inzicht niet langer, dan was hij echter de eerste om dit ronduit mee te delen en er afstand van te nemen. Steeds bleef hij openstaan voor veranderingen die hij zag als verbeteringen.

Op deze plaats zou ik Meijer bovendien met nadruk een animator willen noemen, een man die anderen aanspoorde tot publiceren, en dat meestal met succes. Hier behoren de namen te vallen van Koerbagh met *'t Nieuw woorden-boek der regten*, van Spinoza met zijn *Renati des Cartes principiorum philosophiae*, en van Bouwmeester met *Het leven van Hai Ebn Yokdhan*. Maar ook het genootschap Nil volentibus arduum dient genoemd. Meijer heeft de leden zeker aangezet tot produceren. Via dit kunstgenootschap heeft hij bovendien invloed uitgeoefend op het toneel van zijn dagen.

Wanneer Meijer zijn nieuw verworven inzichten wilde uitdragen of zelfs aan anderen opleggen, dan wekte hij weerstand. De publicatie van de *Philosophia S. Scriptura interpres* veroorzaakte tientallen verontwaardigde reacties van wijsgerige vakgenoten. Zijn steun voor Spinoza maakte hem verdacht. Het bezig streven om het Frans classicisme op het toneel van de Schouwburg ingang te doen vinden, had talrijke schotschriften tot gevolg, waarin Meijer samen met de andere Nil-leden werd gehekeld.

Dat Meijer geen groot dichter was zag hij waarschijnlijk zelf wel in. Zijn verzameling gedichten publiceerde hij niet en zelfs nam hij geen gedichten van na 1673 meer op in zijn handschrift. Dat hij maar een zeer matig toneelschrijver was, zal geen letterkundige ontkennen, hoewel de ‘kunst- en vliegwerken’ in zijn *Ghulde vlies* beslist bezienswaardig zijn geweest.

Echter, op het gebied van de wijsbegeerte is Meijer wel degelijk gezien als een oorspronkelijk denker, hoe men ook over het resultaat van zijn denken mocht oordelen. Men herinnere zich slechts het opzien dat de verschijning van zijn *Philosophia S. Scriptura interpres* baarde¹, de reacties die het werk uitlokte, en het groot enthousiasme dat het nog in de twintigste eeuw opwekte bij Klever².

Invloedrijk was Meijer in de wereld van het toneel. En bepaald vernieuwend en belangrijk was zijn werk als lexicograaf. Dit laatste zal duidelijk worden in de loop van de volgende hoofdstukken.

¹Zie p. 54 in deze studie.

²Zie p. 55 in deze studie.

6 Frontispice dat in 1669 voor de eerste keer is geplaatst in L. Meijers Woordenschat. In een langwerpige zaal, waarschijnlijk een gehoorzaal, van een universiteit bijvoorbeeld, zijn langs de wanden vijf spreekgestoelten opgesteld, met op elk een spreker. Aan de voorzijde van iedere lessenaar is vermeld welk vak wordt onderwezen. Van achter naar voor zijn het: Taalgeleerdheid, Wysgeerte, Geneeskunst, Rechtsgeleerdheid, Godsgeleerdheid. Dit zijn takken van wetenschap waaruit termen met hun vertaling in de Woorden-Schat zijn opgenomen. Op het fries langs de zaalwanden is te lezen: 'Bastardt Woor. Verouderde Woor. Konst Woorden', hetgeen verwijst naar de drie delen van het woordenboek. Boven de zaal twee zwevende geniën met een opengeslagen boek waarin staat: 'Woorden Schat'.
(Persoonlijk eigendom, vergroot)

2.6. Lijst van Meijers werk

Na de beschrijving van Lodewijk Meijers leven, in samenhang met zijn werk, volgt hier een overzicht van hetgeen van hem gedurende zijn leven of daarna is gepubliceerd. Meijers oeuvre is ingedeeld per genre en vervolgens zoveel mogelijk geplaatst in chronologische volgorde, waarbij bepalend is het jaar van eerste uitgave.

De bewerkingen van de Woorden-Schat zijn slechts genoemd ter wille van de volledigheid. Een uitvoeriger titelbeschrijving van de uitgaven van het woordenboek is te vinden in de Bijlage.

Achter dit overzicht is nog opgenomen (2.6.7. – 2.6.9.):

hetgeen van Meijer bewaard bleef in handschrift,

wat Meijer voor zover wij weten heeft bijgedragen aan het werk van

Spinoza,

Meijers aandeel, voor zover bekend, in de uitgaven van Nil.

2.6.1. Drie disputaties

Meijer, L. *Disputationum medicarum secunda, de chyli à foecibus alvinis secretionem, atque in lacteas venas propulsionem in intestinis perfectâ...*

Lugduni Batavorum¹, apud Johannem Elsevirium, 1659.

Medische disputatie Leiden, 4°, omvang 8 blz.²

Meijer, L. *Disputatio philosophica inauguralis, de materia, ejusque affectionibus motu, et quiete...*

Lugd. Batav., ex officinâ Francisci Hackii, 1660.

Inaugurale filosofische disputatie Leiden, 4°, omvang 11 blz.³

Fotografische herdruk in: *Chronicon Spinozanum* II, Den Haag 1922, p. 185-195.

Meijer, L. *Disputatio medica inauguralis, de calido nativo, ejusque morbis...*

Lugd. Batav., ex officina Francisci Hackii, 1660.

Inaugurale medische disputatie Leiden, 4°, omvang 11 blz.⁴

2.6.2. Vier drukken van de Woorden-Schat⁵

Nederlandsche woorden-schat, waar in meest alle de basterdt-woorden, uyt (...) en konst-woorden uyt (...) verghadert, naauwkeurighlijk en met kraft vertaalt worden. De tweeden druk, verbetert en veel vermeerdert.

[Door J. Hofman. Bewerkt en uitgebreid door L. Meijer.]

Amsterdam, Thomas Fonteyn, 1654. Kl.8°, VIII, 248 blz.

¹nl. Leiden.

²Vindplaats: U.B.Leiden, sign. 236 A 16¹⁶.

³Vindplaats: U.B.Leiden, sign. 236 A 14⁴⁵.

⁴Vindplaats: U.B.Leiden, sign. 236 A 14⁴⁶.

⁵Meer gegevens in de Bijlage.

Nederlandsche woordenschat, gheschikt in twee deelen, van welke 't eene basterdwoorden, en 't ander konstwoorden beghrijpt. De derde druk, van veel ghrove misstellingen ghezuivert, en meêr als de helft verghroot.

[Door L. Meijer.]

Amsterdam, Jan Hendriksz en Jan Rieuwertsz, 1658. 12⁰, XXIV, 512 [502] blz., 2 dln 1 bd
Eerste druk 1650, door J. Hofman.

Nederlandsche woordenschat, gheschikt in twee deelen, van welke 't eene bastaardwoorden, en 't ander konstwoorden beghrijpt. De vierde druk, by na een derde deel ghroot, dan de voorgaande.

[Door L. Meijer.]

Amsterdam, Jan Hendriksz Boom, 1663. 12⁰, XXIV, 672 blz., 2 dln. in 1 bd.
Eerste druk 1650, door J. Hofman.

Meijer, L. *Woordenschat*, in drie deelen ghescheiden, van welke het I. bastaardwoorden, II. konstwoorden, III. verouderde woorden beghrijpt. De vijfde druk, verbeterdt, en vermeerderdt met het heele laatste deel, en zeer veele woorden in de voorgaande.

Amsterdam, Weduwe van Jan Hendriksz Boom, 1669. 12⁰, XXII, 946 blz., 3 dln. in 1 bd.
Eerste druk 1650, door J. Hofman.

2.6.3. Vertaalde en oorspronkelijke wijsgerige geschriften

Wendelinus, M.F. *De christlijke ghódt-ghe-leertheid*.

Uit het Latijn door A. L. Kók.

[Gedeeltelijk vertaald, uitgegeven, van inleiding en handtekening voorzien door L. Meijer.]

Amsterdam, Johannes van Ravestein, 1655. 8⁰, XVI, 815 blz.¹

Oorspronkelijke titel en uitgave: *Christinae theologiae libri II*, 1639.

Amezius, G. *Mergh der ghódtgheleerdtheid*.

Uit het Latijn door L. Meijer.

Amsterdam, Abraham Hoopwater, 1656. 12⁰, X, 225 – 212 blz., 2 dln. in 1 bd.²

Oorspronkelijke auteur, titel en uitgave: William Ames, *Medulla theologica*, 1623.

Tweede druk: Amsterdam, Gerrit van Goedesberg, 1670.

Philosophia S. Scripturae interpres; exercitatio paradoxa ...

[Door L. Meijer.]

Eleutheropoli [Amsterdam], z.uitg. [Jan Rieuwertsz], 1666. 8⁰, XII, 116 blz.³

Tweede druk: Gebonden in één band met het *Tractatus theologico-politicus* [B. de Spinoza]⁴. Deze uitgave wordt in 1674 bezorgd door Jan Rieuwertsz. te Amsterdam, en verschijnt aanvankelijk met drie verschillende, fictieve titelpagina's, waarop fictieve titels en uitgevers.⁵

Derde druk: *Philosophia Scripturae interpres. Exercitatio paradoxa*. [L. Meijer] Tertium edita, et appendice Ioachimi Camerarii aucta; cum notis variis et praefatione D. Io. Sal. Semleri. Halae Magdeburgicae, Christ. Hendel II, 1776.

¹Vindplaats: U.B. Amsterdam, afd. handschriften O 69 34.

²Vindplaatsen: U.B. Amsterdam, sign. 2453 F 28. K.B. Den Haag, sign. 299 K 30.

³Vindplaatsen: U.B. Amsterdam, sign. 2341 H 8. K.B. Den Haag, sign. 300 H 46.

⁴Van het *Tractatus theologico-politicus* verscheen de eerste druk in 1670.

⁵Meer over deze ingewikkelde geschiedenis zie: Kingma en Offenbergh 1977: 11.

Frans vertaling: *La philosophie interprète de l'écriture sainte*, par Louis Meyer. Traduction du Latin, notes et présentation par Jacqueline Lagrée et Pierre-François Moreau. Paris, Intertextes éditeur, 1988.

De filosofie d'uytleghster der H. Schrifte. Een wonderspreuckigh tractaet ...

[Uit het Latijn door L. Meijer.]

Vrystadt [Amsterdam], z. uitg. [Jan Rieuwertsz], 1667. 8°, XII, 140 blz.¹

Oorspronkelijke auteur, titel en uitgave: [L. Meijer], *Philosophia S. Scripturae interpres...* 1666

2.6.4. Drie toneelstukken en een voorwoord

Kók, A.L. *Radt van avondtuuren*. Bly-endendt truer-spel.

Amsterdam, Thomas Fonteyn, 1653. Kl. 8°, VIII, 48 blz.²

Uitgegeven en van een voorrede voorzien door L. Meijer.

Volgens Wybrands werd het stuk op 29 april 1652, nog tijdens het leven van Kók, opgevoerd in de Amsterdamse Schouwburg³.

De looghenaar. Blyspel.

[Door L. Meijer.] Naar het Frans van P. Corneille.

Amsterdam, Jacob Lescaille, 1658. 8°, VIII, 56 blz.⁴

Opgedragen aan mevrouw Anna van Hoorn.

Oorspronkelijke titel en uitgave: *Le menteur*, 1644.

Tweede druk: Amsterdam, Jacob Lescaille, 1667.

Laatste [Derde] druk: Amsterdam, Erfg. J. Lescaille, 1699.

Laatste [Vierde] druk: Amsterdam, Erfg. J. Lescaille en Dirk Rank, 1721.

Volgens Oey-de Vita en Geesink werd het stuk in de Amsterdamse Schouwburg opgevoerd op 8, 11, 15 april en 14 november 1658, en op 11 augustus 1659.

Van de Louw meldt 26 opvoeringen in de Amsterdamse Schouwburg in de jaren 1667-1725⁵.

Meijer, L. *Ghulde vlies*, treurspel met konst- en vlieghwerken.

Naar het Frans van P. Corneille.

Amsterdam, Jacob Lescaille, 1667. Kl. 8°, XX, 84 blz.⁶

Opgedragen aan Mr. Willem Blaau.

Oorspronkelijke titel en uitgave: *La conquête de la toison d'or*, 1660.

Tweede druk: Amsterdam, Jacob Lescaille, 1668.

Derde druk: Amsterdam, Michiel de Groot, 1679.

Vierde druk: Amsterdam, Gysbert de Groot, 1684.

Van de Louw meldt 16 opvoeringen in de Amsterdamse Schouwburg in de jaren 1667-1670⁷.

Meijer, L. *Verloofde koninksbruidt*, treurspel...

Amsterdam, Jacob Lescaille, 1668. 8°, XX, 63 blz.⁸

Heruitgave: *Lodewijk Meijer Verloofde koninksbruidt*. Uitgegeven en toegelicht door een werkgroep van Utrechtse neerlandici. Utrecht, Instituut De Vooys, 1978.

Van de Louw meldt 7 opvoeringen in de Amsterdamse Schouwburg in de jaren 1668-1669⁹.

¹Vindplaatsen: U.B. Amsterdam, sign. 468 G 12. K.B. Den Haag, sign. 3058 F 32.

²Vindplaatsen: U.B. Amsterdam, sign. 691 B 43. K.B. Den Haag, sign. 443 A 9.

³Wybrands 1873: 260.

⁴Vindplaatsen: K.B. Den Haag, sign. 310 D 28. U.B. Leiden, sign. 1090 B 30.

⁵Van de Louw III: 744.

⁶Vindplaatsen: U.B. Amsterdam, sign. 690 H 27. K.B. Den Haag, sign. 448 G 61.

⁷Van de Louw III: 755.

⁸Vindplaatsen: U.B. Amsterdam, sign. 649 H 21. K.B. Den Haag, sign. 851 D 17.

⁹Van de Louw III: 755.

2.6.5. Een spraakkunst om Italiaans te leren

Italiaansche spraakkunst. Leerende op eene vaste grondt de Italiaansche taale wel, en ter deege leezen, verstaan, spreken, en schrijven.

[Door L. Meijer.]¹

Amsterdam, Abraham Wolfgangh 1672. Kl. 8°, XII, 388 blz.²

Facsimile-uitgave: *Italiaansche spraakkunst.* V. Lo Cascio (red.). Dordrecht 1995.

2.6.6. Een aantal gedichten

In verschillende uitgaven van Kók en van Lodewijk Meijer is een gedicht opgenomen dat door Meijer zelf werd geschreven. Ook in de *Hollantsche parnas*, een verzamelbundel uit 1660, staan drie gedichten van Meijers hand. Steeds blijkt sprake te zijn van gelegenheidspoëzie, omdat de gedichten zijn vervaardigd in nauwe samenhang met allerlei gebeurtenissen, zaken, personen of boeken van zijn tijd³. Van elk van deze gedichten is hieronder de titel weergegeven, gevolgd door de eerste regel. Van het werk waarin het gedicht voor het eerst werd gepubliceerd, is de eerste druk genoemd.

‘Op de Oeffening der Reden-konst van A.L.Kók.’

Zo steekt de Batavier met ruime schreeden...

20 regels. Ondertekend: Zo ghe-zaayt Zo ghe-maayt L.M. [L. Meijer].

Gepubliceerd in: A.L.Kók. *Logica practica, oft oeffening der reden-konst.* Amsterdam, Johannes Troóst, 1648.

‘Op de Letter-Konst van A.L. Kók.’

De Leeuw, wel eêr ghe-woón zijn klaauwen klam van bloedt...

14 regels. Ondertekend: Zo ghe-zaait, zo ghe-maait [L. Meijer].

Gepubliceerd in: A.L.Kók. *Ont-werp der Neder-duitsche letterkonst.* Amsterdam, Johannes Troóst, 1649.

Afwijkende versie, geschreven, het *Leidse handschrift*, 33v.

‘Lauwerkrans Den Hoofdtpoet J. V. Vondel Den 20 October van ‘t 1653ste Jaar op ‘t hoofd ghezet.’ Ghelyk eertydts, om d’eer...

44 regels. Ondertekend: L.M. [L. Meijer].

Gepubliceerd in: *Hollantsche parnas.* Amsterdam, Jacob Lescaille, 1660.⁴

Zowel in het Nederlands als in het Duits in: G.J.M. Weber, *Der Lobtopos des ‘lebenden’ Bildes.*⁵ Ingeplakt, het *Leidse handschrift*, 35r, 35v.

‘Op Alhardt L. Kóks Radt van Avonduuren.’

T Was Kók niet roems ghenoegh, zijn harssenen te spaaren...

14 regels. Ondertekend: L. Meyer.

Gepubliceerd in: A.L.Kók. *Radt van avonduuren.* Amsterdam, Thomas Fonteyn, 1653.

Afwijkende versie, geschreven, het *Leidse handschrift*, 34v.

¹Betreffende het auteurschap van Meijer zie: Van Hardeveld 1997 (b).

²Vindplaatsen: U.B. Leiden, sign. 1149 H 3. U.B. Amsterdam, sign. OK 73-5.

³Schenkeveld-van der Dussen 1984.

⁴De bundel werd samengesteld door T. van Domselaer.

⁵Zie: Weber 1991: 303, 304, 322-324. Weber oppert het idee dat dit gedicht pas kort voor de verschijning van de *Hollantsche parnas* in 1660, werd geschreven. Gezien de plaats van het gedicht in het *Leidse handschrift*, tussen gedichten uit 1652 en uit 1654 in, lijkt dit niet waarschijnlijk. Weber 1991: 323 n28.

‘Op de Vertaaling der Konstwoorden Van A.L. Kók.’
D’Onmooghlijkheid, gheschat in Konstvertaal...

8 regels. Ondertekend: L. Meyer.

Gepubliceerd in: *Nederlandsche woorden-schat*. Amsterdam 1654. Ook in 1658 en 1663.

Eveneens in *Hollantsche parnas*, Amsterdam, Jacob Lescaille, 1660.

Geschreven, het *Leidse handschrift*, 36v.

De versie van 1654 wijkt enigszins af van alle andere versies.¹

‘An Den Leezer.’

Al wie belust is gheestigh te zien lieghen...

8 regels. Ondertekend: ‘L. Meyer’.²

Gepubliceerd in: L.Meijer. *De looghenaar*. Amsterdam, Jacob Lescaille, 1658.

Ook in *Hollantsche parnas*, Amsterdam, Jacob Lescaille, 1660.

[‘An Den E. Ghrootachtbaaren Heere, Mr.Willem Blaau, Scheepen der Stadt Amsterdam.’]³
O Blaau, wiens open hart gheen neevelen bedekken...

14 regels.

Onderdeel van Meijers opdracht van het *Ghulde vlies*, gericht tot Mr. Willem Blaau.

Gepubliceerd in: L. Meijer. *Ghulde vlies*. Amsterdam, Jacob Lescaille, 1667.

Ingeplakt, het *Leidse handschrift*, 48v.

Van Meijer zijn meer gedichten verschenen. Waarschijnlijk niet in een boek, hoewel dat niet is uitgesloten, maar wel op losse bladen. We vinden ze ingeplakt in het *Leidse handschrift*, en misschien zijn er daarnaast nog andere geweest.

De gedrukte bruiloftsgedichten, bestemd voor besloten gezelschappen, gingen naar wij weten verloren. Maar Meijer heeft daarnaast gedichten geschreven voor officiëlere evenementen, zoals de hulding van Vondel op het Sint Lucasfeest van 1653, of de inhuldiging van Nikolaas van Vlooswijk tot slotvoogd en drost van Muiden in 1666⁴.

Vooraf voor gebeurtenissen in de Schouwburch die voor hemzelf van belang waren, zette Meijer de ganzenveer op papier. Dat gebeurde bijvoorbeeld bij een opvoering van het *Ghulde vlies* die door overheidspersonen werd bijgewoond, hetgeen zowel in 1667 als in 1668 het geval was. De bladen met een passend gedicht die voor zulke meer openbare aangelegenheden werden gedrukt, droegen eerder het karakter van een pamflet⁵. En daarvan bleef wel eens een exemplaar bewaard.

Volgens de Centrale Catalogus van de Koninklijke Bibliotheek te Den Haag zou de Leidse Universiteits Bibliotheek nog twee bladen in bezit hebben met van Meijer de gedichten: ‘Ter Welkomst...’ en ‘Ter Affscheidt Van de Eed. Ghrootachtb. Heeren Borghemeesteren en Regheerers Der Stadt Amsterdam Toen hunne E.E. zich verwaerdighd hadden het Ghulde Vlies op de Schouwburch te zien vertoonen. Den 27 van Wintermaandt, 1667’⁶. Op dit moment zijn ze in de deze bibliotheek echter onvindbaar.

¹Deze is ook vrijwel letterlijk overgenomen in: Pars 1701: 356.

²Deze ondertekening staat alleen in de *Hollantsche parnas*.

³Titel ontleend aan het *Leidse handschrift*.

⁴De lengte van het laatste gedicht is 139 regels, *Leidse handschrift* 46r-48r.

⁵Pamflet: Gedrukt geschrift van geringe omvang, waarvan de inhoud betrekking heeft op of verband houdt met een bepaalde gebeurtenis of kwestie. Helwig en Van Selm 1986: ‘Verklarende woordenlijst...’

⁶Bron: Centrale Catalogus K.B. Den Haag. De spelling van de titels is overgenomen uit het *Leidse handschrift*, waarin beide gedichten zijn opgeplakt, resp. op 51r-51v en 52r-52v.

2.6.7. Drie handschriften en een fragment

Meijer, L. *Verzameling van minnedichten, lof-, eer-, lijk-, en grafgedichten, deels gedrukt, deels eigenhandig geschreven 1651-1671* [1673]. [Amsterdam en Leiden]¹.

4⁰, 182 blz., waarvan 48 blanco². Papier, gebonden in roomkleurige sierband.

Gedichten gedeeltelijk gedrukt en ingeplakt, gedeeltelijk geschreven in het oude, traditionele Westeuropese schrift dat Meijer toepaste³.

Bevat: Minnedichten. Eerste boek, 61 blz.

Lóf- en eerdichten. Derde boek, 64 blz. waarvan 4 blanco.

Lyk- en ghrafdichten. Vierde boek, 20 blz. waarvan 7 blanco.

Wij hebben dit handschrift het *Leidse handschrift* genoemd.

Meijer, L. *Mathildar oft Verloofde kooningsbruidt*. Treurspel. (In 5 handelingen.)

Eigenhandig geschreven. [Amsterdam en Leiden, ± 1652-1668].

2⁰, 68 blz., waarvan 31 beschreven. Dik papier, gebonden in veelkleurige kartonnen band.⁴

Tevens los tussengevoegde katern van 6 foliobladen, 12 blz. waarvan 3 beschreven.

Kladhandschrift, uiterst doorwerkt.

Bevat 18 niet-gebonden kladbladen van zeer uiteenlopend formaat.⁵

Meijer, L. *Verloofde koninksbruid*. Treurspel.

Eigenhandig geschreven⁶. [Amsterdam, ± 1668].

4⁰, 79 beschreven blz. Papier, uitzonderlijk onregelmatig gebonden in veelkleurige kartonnen band.⁷

Ons inziens is dit het nethandschrift, dat de drukker heeft gebruikt. Het bevat veel aantekeningen van de zetter. Handschrift, en vooral de zettersaantekeningen, lopen herhaaldelijk door tot ónder de middenbinding. Pas na gebruik zijn de bladen met grove steken in het koftje vastgenaaid⁸.

[Meijer, L.] [*Woordenschat*. 1669, 7 woordenboekartikelen van blz. 559 en 560.]

Fragment, eigenhandig beschreven. [Amsterdam, ± 1663 – 1669]

Papier, 85 bij 125 mm.

Aangetroffen in het kladhandschrift *Mathildar oft Verloofde kooningsbruidt*. S.B. Haarlem 187 B 12. Dit fragment is door ons het *Haarlemse fragment* genoemd.

¹Vindplaats: U.B.Leiden, Handschrift ltk no. 1043.

²Meijer had waarschijnlijk aanvankelijk grotere plannen met zijn gedichten-verzameling. Er zijn veel bladzijden ongebruikt gebleven.

³In de zeventiende eeuw werden hier twee soorten schrift toegepast. Er was het oude, traditionele, West-Europese schrift. Daarnaast kwam het nieuwe, geïmporteerde, Italiaanse schrift steeds meer in zwang. Zie Hermkens 1984: p. 6 en 7.

⁴Vindplaats: S.B. Haarlem, Hs. [187 B 12].

⁵Meer gegevens over dit handschrift: *Verloofde koninksbruidt* 1978: 163-169.

⁶Bij vergelijking met het *Leidse handschrift*, in het bijzonder met het gedicht 'Welkomst van zijne Excellentie Den Heere Pradel...' uit 1666, blijkt het hier te gaan om Meijers eigen schrift.

⁷Vindplaats: K.B. Brussel, handschriftenafdeling, sign.[II 134].

⁸Meeus heeft reeds geopperd dat dit het handschrift is dat de zetter gebruikte. Bij nadere beschouwing lijkt ons dat een zekerheid voor de losse bladen. Dit gezien de zettersaantekeningen tot ónder de middenbinding en het feit dat het handschrift duidelijk nooit wijd werd opgevouwen, hetgeen bij gebonden gebruik door de zetter onvermijdelijk was geweest. Varianten in de druk van 1668 zijn te verklaren met correctie door Meijer tot op de drukpers toe. Meer gegevens over deze varianten en over het Brussels handschrift bij: Meeus 1982.

2.6.8. Bijdragen aan Spinoza's werk

Grote bekendheid heeft Meijer verworven door zijn bemoeienissen met Spinoza en met de uitgave van diens werk. Meijers bijdragen aan het werk van Spinoza waarover zekerheid bestaat, beperken zich tot een voorwoord en de vertaling van een voorwoord. Spinoza's geschriften zijn zo dikwijls gedrukt, en vertaald in verschillende talen, dat de naam van Meijer alleen al hierdoor bepaald beroemd is geworden binnen de wijsbegeerte.

Spinoza, B. de. *Renati des Cartes principiorum philosophiae pars I, et II, more geometrico demonstratae...*

Praefatio Ludovicus Meyer.

Amstelodami, apud Johannem Riewerts, 1663. 8°, XVI, 140 blz.

Meijer dringt bij Spinoza aan op de publicatie van dit werk en schrijft de voorrede.

Het werk bevat een gedicht van 'I.B.M.D.' waarmee Johannes Bouwmeester bedoeld zal zijn.

In 1664 verschijnt bij Jan Rieuwerts *Renatus des Cartes beginzelen der wysbegeerte*, een vertaling in het Nederlands door Pieter Balling.

Hierin is weer opgenomen de voorrede, die begint met de woorden: 'Den Goedwilligen Leezer Wensch Luidewyk Meyer Kennis der Waarheydt'.

S[pinoza], B.de. *Opera posthuma*, quorum series post praefationem exhibetur.

Z. pl. en uitg. [Amsterdam, Jan Rieuwertsz], 1677.

4°, XLI, 263, I, 89, I, 37, II, 220, XXXIV, 112, VIII blz., meer dln. in 1 bd.¹

De Amsterdamse vrienden, waartoe ook Meijer behoort, bezorgen na de dood van Spinoza de uitgave van diens verzameld werk. Daarbij is vrijwel zeker de 'praefatio' in het Nederlands geschreven door Jarich Jelles en door Meijer vertaald in het Latijn².

Al in 1677 verschijnt een Nederlandse vertaling van de *Opera posthuma* als *De nagelate schriften van B.d.S.* [Amsterdam, Jan Rieuwertsz.]. Waarschijnlijk hebben de Amsterdamse vrienden aan deze vertaling van J.H. Glazemaker meegewerkt.³

2.6.9. Uitgaven van Nil volentibus arduum

Wanneer in 1669 het kunstgenootschap Nil volentibus arduum is opgericht, slaan de leden de handen ineen om samen voorbeeldige werkstukken tot stand te brengen en uit te geven. Een duidelijk beeld hiervan geeft de 'lijst van Nil Volentibus Arduum drukken' die Dongelmans heeft opgesteld en die in totaal 139 uitgaven en heruitgaven bevat⁴. Wie van de genootschapsleden precies wat heeft geschreven is door de samenwerking dikwijls niet uit te maken⁵. Toch zijn er enkele nummers die wij hier willen noemen, omdat Meijer daar duidelijk een belangrijk aandeel in heeft gehad⁶:

¹Collatie zie Kingma en Offenbergh 1977

²*Nederlands cartesianisme*: 404-407.

³Kingma en Offenbergh 1977: 25.

⁴Dongelmans 1982 p. 319-390.

⁵Interessant is het te zien dat in de Bibliotheek van het WNT te Leiden de toneelstukken *Het spookend weeuwte* en de *Andromaché* in de kaartenbak op naam van Lodewijk Meijer staan. Dit is ook het geval in de *Bronnenlijst* van het WNT, C.H.A. Kruyskamp 1943.

⁶Dit is besproken in 2.4.3. Bijdragen van Meijer, en op p. 81 e.v. van deze studie.

Het spookend weeuwtje. Blyspel.

[Door L.Meijer e.a.]

Amsterdam, Adriaan van Gaasbeek, 1670.

Opdracht aan Joan van Vlooswijk, ondertekend: L. Meijer¹.

Bewerking van *L'esprit follet* (1641) van Antoine le Métel d'Ouille.

Dongelmans vermeldt van dit werk zeker tien herdrukken².

Van de uitgave in 1678 bij Michiel de Groot te Amsterdam is de collatie mij bekend:

Kl. 8°, XIV, 66 blz.

Meijer, L. *Verdediging van de aangetoogene plaatsen uyt de Verloofde koningsbruidt*.

Omvang 18 blz. Opgenomen in³:

Antwoordt op het Voor- en nabericht, by de Antigone gevoegt door N.N. en E.B.I.S.K.A.

Amsterdam, Adriaan van Gaasbeek, 1670.

Dichtkonstige wérken van het konstgenootschap... Amsterdam, Albert Magnus, 1677.

De dichtkunst én de Schouwburg... Amsterdam, Hendrik Bosch, 1719.

Nieuwe verhandeling van de welgemanierdheid.

Uit het Frans door L. Meijer. Z. pl. en uitg. [1671]

Deze vertaling is alleen bekend uit de notulen van Nil van 17 november 1671: 'Meyer vereert aan yder lid een boekje, genaamd Nieuwe verhandeling van de Welgemanierdheid, door hem vertaald'.

Oorspronkelijke titel en uitgave: *Nouveau traité de la civilité qui se pratique en France parmi les honnestes gens*. Amsterdam, Jacques le Jeune. 1671.⁴

Andromaché, treurspél, uit het Fransch van den heer Racine.

[Door L. Meijer e.a.]

Amsterdam, Albert Magnus, 1678. Kl. 8°, 72 blz.

Opdracht aan Anna Maria Trip, ondertekend: L. Meijer.

Oorspronkelijke titel en uitgave: *Andromaque*, 1667.

Dongelmans vermeldt vijf herdrukken⁵.

Verhandelingen van der letteren affinitas of verwantschap: van het gebruik der accentus of toonen in de Nederduitsche vaerzen: en van de metaplasumus of woordvervorming...

[W. Blaauw, A. Pels, L. Meijer, e.a.]

Amsterdam, Wed. Gerard Onder de Linden, 1728. Kl. 8°, X, 98 blz.

Naauwkeurig onderwys in de tooneel-poëzy...

[L. Meijer, J. Bouwmeester, A. van Koppenol, e.a.]

Leiden, C. van Hoogveen junior, 1765. Kl. 8°, XX, 348 blz.

¹Joan van Vlooswijk was de zoon van Anna van Hoorn, aan wie Meijer indertijd *De looghenaar* opdroeg. Hij was in 1673 en in 1678 enkele malen bij Nil te gast. Ook de tweede druk van *Het spookend weeuwtje* werd aan hem opgedragen. Zie Dongelmans 1982: p. 100, 183.

²Dongelmans 1982 p. 372-374.

³De *Verdediging* kan in meer (verzamel)werken voorkomen.

⁴Dongelmans 1982 p. 72 en 76. Het is niet eens zeker of dit wel een uitgave van Nil is.

⁵Dongelmans 1982 p. 323-325.

7 Titelpagina van de zesde druk van L. Meijers Woordenschat, uitgegeven in 1688, door Hendrik Boom en de Weduwe van Dirk Boom te Amsterdam. Het is de eerste uitgave na Meijers dood in 1681. Het drukkersmerk op deze pagina zal tientallen jaren door het uitgeversgeslacht Boom gebruikt worden. Onder de boom in het midden ziet men Apollo, die een uitbottende boomstomp water geeft. Op de achtergrond het gevleugeld paard Pegasus. Om de onderste helft van het merk een banderol met de woorden 'Tandem fit surculus arbor', wat betekent: 'Eens wordt de stek een boom'. Middenonder staat moeilijk leesbaar: H D B. Het zijn de beginletters van Hendrik en Dirk Boom, welke laatste al in 1680 is overleden.

(Persoonlijk eigendom, vergroot)